

Точка № 7/10 1919.

Dom in Sweet

1919 = XXXII.

LETNIK

7. IN 8.

STEVILKA

Vsebinska št. 7.-8.

Članki: Otroci solnca (Ivan Pregelj) 181. — Legende o sv. Frančišku (Ksaver Meško) 195. — Domačija ob Témenici (Ivan Zorec) 200. — Gospa v kočiji (Matija Malešič) 211. — Bajka (France Bevk) 217. — Peter Zrinjski in Fran Krištof Frankopan (Jos. Mantuani) 220. — Študija II. (Dr. Avgust Žigon) 231.

Pesmi: Spet čisto in jasno je zvezdno nebo (Rad. Peterlin-Petruška) 194. — Solncu (Rad. Peterlin-Petruška) 194. — V pozabljenju (Rad. Peterlin-Petruška) 194. — Pri vinu (Rad. Peterlin-Petruška) 194. — Iz moje nenatisnjene knjige Granatna njiva. Iz cikla: Noč (Gavran): Ob dnevu vpoklica na kolodvoru, Veneči rožmarini, V samoti, Hipoteza bolnega kraljeviča. Iz cikla: Megle (Konji belci): Titanova serenada. Iz cikla: Lilije (Mata-dor): Rdeča lilija, Žolta lilija. Iz cikla: Na prerijah: Ah Bog, da nisem godec in ženska (Anton Podbevšek) 208. — Deklica na cesti (France Bevk) 213. — V daljavo (France Bevk) 214. — V mesečini (France Bevk) 214. — Naš jug (Vekoslav Skuhala) 214. — Dante Alighieri: La Divina Commedia (Prevel in razložil J. D.) 215. — Pod slapom (Miran Jarc) 219. — Tam izza gozda (Miran Jarc) 220.

Književnost: Dr. Ivan Grafenauer: Kratka zgodovina slovenskega slovstva II. (Dr. P. P.) 235. — Dr. Ivan Prijatelj: Stritarjeva antologija (Dr. I. Pregelj) 236. — F. S. Finžgar: Veriga (Dr. I. Pregelj) 236. — S. M. Lidv. Purgaj: Gospodinjstvo (M. Štupca) 237. — Carniola (V. S.) 237. — Dr. R. Nachtigall: Južno-slovansko-italijansko sporno vprašanje (V. S.) 238. — Fran Erjavec: Naša Istra (V. S.) 238. — Albert Sič: Narodne vezenine na Kranjskem (Mantuani) 240. — Albert Sič: O slovenskih narodnih nošah (M.) 240. — Dr. Bogdan Derč: Dojenček, njega negovanje in prehrana 240. — XIV. izvestje škofijske gimnazije v zavodu sv. Stanislava v št. Vidu nad Ljubljano 240. — Izvestje državne gimnazije v Novem mestu 240. — Ivo Vojnovič: Imperatrix. Misterija Ostrva Zaboravi u 5 pojava (Dr. I. Pregelj) 240. — Vlaho Bukovac: Moj život (G. Porenta) 241. — Sejfuddin Husseinagić (Fikret): Domovina (P. Radlin) 242. — Antun Matasović: Susreti (A. K—rd—n) 242. — Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 243. — Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena (M.—) 243. — R. F. Magjer: 30. IV. 1671 (M.) 243. — Svetozar Čorović: U čelijama (France Bevk) 244. — Mirko Jurkić: Iz Završja (Mazovec) 244. — K slikam 244.

Naše slike: Oljkov gaj ob svitanju (Marko Rašica). — Pinije v mraku (Marko Rašica). — Hrepenenje (Marko Rašica). — Žetev (Fr. Kralj).

DOM IN SVET izhaja vsakega prvega v mesecu (med vojsko šestkrat na leto v dvojnih zvezkih). — Naročnina K 25.—, za dijake K 20.—. — Odgovorni urednik dr. Izidor Cankar. — Upravništvo v Ljubljani, Jugoslovanska tiskarna. —

Otroci solnca.

Družinska zgodba. — Spisal Ivan Pregelj.

V.

Gospod Lovrencij Košir je bil povabil na predvečer svojega godu svoje znanke in prijatelje na majhno večerjo k sebi. Prišli so vsi in šele, ko je omenil zdravnik Živko, da bogoslovec Jamec silovito hitro peša, so se spomnili, da ga niso vabili.

»Ah,« je vzkliknila Slavica, »brezsrčneži! Helena, koj jutri ga obiščemo in od vsega dobrega mu ponese, kolikor bo mogla naložiti Meta. Ti nas boš spremil, Francè —«

»Žalibóg, nemogoče.«

»Helena, glej, brani se. Lep pobratim to.«

Helena je povsila obraz; a hipoma ga je dvignila in je vprašujoče rekla:

»Ali res ne morete, gospod geometer?«

»Teško bo kaj!« je odgovoril.

Koncipijent Povšič, ki je živahno rdel od dobrega vina, se je naklonil čez mizo in je rekel:

»Dopust si izprosim, če želite. Odreči pa ne bi mogel.«

Geometer se je rahloporogljivo nasmehnil. Helena mu je gledala v obraz in čudnoiskra ljutost jo je prešinila.

»Dobro,« je rekla po kratkem premišljevanju, »če gospod Poznik ne more, vzemite si dopust.«

»Hvala!« se je poklonil Povšič. Neskončno je bil ponosen na samega sebe.

Geometer se je obrnil vstran proti učitelju Sivcu, ki mu je govoril o svojem študijskem predmetu, o Prešernu in »Poezijah«, in o govoru, ki ga je sestavljal za Prešernovo veselico. Sredi pripovedovanja ga je prekinil Mlakar:

»Da ne pozabim, gospod učitelj. Vabim Vas že sedaj na prihodnji lov. Udeležil se ga bo gospod glavar. Ne smete odreči. Govorila sva o Vašem spisu. Gospod glavar se živo zanima za Vas.«

Geometer se je nasmehnil in je sklenil: Mu bom moral povedati, duši verni, naj jim ne veruje. Nato pa je zopet mislil na tisto, kar se je bilo zgodilo prej.

»Hočeš, naj te spremljam? Hudič in babje muhe! Pojdi sama. Saj lahko greš. Jaz ne morem. Pa kaj boš vedela, zakaj ne morem! Mar kaj slutiš, kako je Jamcu pri srcu in kako malo mu boš ustregla z obiskom in darovi? Mir bi mu dala, siromaku, mir. Pa je!«

Helena ni poznala njegove notranjosti, ni vedela za tisto globoko prijateljsko ljubezen, ki jo je

čutil do Jamca. Zvok njegovih besed jo je bolel, jo ponižal. Bolestna nevolja jo je razvnela in je mislila:

Prav navadno robot človek si in plitek. Zaradi koncipijenta se jeziš. Očital bi rad, pa ne moreš. To je tvoje hvalisavo moško in odločno vedenje. Dà, k Jamcu nečeš. Morda si še nanj ljubosumen. Lej, zares! Skupaj sva hodila v šolo in vedno, vedno se mi je smilil. Pa ti nimaš te oblasti nad menoj, da ne bi smela čuvstvovati z ljubeznijo in usmiljenjem proti ubogim in revnim in vsem žalostnim. Sovražim, dà, sovražim tvojo široko dobro voljo!

Čutila je, da jo zaliva bridkost brez konca, in do skrajnosti bolna je napravila v mislih čudno odločen sklep:

Iztrgala te bom iz srca! Počasi, vsak dan malo. Ti nisi moj! Pojdi k Zofiji, veseli nemarnici, pojdi in ji roke polagaj ob pas in kvantajta, kvantajta, kvantajta!

Slavica je vzkliknila začudeno:

»Helena, ti boš vse čipke ob prtu raztrgala!«

* * *

Šli so k Jamcu, Helena in koncipijent Povšič, stric Feliče in Slavica. Meta je nesla za njimi poln jerbas peciva, pečenja, svežega masla, gnjati in vina. Vreme je bilo zoprnosoparno, mrč je ležal ob lazeh, umazanost je bilo nebo. Ptič ni cvrknul v meji, nobena cvetka ni rastla ob gladkopokošenih lazih. Strašna, dušecha samota je ležala v dolini. Zbolelo je srce, pognale bi se bile noge kvišku v breg, više, više na greben gore, v veter in šum in hlad. Zasopli so se, noge so bile težke, a znoja ni bilo na čelo, le roke so pekle in so bile mokre v dlaneh. Stali so na tistem mestu ceste, kjer je bil Poznik dočakal Rebrnikovo Tildo, in so postali. Slavica je tožeče zažvrgolela:

»Nič več ni tako na svetu kakor včasih. Helena, ali se spominjaš? Tu je takrat prožil Jamčev oče možnarje o procesiji. Kako je bilo to takrat lepo!«

Helena se je nasmehnila.

»Dà, spominjam se.«

»Mladostni spomini so najjačji,« je pripomnil Povšič, »tudi jaz imam spomine.«

»Ah, kaj Vi,« je vzkliknila Slavica. »Mi govorimo sedaj o nas. Glejte! Tako jih je postavljaj v vrsto. Tam je imel smodnik in Tine mu ga je podajal. Ko pa je oče nabijal možnar, si ga je Tine nasul v žep in ga nosil meni in Heleni za marelice. Strašno jih je ljubil.«

Zasmejala se je in vzkliknila:

»Dobro, da sem se spomnila. Ga bom vprašala, če še kaj ve.«

»Smodnik, smodnik,« je mencial stric Feliče, boreč se z mislijo, ki se mu ni hotela razviti. Hipoma se mu je razvezalo lice in je rekel:

»Saj ga je ubilo!«

»Vidite, striček,« se je odzvala Slavica, »še Vi niste pozabili. Seveda ga je ubilo. V obraz mu je bil bušil naboj. Strašno ga je bilo razmesarilo. Od takrat so možnarji prepovedani.«

»Pametna prepoved!« je rekel Povšič.

»Ah, kaj še. Sitnost in nagajanje. Še danes bi bil Jamčev oče živ. Pa se je bil tisto jutro žganja napil in je prehudo udaril. Žganje, žganje, gospod koncipijent. Kaj smodnik!«

Helena se je nasmehnila:

»Naša Slavica postaja resna.« —

Molčali so par hipov.

»Tàk pojdite,« se je okrenila Meta, ki je nosila jerbas. — Zavili so po stezi v stran s ceste k Jamčevi bajti. Jamčevka jih je zagledala.

»Ježeš, Marija,« je vzkliknila, »Tine, obleci suknjo; Koširjevi gredo.«

Ženica si je s predpasnikom obrisala obraz okoli ust in pozdravila Meto:

»Za sveto božje ime, kaj si naložila, Meta?«

Meta je molče postavila jerbas na mizo pred hišo. Jamčevka je ginjena pozdravljala obiskovalce. Heleno je bila pograbila za roko in se sklonila, da ji jo poljubi. Helena je zardela. Slavica se je veselo smehljala. Feliče je stal ob strani in se priklanjal. Koncipijent Povšič se je bil okrenil proti trgu doli.

»Da ste se tako potrudile, gospodične,« je govorila Jamčevka, »Bog plačaj, Bog plačaj. Tine, Tine! Tàk kje si? Pridi, gospodične Koširjeve —«

Slok in rumen v obličje je stopil Tine iz hiše. Obraz mu je bil spačen v smehljaju, ki je bil prisiljen. V obrazu mu je podrhtevalo. Sram ga je bilo, sebe samega, svoje bede, nečednega doma, bajte zakajene, stranišča preprostega ob bajti nad greznico. Z roko si je šel čez čelo in je pozdravil živahno, a s hrapavim glasom. Helena mu je stopila naproti in mu ponudila roko. Ni je vzel, prezrl je. Koncipijent Povšič se je rahlo namrgodil.

»Gospod Tine,« je rekla Helena, »papa nas je poslal. Veste, danes je njegov god —«

»Res!« jo je prekinil, »pozabil sem, sporočite gospodu papanu, naj oprostí.«

»Vi mu morate oprostí,« je menila Helena, »tudi on je pozabil in Vas sinoči ni povabil. Zato smo prinesli seboj nekaj godu.«

»Bog plačaj dobremu gospodu,« je govorila Jamčevka in zopet prijela Heleno za roko in jo vlekla kvišku. »Sam Bog ve, koliko dobrega je storil našemu Tinetu. Bog mu bo dal srečo, za vse, za vse —«

Solze ginjenja so jo polile. Sin pa je v zadregi buljil v tla predse. Od greznice je smradno zaudarilo. Slavica se je okrenila sunkoma, hitro. Jamec je stopil od bajte vstran proti klopi pod staro češpljo. Nevedoma in nehote je stopila Helena za njim in drugi za njo.

»Sedite, prosim!« je rekel Jamec, »od tu doli je lep razgled. Tu sedim, kadar mi je dolgčas.«

Helena in koncipijent sta sedla. Feliks je v zadregi stal ob strani. Ni vedel, kaj bi storil. Klop se mu je zdela nečedna. Slavica pa se je živahno zleknila v travo in je vzkliknila:

»Tu je lepo! Gospod koncipijent, dajte mi cigareto.«

»Žalibog, gospodična,« je zgibnil z rokami, »ne kadim.«

»Ah,« je odvrnila. »Čuden kavalir ste. Gospod geometer je že drugačen. On mi jih vije.«

Koj nato je vzkliknila:

»Kaj diši tako močno po medu?«

»Ajda,« je odgovoril Jamec. In res je valovalo v močnih sunkih sem gori po lazju, odetem v belorožne, četverokotne pasove ajde. Jamcu je bilo za spoznanje odleglo. Ugasnili so bili vonji siromaštva in greznice ob bajti. Bahato je polnilo zrak vzdušje jesenskega žita.

»Ajdovi štruklji,« se je domislil Feliče na glas.

»Kaj neda, ajdovi štruklji!« se je okrenila Slavica.

Takrat je vprašala Helena:

»Gospod Tine, ali ste kaj boljši?«

Živo je okrenil z glavo. Sladkomrzlo ga je spreletelo. Nepopisnomilo in dobro je zavelo iz njenih besed, od njenega deviškega, sladkega telesa.

Sunkoma se je dvignil bogoslovec in težko dejal:

»Saj veste, kako!«

Onstran pri hiši sta bili Jamčevka in Meta zanesli jerbasa v hišo. Jamčevka je govorila:

»Meta, za božje ime, reci ji, reci Koširki, da ji do smrti ne pozabim. Pa sama bom prišla in se zahvalila. Bog moj, kako so dobri ljudje na svetu.«

Tineta je posilil kašelj. Še bolj hripav mu je bil nato glas. Nekam silil se je govoriti hitro, mnogo, živo, kakor da je zdrav. Slavica se je nemirno dvignila iz trave. Bolelo jo je njegovo pohrkovanje. Živo je čutila:

»Tak daj, odkašljaj se prvo, potem govôri! Ali se bom jaz zate?«

Jamčevka in Meta sta stopili iz hiše.

»Tudi samota Vas preveč ubija,« je rekla Helena. On je menil:

»Sram me je ljudi.«

»Ali tudi nas?« je vprašala.

»Tudi!« je dejal skoro jezno.

Jamčevka je pristopila in začela tožiti:

»Tak je, glejte! Nič se mu ne ljubi in odljuden je postal. Gospod dekan so prav jezni nanj. Vedno ga vabijo k sebi. Pa noče! Nikamor noče več. In varuje se prav nič. In kaditi hoče še vedno. Polega po travi, ti moj Bog, v travi, ki je tako nezdravo. O, saj ne bo dočakal nove maše, ne. Saj je ne bo!«

Ženica si je s predpasnikom zakrila obraz.

»Sitni ste, mati!« je vzkliknil sin. Slavica se je oddehnila.

»Prav res, mati. Kaj je ne bi pel? Bo jo. Jaz in Helena bova družici in pri nas bo gostija. In veste kaj, mati? Če bo Tine hotel, za kuharico mu pojdem, da bo dobro jedel. Vi mu gotovo ne znate kuhati povšeč.«

»Saj mu ne, saj mu res ne,« je tožila, smešeč se in vsa solzna Jamčevka. »Skoro nič ne jé. Komaj pokusi.«

»Gospod Tine,« jo je preglasila Slavica, »ali bi me marali, ali bi me, za kuharico?«

Živahno je prikimal in se smehljal:

»Bi, gospodična.«

»Ampak, kanonična starost,« se je vmešal koncipijent.

»Kakšna starost?« je vprašala Slavica nepri-siljeno in pogledala prezirljivo pravdniku v obraz.

»Bog se usmili,« je zaklicala Jamčevka, »tu sedite, pa nimam še toliko v glavi, da bi vprašala in ponudila. Malo kave bom skuhala. Ali pa hočete sadja, malo češpelj —«

»Prav nič, mati,« se je dvignila Helena, »šli bomo.«

»Saj se ne mudi. Ljubi Bog! Koj bo kava. Potrpíte!«

»Hej, striček, pojdemo,« je rekla Slavica.

»Oh, moj Bog, graja se vam,« je vzdihnila Jamčevka. Sin jo je znova pokaral:

»Sitni ste, mati.«

Odhajali so. Jamčevka se je sunkoma hitro sklonila in je vjela Helenino roko z ustnicami. Vrela je vsa toplih, hinavskozahvalnih besed. Tine je strmel vstran. Tiho je iztegnil roko v pozdrav. Slavica se je ozrla še enkrat in zaklicala:

»Zbogom, Tine! Kuharica naj Vas nič ne skrbi.«

Helena je šla nema ob koncipijentu in je gledala v tla. Mislila je na Poznika in zadnje vtise in je doumela:

»Nismo prav naredili, da smo ga obiskali. In Poznik je vedel.« In ji je bilo žal njenih sinočnih misli o njem. Koj nato pa je dvomila:

»Ne, ni vedel! Ni čutil. On ne čuti nič.«

»Pod nos sem ji molila roko,« je čebrijala Slavica, »ampak seveda, meni je ni hotela poljubiti, meni ne. Zato pa sem ji pokadila pod nos zaradi kuhe. Pa naj se jezi, če se hoče. Allons, striček, pozni bomo in kosilo bo mrzlo.« —

Mati pa je rekla sinu Tinetu:

»Zakaj si tako neprijazen? Samo v blagu so prinesle za cel mesec in še denarja. Ti pa se držiš, kakor da ti ni prav.«

»Mi ni,« je odvrnil. Zadrževana razdraženost mu je prekipela in je govoril:

»Sram me je zaradi Vas, mati. Kakor beračica se obnašate. Potem mislijo, da morajo nositi. Pa jaz ne maram! Nobene reči od njih. In pri miru naj me puste.«

Zmeglilo se mu je pred očmi in je moral sestiti. Mati pa si je obraz pokrila s predpasnikom in je odšla jokaje proti hiši. Sin je buljil v travo predse in ni čutil toplih vonjev, ki so se bili zgenili v rahlem, svežem vetriču in zaplali od ajdovih setev gori kakor topla, mehka rjuha. Bridek znoj mu je stopil na čelo.

»Mir naj mi dajo,« je hropel Tine, zakašljaj in pljunil kakor gosto, strnjeno, umazanorjavo kri. Obraz se mu je razvezal v neskončno žalost in je šepetal:

»Gospod, Gospod, reši me kmalu!«

* * *

Heleno je bolela glava in je bila legla zgodaj in sama, ker je bila Slavica zdoma, z očetom v mestu. Oče in sestra sta bila silila vanjo, naj se pelje ž njima, a ni hotela. Bila je res bolna od jutranjega obiska pri Jamcu in od prikrite nadelnosti koncipijentove po poti nazaj, ki ji je dvoril vsiljivo in omledno. Do skrajnosti zoprni ji je bil postal, niti zmisliti se ni smela nanj. In vendar so jo vznemirjale celo popoldne in še zdaj njegove besede, ki jih je govoril o sebi in svojih razmerah v trgu. Čutila je do nervoznosti njegov nosljajoči glas:

»No, in zvečer posedim eno urico v družbi pri Zofiji in rečemo eno in dve in se malo nasmejemo. Ozko ozračje sicer, verujte, gospodična, zelo ozko, človeku, ki je vajen velikega mesta. Ampak, haj hočemo.«

In je citiral iz nekake opere:

»Je nun! Man trägt's, was man nicht ändern kann.«

Heleni so živo stopile v spomin vse čenče, ki jih je kdaj slišala od brbljave notarke; siloma je odpirala oči, da ne bi videla ob sebi brbljavke, da je ne bi slišala. Enajst je bila. Ona pa se je bila domučila do čudne bednosti. Začela je moliti polglasno, da bi ubila nemirnost svojih misli, svojih razburjenih živcev, da bi preglušila nosljajoči Povšičev glas in brbljanje gospe notarjeve. Toda notarka je govorila nepretrgoma, venomer:

»To bi rada vedela, kaj je v tej Zofiji, da so vsi tako zaverovani vanjo. Naj gre, kamor hoče, naj pije, kar hoče, pravim našemu. Prav nič mi ni, ali pride o polnoči domov ali ob treh. Samo k Zofiji naj ne zahaja. Pa ne in ne! Saj bi ga tepla, dedca, tako se mi graja. In oni drugi. Tista usta bi ji razparala, s katerimi sladká, svetohlinka, hinavka. In eno bi ji priložila, ko priseje v cerkev in se stisne v klop: Prosim, gospa! Uh, da so duhovniki take mevže in tega kratkomalo s prižnice ne povedo: Tako in tako je; naša dolžnost je skrbeti za nraavnost; nismo sovražniki veselja, ampak — Seveda, to bodo rekli! Saj sami radi gredo, kamor jim diši. Vsi so enaki. Dedec je dedec, v fraku ali sukni.«

Nemirno se je zgenila Helena. Dušeče ji je ležalo na prsih, težko in tiščeče ob sencéh. Dvignila se je iz postelje in odprla okna. Hladno je zavelo v sobo. Helena je zdrknila zopet v blazine. Boječe je zadrhtela lučka pred sliko v kotu.

»Mati Marija!« je deklica goreče vzdihnila in se ozrla na sliko. Toda skoro zakričala je. Negotovi plamenček je kazil sveto obličje in Heleni je bilo, kakor da je pogledala v veseli obraz vesele krčmarice Zofije...

Rahlo, rahlo ji je začelo kipeti od bridkosti v srcu in jo prešinjati ginljivo in je začutila, da so ji vlažne oči. In je jokala tiho sama vase in neslišno so govorile njene ustnice:

»Francè, zakaj je tako? Ali sem jaz kriva ali si ti? Jaz nisem, saj vidiš, da trpim in da se trudim in da bi umrla od žalosti za teboj. Francè, zakaj je tako? Kako dolgo bo tako? Ali bo vedno? Francè, rada bi verjela vate, rada bi vzrastla iz žalosti in sence. K tebi, k tebi! Ne morem, ne morem.«

In zopet je mislila:

»Tako umiram v bridkosti svoji in koprnim. On pa ne misli nič. On niti ne ve, kako mi je. On sedi doli in se smeje in kvanta in Zofiji je položil desnico ob pas.«

Deklica je zastokala ob bolečine.

»Kdove, kolikim je že držal roko za pasom. Koliko jih je imel. Vsako noč, vsako uro. Ker je tolik, ker ga je le smeh, ker je lep. Vse so nore nanj. Še pomigniti mu ni treba. In neumen ni. Ni! Zakaj ni? Zakaj ni čudaški kakor Sivec? Zakaj ni obziren kakor Mlakarjev Albin?«

In je nekako mirneje domislila:

»Francè, zbolel da bi, hudo zbolel! Še z roko ne bi mogel geniti! Samo z očmi bi prosil vode in šel za človekom. Francè, o, kako bi te ljubila! Ne bi spala; ob tebi bi umrla, če bi umrl. Francè, dobri, dobri. Ne umri. Hahaha. Saj nisi bolan, si zdrav in roko ob pas — fej, fej, fej! In denar si si izposojal od cestnih, don Juan, don Juan! Studiš se mi.«

V moten, bloden sen je tonila in šepetala:

»Završla se bom... zate... da te bo bolelo...«

In kakor pred nedavnim jo je vzdramila vinska pesem zunaj na trgu. Poslušala je. Pel je dolgo, hripavo. In potem je slišala njegov smeh in jo je streslo. Ni se več smejal veselo, močno. Zvenelo je jezno, krčevito.

Heleni se je obraz raztrgal v čudno spoznanje in je šepetala:

»Morda je res bolan in je pil od žalosti. In če je bil žalosten, je bil bridek in oni veseli krčmarici je rekel v obraz robato, surovo žaljivko. Tako, od žalosti zaradi mene! Jutri ne pojde več doli, ne jutri, ne nikoli več...«

Tiho so zdrgetali beli zastorji ob oknu. Helena se je bila upokojila. Kakor mrtva je ležala v temnih valovih las njena glava v čipkastih blazinah. Sladke, bolne ustnice so se smehljale. Toplo, ljubeče je gledala Mati s slike nanjo: sladke oči zrele žene, ki ljubi, mlade matere, ki se boji...

* * *

Bilo je megleno, hladno jutro. Slavica in oče sta se pripeljala proti enajstim. Dekle je mimogrede popilo čašico kave in odhitelo s kosom maslenega kruha k Heleni in se je začudila njeni sladki svežosti in se spomnila, da je pozabila kupiti partituro Vilharjeve »Nezakonske«. Potem je odhitela k Tonejčevim in izvedela, da bo pel Poznik »Mornarja« in »Kam?« Potem je prišel učitelj Sivec z lepopisno pisanim programom in so Tonejčeve in ona in Sivec vsi skupaj spravili pismo v zavitek, naslovili na tiskarno in se razšli. Slavica je spremila Sivca na pošto, se mu nato obesila za roko in rekla:

»Danes je četrtek in ste prosti. Veste kaj, zdaj mi ne uidete. Morate mi pokazati Vaše zbirke rastlin.«

»Skromne so, preskromne,« je govoril učitelj, »a ker tako želite, gospodična, izvolite! Toda razočarani boste.«

»Ah, kaj,« je rekla, »le nič preveč skromnosti. Bom videla, no, ali morda samo hvalisate. Verujte mi, rastline jaz poznam. Tako na primer, bom koj vedela, ali je Vaša zbirka popolna. Ali imate majaron?«

»Gospodična, niti mislil nisem.«

»Pa peteršilj?«

»Kuhinjskega sploh nič še, a bom še danes, še danes —«

Vedel jo je v belo šolsko sobico, ki mu je služila za učne namene. Nekako negotova je stopila med karte in zemljevide, med slike živali in človeškega anatomskega telesa, med omare z živalimi, kačami v posodah in hrošči v predalčkih. Živahno je obletela vso sobo in vzkliknila:

»Ampak, to je lepo tukaj! Kaj vse imate tukaj! To je pravi muzej.«

»Samo skromen šolski kabinet,« se je nasmešnil. »A veseli me, da Vam ugaja. Trudim se, da bi izpopolnil, a to gre počasi in pokvari se veliko, na primer, glejte: tista električna priprava tam noče nikakor več delovati, in se ukvarjam in iščem hibe —«

»Kaj, tudi z elektriko se bavite?«

»Samo malo, gospodična, toliko, da morem razložiti v nadaljevalni šoli.«

»Ali imate tak stroj, ki elektrizira?«

»To je ravno tista-le okrogla steklena plošča tam. Ampak deluje ne, žalibog ne deluje,« je vzdihnil.

»To je škoda,« je vzkliknila deklica. »Sicer bi me morali elektrizirati.«

Zagrebla je roke v drobne rdeče knjižice in je vprašala:

»Kaj pa to? To so Vaši spisi?«

»Dà! Moji osebni zapiski, takorekoč moj dnevnik. Dovolite.«

»Ne, ne dam. Moram videti, kaj pišete.«

»Ampak, gospodična, prosim, sram me je!«

Deklica je hitela listati in je govorila:

»Šestnajstega aprila. Velika sobota. Procesijska. Silno ginjen. Govoril z Glorioso. Pisal pozno v noč o herbariziranju. Šestega majnika. Pri Rebrniku. Gloriosa, gloriosa, gloriosa.«

Veselo se je zasmejala deklica.

»Pa zakaj niste še tistega zapisali, da ste bili tisto noč pijani in ste peli podoknice?«

Zardel je in je jecljal:

»Gospodična, do smrti si bom očital.«
»Čemu,« se je nasmejala Slavica, »nisem naša Helena. Meni ponočnjaki prijajo. Še sama bi rada — Seveda v trgu ni mogoče, ampak v mestu, na Dunaju recimo, kjer človeka nihče ne pozna.«

Sivec je dvignil ves srečen obraz in je govoril:
»Kako me je to veselo iznenadilo; ne morem, ne morem Vam popisati.«

Deklica se je navidezno zresnila in vprašala:

»Kaj je tajnost Vaše Gloriose?«

Zardel je.

»Kako bi — gospodična!«

»Meni že lahko zaupate, gospod Sivec,« je deklica komaj še krotila svojo razposajenost. »Ali smem vsaj ugibati?«

»Smete, smete! Pravzaprav —«

»Dobro! — Ali je Avrelija?«

On je zmajal z glavo.

»Veronika?«

»Ne bom povedal,« je zašepetal. Ustrašil se je, da bi mogla ugeniti.

Deklica se je zasmejala:

»Čakajte! Tudi brez Vaše pomoči bom izvedela.«

On ni odgovoril. V srcu pa mu je vpilo:

»O, da bi le, da bi! Gloriosa, gloriosa!«

VI.

Mlinar Jane je bil pijan in je sedel v mlinu v polici, kjer mu je gorel ogenj. Mrmral je motne besede predse, obraz se mu je pačil, včasih je zavpil ostro, krčevito in šel z glavo od stop do četrtega kamena, od sipalnikov do mehov, kamor je prašila moka. In potem mu je nihala glava venomer, kakor gnana od čudnega krča, in je iztegoval roko predse, kakor bi nečesa iskal, in je grabil s prsti, kakor da nekaj duši. Potem je legel ob ognju in spal nekaj minut in se je zopet dvignil in zatulil divje, dolgo. Šum kamenov in vode je vdušil njegov klic, njegove strahotne besede:

»Mir mi daj! Za kolesa se ne obešaj, duh črni, peklenski. Mir, mir, mir!«

Posluhnil je pod kamene in spet pobesnel in je vzdignil roke in križal predse:

»Kakor kamen lêži na dnu in se ne gani. In oči zapri in ne išči. Nihče te ni pahnil doli. Sam si zdrsnil pod kolesa. Ne obešaj se nanje, satan rogati, hudič, hudič.«

Samo za nekaj hipov se je umiril. Potem je začel znova iskati. Zdaj je iskal pijače in jo je našel in je posrkal zadnje kaplje. Potem se je nekam iztreznil. Obraz se mu je spačil v grozoten

nasmeh. Do vhoda je šel, oprezoval. Potem je zlezal za streho in gledal pod jez. Potem je zdrknil nazaj v mlin in odmaknil desko na ilovnati klopi, kamor je polagal mehove, in je dvignil zamazano mrliško štolo in se je hropeče krohotal.

»Ta ga bo ubila, ta ga bo —«

Senca je zakrila vhod. Koširjev stric Feliče je stopil v mlin s svojim mirnim, bebastim nasmehom. Mlinar Jane ga je opazil. Oči so mu strašno sinile, a ugasnile takoj. Zopet se je spačil v nasmehu. S trdo roko je potegnil Feličeta k sebi in rekel skrivnostipolno:

»Imam kruha, imam! Pa zdaj ni časa jesti.«

Potisnil je strica na glino in živo skočil iz mlina. Stric Feliks je mirno gledal, kako so zastali vsi štirje kameni po vrsti in potem še stope. Čuti je bilo, kako je zunaj voda pljusknila drugam, temno, strahotno v zeleno globočino. V mlinu je bilo mirno. Takrat se je vrnil mlinar in je položil prst na usta in je šepetal:

»Zagovoril ga boš, hudiča neznanskega. Latinske šole si študiral. Saj znaš?«

»Znam,« se je globoko priklonil z glavo Feliče. Oni je segel po črni štoli in mu jo nadel krog vratu. Potem je skočil k ognju in segel po škrbo steklenico z rumenkasto vodo in je rekel:

»Tu je voda s sedmimi žegni. Pokropil ga boš, da bo mirno spal, kakor da je pokopan.«

»Kdo, kdo?« se je trudno smešil Feliče.

»Oni pod jezom,« je govoril skrivnostno mlinar. »Nesrečno smrt je storil, padel je. Pod jezom leži. Voda je taka, da ne more naprej. Za kolesa se obeša, vsak dan, vsako noč. Misli, da sem ga jaz sunil doli. Tako misli, razumeš! Hudič ga je obsedel s to mislijo, da sem ga sunil jaz za tisto Mežnarčevo, za tisto, ki je otroka nosila od njega —«

Stric Feliče je z nemirnim pogledom iskal okoli sebe.

»Dobiš kruha, dobiš,« je postajal mlinar ne-strpen. »Zdaj pa greva ven in boš rekel tiste besede in boš pokropil in bom z ognjem in kadilom pokadil. Pojdi, pojdi!«

Nagrebel je žerjavice v medeno črepinjo in sunil strica pred seboj iz mlina. Stopila sta po kamenitih in opolzkih stopnicah v dan. Tiho je bilo, le jez je bobnel svojo silno pesem, kakor strašne baladne orglje. Voda je bila glinastobela. Nekje v gorah je bila potihnila zadnja nevihta z bliskom, gromom in silnim nalivom.

»Poj, hudič, poj!« je zaklical mlinar in sunil revnega strica proti vrhu in slemenu strehe. In sam je začel tuliti motne latinske izraze:

»Libera, sempiterna, saecula, saecula!«

In spet je zaklical:

»Poj!«

Stric Feliče je pogledal z blodnimi, nemirnimi očmi pod jez, zdrknil na kolena, dvignil steklenico in zamahnil proti jezu. In prav kakor mlinar je pel, ne da bi vedel, kaj govori. Njegov glas je bil kakor glas otroka, ki mu je cigan položil nož na prsi, ubitotih, boječedrhteč. Komaj slišen človeški glas, glas zadnjega potomca nekdanj slavne, plemenite in bogate rodovine:

»Ambulantes in ira, ambulantes in nocte in nocte invenit . . . invenit ira Domini.«

»Saecula, saecula, amen!« je vpil mlinar in vihtel črepinjo. In vonj oljčnih vejic je padal in padal nizko nad razpenjeno vodo, ki ga je v hladni rezkosti metala nazaj.

»Ponovi!« je kriknil mlinar.

Toda stric Feliče ni vedel, kaj naj ponovi, in se je trudoma smešil mlinarju v lice.

»Ponovi,« je zavpil mlinar v drugo in besno dvignil črepinjo. Takrat je zavpil presunljiv glas čisto blizu in močna dekliška roka je potegnila Feliksa raz streho k sebi. Srdito mu je snela zamazano mrliško štolo in jo vrgla mlinarju v obraz.

»Gospodična Slavica,« je pozdravil Feliče, »moj poklon.« In kakor da se ni zgodilo nič, se ji je dvorljivo poklonil.

»Pojdiva,« ga je potegnila deklica za seboj.

Par korakov sta bila odšla, ko se je skrivil mlinarju hrbet in mu je leglo zverinsko ob oči, ob ustnice. Hropel je. Naenkrat se je pognal za odhajajočima in zaklical:

»Kam?«

Deklica se je naglo obrnila. Bila je bleda. Odločno divje ji je sinilo v očeh in je siknila:

»Pijanec! Ali misliš, da sem Mežnarčeva?«

Kakor veverica naglo se je okrenila nato, potegnila strica za seboj in vpila:

»Papa, papa, na pomoč!«

Mlinar je zdrknil na ilovnata tla, razširil roke, kakor bi molil. Njegove oči so se kakor vpile za bežečo. Kakor strašen krč mu je gnal glavo z desne v levo, venomer, venomer. Ob ustnah mu je ležala beseda, polna grozotne ljubezni:

»Mežnarčeva, Mežnarčeva!« —

* * *

Učitelj Sivec je hodil po svoji sobi goriindoli in ponavljal na pamet svoj skrbno sestavljeni slavnostni govor za Prešernovo veselico. Na mizi je imel kos kruha in odrezek sira, mrzlo večerjo,

postno, ker je bil petek. Hotel pa je še enkrat ves govor ponoviti, preden bi jedel. Prvi mrak je legal. Kakor nekak polh je godrnjalo v orehu zunaj pred odprtim oknom. Učitelj ni slišal ničesar razen glasu svojih izbranih besed. Učitelj ni videl ničesar razen svojih izrazitih kretenj govorniškega ognja v prav medlem zrcalu na steni:

»Kdo med nami ne pozna Prešerna? Kje je še bolj zanikrna koča, da ni našlo Prešernovo ime vanjo poti? Kje je eno slovensko dekle, ki še ni pelo njegovih čudovitih ‚Strun‘? Kje je ena nesrečna slovenska mati, ki še ni vzdihnila njegove deviške ‚Nezakonske matere‘?«

Deviške ‚Nezakonske matere,« je ponovil zadovoljen z drzno podobo. Takrat je nekaj skočilo iz oreha na okno in raz okno v sobo na posteljo med stare čevlje in obnošen nahrbtnik. Bilo je nekako umazanosivo, podobno polhu ali podgani. Morda pa ni bilo ne eno ne drugo in je bil sam očka golazni, miši, podgan in polhov, morda je bil sam vrtnar bridkih jagod, strupenih mušnic in kalnih mlakuž, škrat, ki nagaja lovcem, jim proži neprevidnim puške, se obeša psom za rep, da ne izsledijo zadete divjačine.

Učitelj se je ozrl v zrcalo in je bil vesel svojega obraza, svojega govorniškega daru in glasu in je nadaljeval:

»Tam v središču naše mile domovine, tam v naši jasni metropoli, tam v beli Ljubljani je trg ob Ljubljani. Tam je sklenilo zgraditi vse slovensko ljudstvo enodušno spomenik svojemu pevcu-prvaku. Slavni ta dan, veseli ta trenutek še ni napočil. Še pokriva zavesa premilo pesnikovo obličje, še molčijo usta bronasta, ki so pela kakor slavček kljub vsem orglarčkom, kopitarjem in zaničevalcem našega milega jezika. Še molčijo, pravim. A ne bodo več dolgo. Zgodovinski ta trenutek je —«

Nekdo je okorno potrkal.

»Prosto!« je zaklical učitelj.

Koširjeva dekla Meta je pomolila skozi vrata drobno pisemce in pozdravila:

»Dober večer! Kar v temi? To pismo so poslali. Lahko noč.«

Vrata so se zaprla. Učitelj je zganil ob oknu pismo in je bral:

»P. t. Vaše blagorodje!

Vljudno ste vabljeni na običajni letni lov dne 17. kimavca. Zbirališče pred mostom ob sedmih zjutraj. Za društvenega tajnika »Družbe domačih lovcev« z vsem spoštovanjem

Slavica Koširjeva.«

Pripis pa se je glasil:

»Puško in strelivo Vam bo posodil papa. Pridite gotovo! Z odličnim spoštovanjem pozdravlja

Gloriosa.«

Učitelj Sivec si je pritisnil pismo na ustnice in zašepetal srečen:

»Ona je ugenila.«

Čudnoskrivnostno je drgnilo v kotu med stariimi čevlji. Podgana, polh ali škrat, kdove kaj?

»Pojdem,« je sklenil Sivec, »a pazil bom, da me ne bodo vlekli. Zdaj pa — malo počitka sem zaslužil in tri merice vina.«

Segel je v mizni predal in vzela tri desetice.

»Tri merice,« je ponovil, »kar je več, je preveč. Jaz ga ne zmorem.«

Vzel je klobuk in šel.

Ko se je vrnil in sedel, da bi jedel, ni bilo sira nič več in od kruha le nekaj drobtinic...

* * *

O pol osmih se je začel lov. Sivcu so bili nasuli poln žep nabojev in vsi so bili prijazni ž njim. Sicer se niso prav nič menili zanj in je bil vesel in bogat najlepših upov. Edini Poznik se mu je bil približal in mu rekel:

»Duša verna! Pazi se. Na zajce pod grmi ne streljaj.«

»Ne boj se,« je odvrnil in prikimal Sivec. Lovci so se razgrnili s ceste v goro. Psi so zavohali sledi. Nekaj strelav je jeknilo, nekaj razgretih glasov:

»Zajec levo nazaj, zajec desno.«

Učitelj je opazil, da je sam, in je videl, da je planilo iz grma. A ni imel časa, da bi prožil. Hipoma je sunilo ob njem. In zdaj je ustrelil. Žival je izginila. Nad Sivčevo glavo v votlem hrastu je godrnjalo veselo, neugnano. Sivec je videl veverico in je sprožil. Veverica je šinila z vej na tla in s tal po deblu in vejah in z veje v vejo. Sivec je strasten begal za bežečo zverjadjo, streljal, se uverjal, da je zadel, a padlo ni nič. Utrujen je sédel in vzela novih nabojev. In zdaj je videl: naboji so imeli vžigalnike in smodnik, a svinca ni bilo v njih.

V drevesu nad njim je godrnjalo veselo, neugnano.

»Hudič,« je ušlo takrat jezno učitelju, »nekaj moram ustreliti, pa če mi puško razžene.«

In je napolnil dva naboja z drobnim ostrim peskom. Ko je opazil veverico, je meril dolgo. Počilo je. Dolgorepa je padla ob deblu v mah.

»Tako,« je zarajalo v učitelju, »čast je oteta!« Veselo je nato prožil naboj za nabojem v hladno jesensko jutro. V hrastu nad njim je utihnilo. Gori više na zeleni trati je stal notar Bradač in je vzkliknil:

»Glej no, tak-le lep goban!«

Sklonil se je ponj. Pa je bila mušnica, pasja.

»Hudič,« je zaklel in veselo je godrnjalo v bližini.

Bradač pa je rekel:

»Mordà pa le ni pasja.«

Iskal je gobe, a ni našel nič več.

Tisti dan je bil najboljši lovec in lovski šaljivec skupil svojo. Sam ni vedel kdaj in kako, toda vpričo Koširja, Poznika, koncipijenta Povšiča in župnika Rutarja je bil pogodil glavarjevega psa... poštar Mlakar. —

Ob mraku so se vrnil. Pred hišo je stala Helena in se ljubeznivo nasmehnila Pozniku.

»Veliko sreče?«

»Petkrat streljal, enkrat zastonj,« je vedro odgovoril.

»Ste pač trudni zdaj.«

»Kakor vol. Pa to je zdravo.«

»Greste k Zofiji?«

»Po navadi.«

Pomolčala je za hipec. Nato je rekla, sileč se na šalo:

»Če bi želela, da nocoj ne hodite k Zofiji, ali bi vendarle šli?«

»Nocoj že,« je dejal, »sem lovcem besedo dal.«

»Ah, taka beseda!« je rekla rahlozbadljivo.

»Meni je vsaka sveta,« je odgovoril in pristavil:

»Lahko noč!«

»Ali boste prišli pet podoknico?« je vprašala zbadljivo za njim.

»Pridem, če želite,« se je zasmel.

A ni prišel. Kajti tisto noč je bil izdahnul njegov prijatelj Tine Jamec...

* * *

Bila je zadnja noč. Poznik in Sivec sta bedela in stražila pri Jamčevih. Še to zadnjo noč je hotel spati Jamec v domači bajti...

Poznik in učitelj sta sedla pred hišo na klop. Zakaj notri v sobi pri mrliču se še ni bila razkadila zatohlost ljudi, ki so bili prišli kropit in so molili do polnoči in pili žganje v črni kavi in brez kave. Zdaj je bil ostal Tine sam z materjo, staro mrliško materjo, ki je mrtve preoblačila, in z mrliškim oglednikom, ki je smrčé spal za pečjo, omočen od preobilega žganja...

Tudi Poznik in učitelj sta imela svoje žganje na klopi med seboj, a pil je geometer sam. Dolgo sta molčala...

Noč... vse okoli noč, tiha, zagonetna, idilično-trudna. Trudno je ugasnilo kdovekdaj šumenje murnov, mehka meglica je prepredla nebo in popila zvezde. Vsepovsod mirna, umerjena tema. Le rdečezastrto okno nad njima, rdeče oko, neživo, ne gleda, ne sanja v mrak, le bulji s topo mrtvostjo iz črnih sten za njima, ki sta mu verna stražarja, in ki sta ga ljubila:

»Tine! Kako je zdaj? Dobro?«

Kakor da se je v noči vseokrog zgenilo, zagibalo, se zgostilo v besedo:

»Dobro!«

Prva rosa v travi. Z veje je kanilo, votlo, kratko, težko. Megla se je povlekla mimo. Nekak moten soj je razlit po lazju dol. Iz teme v bližini blede kipi grm belih georgin. Tik ob greznici so pognale bahato in košato. Doli po lazju pa mrlijo bele pike. Laz je gladko košen, kakor obrit. Podlesek je pogнал, cvet ob cvetu. Žalosten cvet! Nima zelenega lističa. Samó cvet. Čemu mu lističje zeleno? Bi se li krepil za sneg, za zimo? Čemu bi živel brez sadu? Cvete in živi in se ni še osul in je že segnil v jesenski vlagi. Prav kakor človek, ki leži notri v sobi za rdečezavešenim oknom, in je živel in se ni osul in bo gnil v jesenski vlagi...

V noči, tihi in hladni, je do srca zavonjalo po gnilobi, po gljivah, po trudu neznanodrobnih delavcev, ki rušijo vsepovsod: v listu in cvetu in sadu, v krvi in drobu in mozgu. Strašen vonj smrti, jeseni, grobov...

Ali ni vzdihnilo v noči? Kaj je vzdihnilo? Ali se je vzdramil mrlič, dvignil glavo iz blazine in odprl oči in legel nazaj? Kako je to strašno čudno: biti mrtev! Tine, kako je to? Ali je dobro, ali je tesno, ali ni nič? Kako to, nič! Okoli je noč. Tiha, kakor začarana. Nič je ni. Temà je. A vendar je, je noč. Saj govori, diha kakor s pljuči; sanja. Notri v sobi za rdečezagrnenim oknom pa je eden, ki je bil še pred osemindesetimi urami in ga zdaj ni več. Nima pljuč, ne diha, ne sanja, ne vzdihne...

Poznik je prinesel cilarico žganja k ustnicam in je pil. Sivec ob njem se je kakor prelomil v pasu od čudne groze in vzdihnil:

»O Jezus, je dolga noč!«

Geometer je rekel:

»Pij, bridka bo, a krajša!«

»Nisem vajen žganja.«

»Ali sem ga jaz? V temi nagneš, piješ. Ne veš, kaj piješ, kakor bi vodo.«

Sivec je zmajal z glavo. Geometer si je prižgal cigareto in iztegnil noge predse.

»Kmalu se bo svitalo.«

»Ali se bo?«

Daleč nekje je kukuriknil prvi petelin. Poznik je začel govoriti tiho, zaspano:

»Ali si kdaj občutil, da lepa pesem dehti?«

»Kako more pesem dehteti!«

»Dehti,« je ponovil Poznik uporno. Vso noč je pil. »Dehti, kakor rože, kakor zemlja, kakor solze in kri. Saj tudi grob dehti.«

»S poezijo se ukvarjaš?« je vprašal pohlevno učitelj.

»Jaz ne. Pa Tine se je. Zadnje čase. In če ga straživa, ali ni prav, da govoriva o njem?«

»Prav je in spodobno.«

»Torej!«

Poznik je zopet vzel cilarico in je pil. Potem je govoril čudnomrtvo, kakor da govori dremaje:

»Že pred tednom je mislil, da bo umrl. Me je dal poklicati in sem prišel in je rekel, naj ga zavijem v kožuh, in sva sedela prav tu, kakor sediva midva. Vso noč, do jutra, da je rosa padla in je solnce vzešlo.«

Zopet je pil. Še dremotneje je nadaljeval in deklamiral:

»Rapp', Rapp', mich dünkt, der Hahn schon ruft,
bald wird der Sand verrinnen,
Rapp', Rapp', ich wittre Morgenluft...«

»Ali ne vonjajo ti verzi?«

Sivca je streslo:

»Lepo je, če prav premislim.«

»Doživeti moraš,« je vzkliknil osorno geometer.

»Kako čudno mu je moralo biti, ko je mislil to pesem,« je vzdihnil Sivec.

»Bürgerju? Larifari! Tinetu pač! Toda poseben vonj, kaj?«

Sivec je pomislil in mu je bilo žal:

»Pijan je Poznik.«

Geometer pa je govoril:

»Glej, do jutra sva tako sedela in samo za roko sem ga moral držati in niti ganil ni, le v zvezde je gledal in ni trenil. In sem trikrat mislil, da je umrl in sem vprašal: 'Tine, ali si še živ?' In je odgovoril trikrat: 'Še.' Potem pa se je svitalo in je prišlo solnce in se je nasmehnil in rekel: 'Škoda!' Lej, želel je smrti. To je! Človek je deset, pet dni prej mrtev, nego je res. Toži se mu v noč. Zdaj, razumeš li vonj pesmi, vonj domotožja, v dom, v grob, nestrpnost duše, ki je ni več tu?«

In hripavo je jeknil:

»Rapp', Rapp', ich wittre Morgenluft.«

Sivec je vzdihnil:

»Francè, škoduje ti žganje.«

»Vem,« je dejal ta, »žganja ne smem. Pa nocoj nisem mogel drugače. Naši ljudje pijejo žganje na žalost in jezo. Podedoval sem tako.«

Začel se je tiho smejati.

»Podedovati,« je nadaljeval, »to je tisti Helenin izraz. A pri meni je resničen. Pomisli, duša verna, in poslušaj! A zgražati se mi ne smeš. Moja mati, razumeš, moja mati, ki me je rodila, mi je štiriletnemu dajala žganje.«

»Jezus,« je zastokal učitelj, »ne govori kaj takega.«

»Ali je hudo?« se je zasmel Poznik. »Ti nič ne razumeš. Ne veš nič. Jaz pa bi zdajle umrl, da bi jo mogel videti siroto, ki mi ga je dajala iz ljubezni, da ne bi umrla pred menoj. Ali zdaj razumeš? Taka je ljubezen žene, ki ljubi.«

»Ne razumem te,« je trudno odvrnil Sivec. Oni je vzdihnil:

»Ne vem! Morda je samo moja mati tako ljubila in druge ne znajo.«

Sklonil je glavo kakor v sèn. Brez zveze s prejšnjim je rekel:

»Pred par dnevi je hotela posili, da ne bi šel k Zofiji.«

»Spi in sanja,« je vzdihnil učitelj.

Danilo se je. Petelinji klici so rastli. Nekdo doli v trgu pri prvih hišah je zabijal s kladivom. Sivec je uganil:

»Tinetu zbija rakev, pa šele zdaj. In v dveh urah bo pogreb.«

In bridko je pristavil:

»Je že sinoči zaspal pijan nad delom.«

Takrat se je dvignil Poznik in rekel:

»Pojdiva k Tinetu! Potem bom jaz šel domov.«

Stopila sta v hišo. Na peči je zajokala Jamčevka. Poznik se je rahlo zibal. Stopil je k mrliču k vzglavju in mrmral polglasno:

»Lahko noč, Tine! Med pogrebci me ne bo. Ti in jaz, mari nama, kaj ljudje počenjajo. Naj rečejo, da sem brez srca. Ti veš, Tine! Lahko noč.«

S Sívцем sta stopila iz hiše. V motni zori je ležal laz pred njima, pokošen, kakor obrit. Beli cvetovi brez zelenega lističja so se bili posejali vsečez. Beli cvetovi, ki se ne osujejo, nego gnijejo brez sadu, kakor človek, ki je bil mlad in je živel in se ni osul in bo gnil v jesenski vlagi.

Poznik se je opotekel. Hripavo je rekel:

»Duša verna! Če bodo Koširjevi po meni vprašali, jim povej po pravici, da sem bil pijan in da sem šel spat.«

Sivec je sklonil glavo. Oči so se mu solzile. Ostri jutranji zrak in bedenje sta mu jih bila razvnela do bolečine.

Doli v trgu je zazvonilo jutro...

Tineta so pokopali. Veliko je imel družic in najbolj tihi in žalostni sta bili Koširjevi: Helena in Slavica...

Prešernovo veselico pa so odložili in pozneje pozabili nanjo...

Slavica je bila posetila Poznika v njegovi uradni sobi. Potrkala je bila, odprla vrata in vprašala veselo:

»Smem-li, pobratim?«

»Draga in mila si mi kot solnčece,« ji je stopil naproti in ji stisnil mehkokrvnato ročico.

»Z veselico torej ne bo nič,« je rekla, »ti nočeš peti.«

»Nočem,« je odvrnil, »hrapav mi je postal glas.«

Deklica je vzdihnila:

»Dolgčas gre v deželo.«

»In jesen in deževje,« je dodal.

Sklonila se je nad njegove mape in občudovala ostrost črt in imena parcel: na Trati, pod Sevnikom, na mirišču, v cvetju, pod peklom; in se je smejala:

»Francè, v peklò me vzemi seboj, kadar boš imel tam opraviti.«

»Lep hudiček bi bila,« se je nasmehnil.

»Veš kaj,« je vzkliknila, »ampak to najino pobratimstvo in posestrimstvo — pravzaprav, to nič ni. Kaj pa si še storil velikega zame? Nobenega viteštva, samo to tikanje! A to je malo.«

»Kaj hočeš, da storim,« se je smehljaj, »roparskih vitezov ni, da bi te ugrabili in bi te jim otel iz rok. In v krvavca ne veruješ, da bi šel in ga zlasal.«

»Francè,« je vzkliknila, »pa ravno nocoj sem sanjala o njem. Čakaj, ti povem, kako je bilo. A smejati se ne smeš. Glej, se mi je zdelo, da sem kakor pajek in iz glave sem predla pajčevino. Pa pomisli: ravno pod most v tisto globočino sem visela. Z rokama sem se oprijemala nad glavo. A bolj ko sem hotela po niti gori, bolj sem drsela nizdol. In doli je ležal in se krohotal —«

»No, kdo?«

»Krvavec,« se je nemirno zasmejala in pristavila: »Pa mlinarju Janetu je bil podoben.«

»Čudne sanje,« se je nasmehnil, »sestrica pajkulja.«

»Ne razumeš,« je vzkliknila. »Glava me je bolela, ker sem zvečer preveč medu lizala —«

»Med je dober za prebavo,« je pripomnil vedro.

»Molči,« je vzkliknila, »kaj med, ampak to, da sem sanjala o mlinarju. Kaj veš, kako sem doživela ž njim.«

Poznik se je zresnil in rekel:

»Ti, pijanega norca se boj!«

»Saj sem se ga malo,« je odgovorila in mu povedala zgodbo s štolo in Feličetom.

Nozdrvi so mu rahlo drhtele, ko je poslušal. Ko je dogovorila, je ponovil:

»Pazi se ga! Človek je nevaren. Sploh, čemu ga tvoj papa trpi v mlinu?«

»O,« je odgovorila, »zato, ker je naš. Preden je naš papa bil gospodar pri nas, je bil Jane že v mlinu. Veš, kaj,« je zardela, »meni se zdi, pa ne bodi hud, se mi zdi, da je malce tistim iz Feličevega rodu v sorodu... razumeš?«

»Srčkan otroček si,« se je nasmehnil on.

»Kako si lepo zardela.«

»Dà,« je vzkliknila otroškonevoljna, »taka nisem, kakor ti, ki znaš kvantati.«

»Res? Ali si me že slišala?«

»Pravijo,« je dejala nagajivo. »In da te zato Helena ne mara.«

Pogledala mu je nekako nemirno v oči. Ozrl se je v stran. Njej ga je bilo žal. Skočila je živo k njemu in mu ovila roke okrog vratu in rekla:

»Ali si hud? Ne bodi no! Med nama ni skrivnosti. Saj si mi pobratim. Lej, posestrimo imaš! Prav seveda ni, da sem postala tvoja posestrima. Zdaj bi me ne mogel vzeti za ženo.«

»Noriček sladki,« se je zasmel.

»Ti maraš samo Heleno,« je dejala tiho, veselo.

»Mir daj,« se je smejal, »saj si še vsa mlečna.«

»Kvantač,« je vzkliknila, »čakaj, nemarnež! Še za menoj boš hodil in prosil: Slavica, pomagaj. Topim se od ljubezni, pa moja kraljica je neusmiljena.«

»Pri moji veri,« se je zasmel glasno. »To se ne bo zgodilo, grem pa že rajši čehljat krvavcu glavo.«

»Prav res,« je vzkliknila, »lahko bi pokazal, da si mož in ne kakor škorenjček, to se pravi gospod Sivec, ki obožuje Glorioso. In da ti povem, kdo je to. Poglej me, jaz sem.«

Poznik se je začel trepljati po stegnih.

»Ta je podobna tebi in Sivcu. Krasni ljudje. Srček. Glej, zunaj je začelo rositi. Ampak koliko si mi ti solnca zanesla te minute nad mape! Slavček, bratec, brez poljubčka te ne izpustim —«

»Heleni bom zatožila,« je vzkliknila in prhnila iz sobe.

V uradni hiši so začudeni uradniki odpirali vrata iz svojih sob in pogledovali na hodnik, koder je bila zbežala z veselo pesmijo na ustnicah:

»Kaj maramo mi,
k' smo fantje mladi...«

Geometer Poznik se je zagledal zamišljen skozi okno na Koširjev vrt in laz vse doli do vodne struge in mlina v mokri, opolzki ilovici. Od mlina gori je sunila blodna pesem. Poznik je domel besedo: »Mežnarčeva!«

* * *

Tam je kosček sveta, ki mu imena ne vem. Tam je tesnost dolin. Pobočja hribov so strma, da bolijo; z južne v severno, z vzhodne v zapadno stran, sama vase, kakor lijak. Strašni in okameneli katarakti, onemeli v večno grozo dna, ki je bilo v davnini jezero. Jezero je odteklo, toda vode niso vsahnile. Tam je neskončno bogastvo vode, vrelcev in rose. Strašne so pomladne in jesenske povodnji. Vsako leto hočejo človeških žrtev...

Do mraku je rosilo tiho in rahlo. V noč pa so se bili razvezali oblaki v pluskajoče nalive. Bil je skrajnji jug in še v planinah ni snežilo. Iz zamolklotihih kotanj in globeli se je oglasilo proti trem zjutraj glasno, hrupno. Tesna rečna struga je zakipela: ogromna cev, ki je vanjo silila strašna moč glinaste vode. Povodenj je zalila breg, pokrila mlin, pršila ob stenah in tolkla divja, razuzdana, strašno nečista v svoji blodnosti. Žival, zlobna žival, ki kriči po krvi in žrtvi. Ali bo vzela otroka, izpodnesla dekletu nože, ali podrla moža, ki je stopil na breg, da bi lovil drva, ki jih je odplaknil hudournik kdove kje. Ob treh zjutraj so posluhnili revnejši tržani šumenje voda. Ob štirih so vstajali, nasajali železne kljuge na dolge mecesnove drogove in se odpravili k vodi, drva lovit. Tako je: Ob vodo se postaviš in gledaš. Ko prinese mimo čok ali panj ali hlod, dvigneš drog z železno kljuko, linir imenovan, in suneš in vlečeš. Žene in dekleta so se podpasale in grabijo drobilj iz vode, kakor da je seno. Otroci ga spravljajo više v breg. Tako gre ves dan. Najsrečnejši je prvi sunek vodâ. Ilnata rumena voda je tedaj črna od dračja in vej. Potem voda raste. Dokler raste, ne hodi vstran. Ko pa začne padati in »klati«, se bo učistila drv in drobilja. Zgodilo se je, da so potegnili jerbasček s kruhom in sirom in dekliško ruto. Zgodilo se je, da so potegnili gorske vlake z butaro lesa. Zgodilo se je celo, da so rešili iz vode kurnik s petelinom. Ko so ga privlekli na breg, je skočil petelin na trato, se otre-

sel in zakukurikal. A temu je že davno. Pozabili pa niso ljudje in še o pogrebu so rekli:

»Tine Jamec! Škoda te! Zakaj si šel v šole! Glej, drva bo še nosilo. Ti pa ne boš nobenega petelina več potegnil iz vode...«

* * *

Geometer Poznik je stopil k oknu v svoji uradni sobi in je pogledal doli čez Koširjev vrt in laz. Visoko iz struge je bila vzrastla voda v breg. Nekaj vrb je trepetalo iz umazane, belkaste povodnji, ki je vrela v motnih vrtincih in mehurjih. Mrzel sever je dahnil geometru v obličje, ko je odprl okno. Deževalo ni več. Sever je gnal oblake visoko nad dolino. Kamorkoli je pogledal geometer, je videl bele in rjave pasove, rijoče z bregov v dolino, sto glasov je šumelo, sama voda, sama voda. Rahlo so se stresala tla pod njim od navala valov, ki so nižje doli pod mostom tolkli po tesni, žlebasti strugi. Geometer se je nasmehnul:

»Pajkuljica. Iz glave predeš nit in visiš nad breznom. Srček! Ne bi te zavidal za take sanje. Brrr.«

Geometer se je vrnil k mapi, vrisal vanjo nekaj gospodarskih sprememb, si zažgal cigareto in se zopet vrnil k oknu. Videl je in je rekel:

»Pada! V gorah sneži.«

Zopet je delal, zložno, previdno. Nič se mu ni mudilo. Vedel je, da ima časa dovolj. Solnce je ugasnilo, deževje in mraz in dolgčas so v deželi. Pogledal je na uro in mislil.

»Cesta pod Kratko njivo mora biti pod vodo. Pošte ni!«

Skozi okno je sunil sever in mu razmetal liste. Vstal je, da bi zaprl.

Tedaj je zagledal čisto doli ob vodi Koširjevega strica in poleg njega Slavico.

»Predrzo dekle,« je vzkliknil, »prav nad rob se nagiblje. Le malo naj se ji zdrsne —«

Tisti hip ga je spreletelo po vsem životu. Od mlina sem se je pokazalo, zavaljeno, zavratno. Sprva je mislil, da je nekaka žival, glinastorumen oven. Potem pa je spoznal mlinarja. Po vseh štirih je lezel po strmeh lazih, skrivljenega hrbta, kakor maček, koničaste glave, gologlav, surov, strašen, demonski. Geometer je v enem hipu premeril globočino pod seboj. Nato je potegnil nerovno hitro browning izpod map in se z rokama uprl ob okensko polico. Oni demonski človek doli je lezel zavratno proti mestu, kjer sta stala stric Feliče in Slavica. Geometer na oknu je pazil na njegove kretnje. Nato je zavpil:

»Slaviček, pazi se!«

Oni doli ga niso slišali. Tedaj je geometer vzrastel na okno, se spustil onstran ven, izpustil okensko polico in priletel v travo. Prav tedaj je bil sunil tudi mlinar naprej in se pognal na Slavico. Geometer je zavpil nečloveško. Mislil je, da jo bo oni sunil z brega. Otrpel je od groze. Kakor na dlani je videl: Slavica se je bila okrenila, odprla ustnice, zamahnila z roko in se zvila v strašnih mlinarjevih pesteh. Geometer je videl, da se je tedaj stric Feliče okrenil, začudil, nato dvignil drobno paličico in udaril po mlinarju. Geometer se je zdramil iz grozne omrtvelosti. V velikih skokih se je pognal navzdol. Z očmi ni krenil s prizora pod seboj. Mlinar je držal Slavico, dvignil jo je bil z desnico okoli pasu. Z levico je sunil stricu Feliksi v obraz, da se je sesedel v travo. Slavica je praskala z rokami blaznemu mlinarju v obraz in prosila divje:

»Pusti, pusti, pustil!«

Geometer je stal blizu njiju in zahropel divje:

»Izpusti dekle!«

Sunkovito se je okrenil mlinar. Zatulil je divje, obraz mu je spačila nepopisna strast. Z neskončno okretnostjo je skočil v stran ob bregu in opolzkem lazih. Geometer ga je bil pograbil za ovratnik srajce in telovnika. Krpa srajce in telovnika mu je ostala v rokah. Oni strašni človek pa je sunil z zmagoslavnim smehom po lazih nizdol v motne vode. Strašno se je razlegla njegova beseda:

»Mežnarčeva!«

Hip nato je izginila njegova koničasta glava v motni vodi. Geometer si je zakril oči.

»Francè,« je zaklicalo koj nato iz povodnji. Drobni obrazek je pogledal iz vode gori k njemu. Drobna, voljna ročica se je pognala za ostrim bregovim robom.

»Francè, krvavec, reši!«

Geometer je vjel deklico za roko, se vrgel na robu brega na trebuh. Tla pod njim so bila stena, rahlo viseča nad vodo, izpodjedena v strahovito dno osem do deset metrov. Zdaj je bil prepad zalit do vrha.

»Roke mi ob vrat ovij,« je sopel Poznik in stegnil svoje, da jo za telo dvigne iz vode, ki jo je tiščala pod steno. Tisti hip je vrglo tik ob njej mlinarja kvišku. Zarjul je pošastno. Slavica je bila sklenila roke nad geometrovim tilnikom. Zdaj je zavpila:

»Francè, ta me drži.«

Z blaznostjo norca in utaplajočega se človeka je bil zgrabil mlinar dekle krog pasu.

»Izpusti!« je zahroplo v Pozniku. Z roko je otipal koničasto črepinjo mlinarjevo in zagrebel prste v lase. Slavica, viseča mu na tilniku, se je zvila k njemu gori. Slišal je čisto ob svojem licu njen tihi, do smrti trudni glasek:

»Francè, ta grize.«

Neskončna bolelost in nepopisna ljutost je zarezala geometru v drob. Dvignil je desnico in iskal ob sebi. Ko je našel, je tesneje stisnil z levico deklico gori k sebi in rekel pretrgano, ljubeče do skrajnosti:

»Slavica. En hip potrpi... ne ustraši se... drži... krepko... krvavec...«

Ob njenem životu je iztegnil, potisnil cev orožja mlinarju od strani v uho in pritisnil.

»Ah,« je vzdihnila Slavica dolgo. Poznik je izpustil orožje in jo potegnil z obema rokama k sebi čez steno. Zdela se mu je silno težka. Bila je mokra in brez zavesti. On sam je bil tudi ves moker, a ni vedel, ali od vode ali od znoja, ki ga je oblival.

Za hip je sinilo v motni vodi pod njim. Črna koničasta glava. Nato je izginila. Rahla, rahla rdeča nit se je povlekla ob skali in ugasnila.

Geometer je vzel Slavico kakor otroka v svoje roke in jo nesel navzgor. Šele gori v vrtu se je zavedela. Odprla je oči. Bolno se je nasmehnila in šepetnila:

»Krvavca si ubill!«

Nato je zopet izgubila zavest. Položili so jo v postelj. Poklicali so zdravnika. Ugotovil je rahlo živčno mrzlico in gnusno rano na životu, kamor je bil ugriznil mlinar...

Košir je prišel domov in je slišal:

»Mlinar jo je ugriznil.«

Planil je po puško.

»Ni treba,« ga je ustavil Poznik, »mlinar je utonil.« Nato je segel po močni čaši vina na mizi. Kdovekomu je bila namenjena. Izpraznil jo je v dušku. Helena je stala ob strani in jo je nalila vdrugo in mu jo ponudila. Izpil jo je do dna. Nato je dejal mirno:

»V uho sem mu pognal kroglo. Druge pomoči ni bilo. Browninga je škoda, ki mi je padel v dno.«

Heleni se je zameglilo ob tej silni moški volji, ki je bila deset minut po strašnem dogodku našla že vse svoje ravnovesje. Takrat je pridrl od nekje učitelj Sivec in začel jokati kakor otrok. Zdravnik je vstopil, domači, stari Živko, in menil zadovoljno:

»Spi. To je imenitno.«

Takrat se je zgenila Helena in vzkliknila burno:

»A kje je Feliče?«

Hiteli so ga iskat. Našli so ga bednega. Še vedno je sedel v travi, na mokrih tleh, kamor ga je bil vrgel mlinarjev sunek. S solzami v bebastih očeh in z bolnim nasmehom na trepetajočih in povešenih ustnicah je gledal predse v klobuk med koleni. V klobuku je ležalo njegovo narejeno zobovje. On pa ni vedel, čemu je vse to, čemu klobuk, čemu zobovje, čemu mokra tla pod njim, čemu mrzel sever v obrazu. Topo, brezizrazno in momljajoče je ponavljal:

»Problem, problem, problem!«

Živo se je zasmilil Pozniku, ki je rekel sam v sebi:

»Glej, reveža! A nekaj viteštva je vendar ohranil v sebi. Kje neki je tičalo? Kako je vzrastlo? In vzrastlo je. Kakor na dlani sem videl, da je udaril s palico. Glej, celò zdobil jo je. To je treba spraviti, stričku ubogemu.«

In z ljubeznijo čudaka in otroka je pobral konce zdrobljene palice in jih nesel gori v svoj urad in spravil med mape...

Od reke gori je bobnelo venomer. A zdelo se je, da se je nečista, razuzdana zver tam doli unesla, umirila in da se spravlja k pokoju, sita svoje nove žrtve in človeške krvi... Mračilo se je.

Geometer se je domislil, da se mora preobleči.

»Prokleta!« se je vznevoljil. Ni se rad preoblačil. Krenil je domov, v svojo tiho, fantovsko sobico z udobnim naslonjačem in čedno posteljo, z umivalnikom in nekaj stoli ob šepavi mizi. Dvoje težkih telovadnih roček je ležalo ob mizi. V kotu je slonel cel kup gorskih palic. Na nekaterih so bili še povezani šopi planinskih rož: sami spomini od Metke in Fránce in Špelice in Rezike, z jamicami v bradicah. Rezika brez jamice v bradici je bila že umrla, in še njeni bratje niso mogli Francetu povedati, zakaj:

»Bleda je bila, pa žalostna, pa na velikonočni ponedeljek je tiho zaspala pred hišo na solncu, ko so šli ljudje od desete maše...«

Geometer Poznik se je preobul in praznje preoblekel. Dve obleki je imel: vsakdanjo in nedeljsko. In zdaj se mu je zdelo škoda nedeljske in je mrmral:

»Vrag vzemi Zofijo in njeno večerjo. Ali se izplača?«

Takrat je nekdo rahlo potrkal. Poznik je šel odpirat.

»Kdo me išče?« je vprašal.

»Jaz,« je odgovoril tih, sladek dekliški glas v temi pred njim.

»Hudič,« je ušlo od začudenja Pozniku.

Bila je Helena; stala je pred vrati... (Dalje.)

Spet čisto in jasno je zvezdno nebo.

Spet čisto in jasno je zvezdno nebô,
po njem mi spet mesec plava,
in tiho zvezdice name zro
in tiho me sluša dobrava.

Tam gori spet véliki voz stoji
ves v blesku, ko da iz zlatá je,
stoji, kakor stal je one noči,
ko v tuje odhajal sem kraje.

Sem sanjal takrát, da takšen voz
me peljal bo z nevesto,
ves v zlatu bliščeč in poln rož . . .
No, odšel sem sam na cesto.

Odšel sem na cesto in v zvezdno noč
sem tožen sam samcat korakal,
in ni me spremil pôgled vroč
in nihče za mano ni plakal.

Solncu.

O, kolikrat si, solnčece krvavo,
vzešlò mi že nad žalostnoj glavoj
in mislim burnim si prineslo spravo,
prineslo duši svet pokoj.

Otrple ude mi prijazno greješ
in kažeš pot mi, kedar dalje spem,
in ko tak ljubko se z obočja smeješ,
pozabim brž, kako osamljen sem.

V pozabljenju.

Srce mi za davno tugo več ne vé,
davno proč je žitja ura mračna;
več v možganih svetlih vest ne rije lačna:
beli prt pokrila je dole, pôlje in goré.

Doli z neba solnčni žarek zrè smejé,
en obláček le pod njim mi plava;
in, ko izgubljeni potnik v daljo tava,
brez sledu čez belo polje črna senca gre. —

Pri vinu.

Kratki in mračni so dnevi življenja:
v mraku začne se, v mraku se jenja,
polni nesreče, polni trpljenja
so dnevi življenja.

Z vinom napolnjene dvignimo čaše,
dneve zlató naj razjasni nam naše;
polne sanj radostnih — duš naših paše —
izpraznimo čaše! —

Rad. Peterlin - Petruška.

Legende o sv. Frančišku.

Ksaver Meško.

Frančišek in umirajoči papež.

Družina asiškega ubožčka, blagoslovljenega očeta Frančiška, je bila dne 16. julija v letu Gospodovem 1216. baš pri kosilu. Kosilo je bilo borno kakor vsak dan: trd kruh, nekaj pomaranč in za vsakega brata nekaj požirkov sladkega rdečega vina. Vino je dobil samostanski nabirač brat Masseo pred dnevi od kmeta v okolici Spella. Kmeta je bila napadla huda mrzlica, a je ozdravel nepričakovano naglo, ko se je priporočil priprošnji brata Frančiška iz Asizija. V zahvalo je daroval Frančiškovi družini čutaro najboljšega vina; tako velika je bila čutara, da jo je brat Masseo komaj prinesel domov.

A dasi je bila pojedina kaj skromna in priprosta, so bili obrazi bratov radostni in solnčni kakor nedolžna lica otrok, kadar jim postavi mati na mizo najboljšo jed. V svoji priprostosti skoro umeti niso mogli, kako da je presveti Gospod Bog tako dober in ljubezniv, da nje, najmanjše in najnevrednejše, vsak dan tako skrbno gosti in redi. In kakor so bila radostna lica, tako radostne so bile njih besede, vse jasne in žarke kakor najčistejši solnčni žarki, vse lepe in dehteče kakor sveže pomladansko cvetje. Ves njih pogovor — in govorili so, kakor čvrči in žvrgoli jata lastovk, sedeča na lini vaškega zvonika — je bil posvečen Bogu in njegovi predobrotni, presladki ljubezni.

Frančišek je sredi pogovora hipoma umolknil. Brat Leon, ki je v svoji priprostosti venomer opazoval očeta Frančiška, da bi se tem gotoveje navzel njegovih čednosti in ga v vseh posnemal, je videl, kako je Frančišek kar naenkrat povzdignil drobno glavo in se zagledal čez brate skozi okno tesne in nizke obednice. — »Kaj pač je?« je mislil, a je molčal. Vprašati ni upal ne očeta Frančiška, ne katerega sobratov. Ti še niti opazili niso izpremembe na očetu Frančišku. A polagoma so postali pozorni tudi oni, ker med pogovorom ni bilo več slišati ne ene besede očetove. Umolknili so drug za drugim in uprli oči v očeta Frančiška. Tedaj so videli, kako je Frančišek napol zaprl oči in nagnil glavo nekoliko na desno stran, kakor da napeto posluša glas, prihajajoč iz velike, velike daljave.

Med tem pa je Frančišek že povsem razločeval klic:

»Frančišek, pojdi na goro nad mestom in glej tja proti Perudži. Pomagal boš sv. Očetu, bratu Inocencu, ob njegovi najtežji uri, ob uri njegove smrti.«

Tedaj je Frančišek brzo vstal, se zaznamoval z znamenjem in blagoslovom sv. Trojice in je rekel bratom: »O bratje, pri sveti pokorščini vam zapovem, da greste po obedu takoj vsi v cerkev in molite tam dotlej, da se jaz vrnem. Oče našega reda in naš dragi brat, gospod papež Inocenc, to popoldne v Perudži umira. Zanj molite!«

Mrtvaško tiho je postalo za hip v obednici. Pač so bili bratje že slišali, da je napadla velikega moža mrzlica. A niso mislili, da bo tako kmalu premagala mogočnega, na duhu in telesu še tako čilega, šele petinpetdesetletnega vladarja. In vsi so tiste dni goreče molili za dobrotnika svojega reda, naj bi mu Gospod Bog v svoji milosti in dobroti kmalu spet podelil zdravje.

Zdaj pa pravi oče, da bo papež danes umrl. A oče Frančišek mora že vedeti. Kaj je pravkar pač tako poslušal? Glas božji, razodetje z neba?

Ko so drugi še premišljevali in ugibali o tem, je brat Leon, jagnjece, pokleknil na ilovnata tla in je zaprosil:

»Blagoslovi nas, oče, preden odideš.«

Za Leonom so pokleknili vsi drugi bratje.

In Frančišek je dvignil drobno roko, ki se je zdela kakor od Boga nalašč ustvarjena, da blagoslavlja in dobrote deli, in je blagoslovil brata Leona in z njim vse brate s svojim sladkim blagoslovom:

»Naj te blagoslovi Gospod in te naj varuje. Naj ti odkrije svoje obličje in ti naj bo milostljiv. Naj obrne svoje lice k tebi in ti naj da svoj mir. Blagoslovi te Gospod, o brat Leon, in s teboj vse brate!«

Nato je naglo odšel.

Ni pa šel na goro po najkrajši poti, skozi mesto, da ga ne bi kdo zadrževal in motil. Na desno je zavil, pod mestom, da bi prišel na višino po stezi okoli mesta.

V senci širokovejne smokve pred mestnim obzidjem se je igralo četvero otrok.

»O brat Frančišek,« so ga klicali že od daleč, komaj da so naglo se bližajočega zagledali, »pojdi, da se boš igral z nami. Nihče se ne zna tako prijetno igrati kakor ti. In nihče ne zna pripo-

vedovati tako lepih povestic kakor ti. Daj, Frančišek, pridi, da se poigraš z nami in nam pripoveduješ.«

»Blagoslovi vas dobri Bog in daj vam svoj mir, otročiči moji, vi blagi, nedolžni. A igral se bom z vami drugikrat. Danes se mi mudi.«

Pač so ga še prosili. A zaman so bile danes njih prošnje, čemur se niso malo čudili. Saj jim je sicer vedno storil, karkoli so ga prosili.

Dolgo so zrli za njim, ko je brzo stopal na goro Subasio. Potem so se spet zatopili v igro.

Frančišek se je ustavil šele, ko je bil že visoko nad mestom. Okrenil se je in se zagledal doli čez umbrijsko planjavo, vso preplavljeno z zlato vročino opoldanskega julijskega solnca, zagledal se proti stari Perudži.

In glej, čudo, izmed valovja perudžijskih hiš se je v hipu dvignila pred njim nadškofijska palača, kakor da stoji tu na gori Subasio, le malo korakov pred njim. In kakor bi bila brez strehe in stropov, ali kakor bi bilo vse zidovje prozorno, je Frančišek videl in slišal vse, kar se je godilo in kar so govorili v palači.

Zagledal je mogočnega gospoda papeža, nemo in nepregibno ležečega na snežnih blazinah v veliki, primeroma priprosto opremljeni sobani. On, ki je osemnajst let in pol z mogočno besedo in z železno roko vznemirjal in strašil, pretvarjal in urejeval vso Evropo, leži zdaj na bolniški postelji brez moči, ohromel in onemel. Ne za spoznanje ne more dvigniti tiste ozke, plemiškolepe roke, ki je poprej z nekaj potezami, z nekaj v naglici zapisanimi stavki odstavljala in upostavljala kneze in vladarje. Osemnajst let je gmela njegova beseda po Evropi, zbujala strah, upanje in veselje, a zdaj, glej, ne more izpregovoriti vse-mogočni mož ne ene glasne, niti polglasne besedice, niti razločno šepetane ne. Le oči živé in goré, tiste velike, plamteče kampanjske oči, ki so že tolike ostrašile in prisilile v prah, a so bile ob svojem času spet dobre in mile kakor oči matere, ki se v ljubezni smehlja svoji deci.

Frančišek je videl, kako so te žive oči kar naenkrat čudno zastrmele skozi vrsto cerkvenih in svetnih knezov, stoječih v bolniški sobi in v predsobi, proti durim prihodnice. Trpeč izraz, skoro nekoliko strahu ali vsaj velikega, nenavadnega začudenja da je v tem pogledu, se je zazdelo Frančišku. Frančiškove oči so nehote sledile pogledu bolnikovemu. In so videle, kako je vstopila sestra smrt, vstopila v predsobo ob zaprtih durih.

Frančišek se ni ustrašil. Saj tudi nič tistih grozot in strahot ni videl na nji, s kakršnimi si jo

svet navadno misli in slika. Bila je le resna, mogočna žena, ta draga sestra smrt, za glavo vsaj večja od vseh slavnih učenjakov in mogočnih knezov in prelatov, zbranih ob bolniški postelji gospoda papeža.

Sledil ji je s pogledom, ko je mirno in dostojanstveno šla skozi prihodnico. Videl je, kako se je ozrla s hladnim, malone zaničljivim pogledom, ko je stopala mimo skupine mož z dolgimi bradami, oblečenih v valovita črna oblačila. Stali so v krogu, gladili si nemirno brade, v skrbeh se ozirali proti sobani, kjer je ležal bolnik. S pritajenimi glasovi so si šepetali.

»Ko bi se Njega Svetost vsaj pomaranč vzdržal! A ko mu pa ni bilo mogoče dopovedati!« je govoril prvi in pokimaval z glavo.

»Preveč je zaupal svoji moči —« drugi.

»In premalo je upošteval našo vedo —« tretji.

In videl je, kako se je z nekako začudeno-zlovoljnim pogledom ozrla na drugo skupino, skupino rdeče oblečenih prelatov, stoječih v kotu ob oknu. Tudi ti so se vsak hip ozirali v sobo, kjer se je njih gospod boril z mrzlico. In istotako tajno kakor zdravniki, le še bolj važno so šepetali:

»Dolgo ne bo. Železna volja in krepka narava se še branita smrti. A kazno je, da ga zmagaja. — Koga pa volimo potem?«

Tudi Frančišek je ošinil gručo rdečehalnikov z otročjezačudenim pogledom. In kakor bi bil v skrbeh, kaj da poreče k tem pogovorom on, ki ga je ljubil z vso zvestobo svojega otroškega srca, ker mu je dolgoval veliko hvaležnosti, je naglo spet zagledal bolnika. In glej, tako zelo po Bogu blagoslovljeno je bilo Frančiškovo čisto in nedolžno oko, da je videlo v globino bolnikove duše, kakor bi gledalo na dno čistega studenca. Razkrita je bila pred njim slednja misel bolnikova, razkrit vsak utrip njegovega srca. In je videl in spoznal, kako je sv. Oče, že nekako rešen vezi in ovir prostora, razdalje in telesnosti, istotako slišal previdno šepetanje v predsobi, kakor brezšumne, brezglasne korake prihajajoče smrti, in se je navzlic bližini smrti jasno nasmehljaj v veliki duši: »Ali se že trgate za tiaro? O nespametniki! Vidite pač le njeno krasoto, njen blesk, ne poznate pa njene teže in grenkosti.«

Tedaj se je Frančišku vse lice zasolnčilo od radosti.

»O blagor ti, gospod naš papež, ljubljeni brat Inocenc! Kdor se tako srečno smehlja svojemu bogastvu, ko ga drugi dele, tega duša ni bila sužnja tega bogastva. Lahko ga bo pustila, lahko se bo ločila.«

Marko Rašica: Pinije v mraku.

V tistem hipu je vstopila smrt v bolnikovo sobo. Komaj se je ozrla po prelatih in knezih. Le dvema menihoma v valovitih črnih haljah, ki sta ob vznožju postelje polglasno molila, je nalahko, kakor v zahvalo, pokimala.

Počasi, kakor nerada, ali kakor bi se še pomišljala, ali se morda naj vendar obrne in vrne, je stopala čez sobo in pristopila k postelji.

Iz oči v oči sta si gledala z velikim bolnikom. Frančišku se je zazdelo, da je bila celo sestra smrt nekoliko v zadregi, ko je izpregovorila:

»Ne zameri, sv. Oče, a moj in tvoj Gospodar me je poslal, naj te pokličem, da prideš predenj in mu daš račun o svojem hiševanju.«

Tedaj je Frančišek videl, da so na visokem, lepem čelu bolnikovem hipoma zablestele velike potne kaplje.

»Ko bi počakala vsaj hip, o dekla božja, da pogledam, ali bo mogoče pustiti vse načrte in dela drugim rokam,« je slišal Frančišek, kako je zaprosil papež s počasnim glasom, slišnim samo smrti in njemu. Glas mu je drhtel, kakor struna, če se je premočno dotakne roka, dasi se je videlo, kako se trudi, da ne bi kazal in izdal srčnega nemira.

In Frančišek, ki je pozorno in s sočutjem sledil slednji misli bolnikovi, je videl, kako je Inocenca, velikega in vedno neutrudljivega delavca, najprej zaskrbelo: »Če odidem zdajle, bodo-li mogli pomiriti in spraviti Genovo in Pizo? Od maja že sedim tukaj, jih mirim, grozim in prosim, pa se mi še ni posrečilo. Se-li bo nasledniku? ... In Friderik? Tako mlad je še in neizkušen — kdo ga bo vodil in vladal, da postane kdaj dober vladar? ... In Turek grozi! Mu li bo naslednik kos?«

A ko je ob teh skrbah uprl pogled spet v poslanko iz večnosti, je Frančišek spet zagledal v njegovih mislih in na ustnicah tisti vzvišeni, rajski smehljaj, ki se smehljajo z njim velike duše vsem vsakdanjim skrbem, velikim in majhnim: »Kaj to v primeri z večnostjo! Brezpomembne malenkosti!«

In tudi Frančišek se je nasmehljaj v svoji veliki duši, radostno nasmehljaj od same solnčne sreče nad veliko dušo papeževo.

»Kaj ne, brat Inocenc, kaj vse to v očigled večnosti! O ta tvoj blagoslovljeni smehljaj! Večji si v tem hipu, nego si bil, ko si prisilil mogočnega francoskega Filipa Avgusta, da je uklonil glavo božjim in cerkvenim zapovedim in odslovil Ingeburgo, nezakonito ženo.«

Kakor da je bolnik zaslišal srečni smehljaj in radostne misli sorodnega srca, mu je pogled ne-

nadoma splaval proti oknu in skozi okno proti Asiziju. In v hipu se je zazdelo tudi Inocencu, da sta si s Frančiškom čisto blizu. Srčno se je vzdostil ob tem občutju.

»O Frančišek, ljubi moj ubožček, sam Bog te pošilja k meni. Zakaj prav tebe mi je zdaj treba. Glej, vsi ti tu okoli mene ne vidijo več in ne vedo nič in ne morejo pomagati. Zakaj vsem tem je smrt strašna, vsi trepetajo pred njo. A ti se je ne bojiš, tebi je ljubljena, predraga sestra. Ti, o Frančišek, boš naju sprijaznil.«

»Rad, gospod papež.«

Inocenc se je nekaj hipov zamislil.

»Tole mi povej najprej, o brat Frančišek: kaj bo pred Gospodom Bogom, ko bodeva delala račun, na katerega me je pravkar povabila njegova dekla, najbolj govorilo zame?«

Tedaj je Frančišek povzdignil oči proti nebu in je zaprosil iz globočine srca:

»Zdaj, dobri Gospod Bog, mi daj v usta pravi odgovor. Zakaj umirajočega ne smem varati s prazno besedo.«

In glej, kakor bi pokazal v trenutku njegovim mislim pot in smer sam Gospod Bog, je Frančišek v hipu zagledal pred seboj prizor, ki ga je bil videl pred nekaj dnevi na poti v Spello.

Naletel je bil na cesti pred mestom na razcapanega mladeniča in na gručo otrok. Otroci so vpili na fanta od vseh strani, obmevatali ga s cestnim prahom, da je bil siromaček ves zavit v belkast oblak, in ga sramotili: »Il pazzo! Il pazzo!« (»Norec! Norec!«) Le majhen, bosonog deček se ni udeleževal hudobije. »Pustite Pietra! Pustite Pietra, ubožčka!« je klical in prosil venomer. Stojč tik siromačka, je dvigal male roke, kakor da ga hoče obvarovati vsake nezgode, in je odganjal z rokami oblak prahu, ki je bil ubožček zavit vanj.

In Frančišek je slišal, kako je zaničevani mladenič ogovoril malčka — in nič srda in nič žalosti ni bilo v njegovem glasu zaradi vse krivice, ki jo je moral trpeti, ne, sama velika, kipeča radost je govorila in blagoslavljal iz njega:

»O Tito, edini ti boš zveličan. Edini ti, ker si mi usmiljenje izkazal. Edini ti, o Tito, ker tvoje srce pozna ljubezen. Ljubezen pa je tisti zlati ključ, ki nebesa odpira.«

Poln začudenja in radosti je vzel Frančišek mladeniča s seboj, najmlajši njegov brat je zdaj.

Kakor od Boga poslani so nenadoma zazvene nele Frančišku v duši besede mladeničeve o zlatem ključu v nebesa, o ljubezni. In naglo je odgovoril:

»Ljubezen, gospod papež.«

»Ljubezen?«

Bolnik se je zamislil. Naglo mu je šel duh skozi vse življenje.

Ljubezen? — Morda je sodil svet, da je ne pozna, ker je videl izvečine le njegovo silno moč, neupogljivo njegovo voljo. In vendar je postalo silnemu možu toplo v duši, in v oči mu je sililo kakor solze, ko se je spomnil zdaj ob slovesu od življenja nje, ki mu je dala življenje, blage matere Klaricije, in ljubezni, ki ga je vezala na njo. Kaj je imel v življenju ob vseh časteh, ob vsi mōči, ob vseh zmagah lepšega in sladkejšega od spomina na to ljubezen! O mama, mamica mila! — A glej, takoj poleg matere je zagledal sinčka grajskega vrtnarja, zaraslega, grbavega malega Marcelina. Drugi otroci so brili norce z ubožčkom, a on je bil srečen, če se je smel igrati z njim. Cele dneve bi se bil igral in se pogovarjal z njim, pa se ne bi bil naveličal. Če je dobil od mamice ali očeta kak dar, komu ga je nesel kazat najprej? Ali ne Marcelinu? In ko se je Marcelina nenadoma lotila mrzlica in je ležal bolan in nikogar ni poznal, kdo je žaloval najhuje? Ali ne mali grofič Ivan Lotar — on? In ko je Marcelino umrl, je-li mamica Marcelinova huje jokala ko on?

Bolnik se je čudil in čudil. Bože, kako dolgo že ni več mislil na Marcelina! Saj je že popolnoma pozabil nanj! Kako da mu je sedaj tako nenadoma in tako jasno in živo stopil pred oči?

»Ali me hočeš, moj Gospod in moj Bog, že na tem svetu, zdaj, v najtežji uri, poplačati za tisto malo ljubezni, okrepčati in potolažiti me zaradi nje zdaj ob smrtni uri? Hvala ti, moj Gospod in moj Bog, hvala ti!«

In mislil je dalje:

Pozneje v šolah — ko je delil skrivaj svoj denar ubožcem, ko je daroval svojo obleko siromašnim sošolcem in drugim siromakom. Res, bilo je bolj malo. A bilo je iz ljubezni! — In ko so mu sedemintridesetletnemu prisodili tiaro, katere se je s solzami branil, ter je po izvolitvi vso noč preklečal v cerkvi, ponavljajoč venomer: »Iz ljubezni do tebe, o Kriste, ker vidim, kako trgajo tvoje mistično telo, sv. Cerkev« — ali ni bilo v tem nič ljubezni? — In ko se je na papeškem prestolu postavil zoper svojeglave in puntarske italijanske province in zoper najmogočnejše vladarje, Filipa Avgusta francoskega, Alfonza leonskega, Ivana angleškega in druge — ni-li bilo tudi to iz ljubezni, iz vroče ljubezni do Boga in njegove sv. Cerkve, iz prirojene in od mladih nog skrbno gojene ljubezni do resnice in pravice? In ko je

stal za resnico in pravico teptanih, zavrženih in trpečih zoper ves svet in je voljno in vdano sprejemal za svojo ljubezen in za svoj trud sovražstvo nasprotnikov in čestokrat tudi trdo sodbo služabnikov Cerkve, zavedajoč se, da služi Bogu in njegovi pravičnosti — ni-li bilo tudi v tem nič ljubezni?

Frančišek je videl, kako si je velika duša papeževa oddahnila. Čelo, nabrano ob tem notranjem boju in pretehtovanju življenja v skrbi polne gube, se je razjasnilo; oči, zroče nemirno, zbegane po težkih vprašanjih, iščeče pomoči v veliki stiski, so se umirile; tesno stisnjene ustnice so se odprle v prijazen, hvaležen smehljaj.

»Hvali z menoj Gospoda Boga, o brat Frančišek; zakaj blagoslovil me je z veliko milostjo, da nisem hodil brez ljubezni skozi življenje.«

Frančišek je v hipu začutil v srcu obilno, sladko, presladko radost. Spoznal je, da je to radost, ki jo čutijo nebesa nad ljubeznijo, katera bo govorila pred Sodnikom za papežovo dušo. Ves radosten je vzkliknil:

»Blagor ti, o brat Inocenc, da nisi pozabil najpotrebnejšega.«

»Čas bo, sv. Oče,« se je tedaj precej odločno oglasila smrt.

Frančišek je videl, kako je lice papežovo polagoma bledelo, kako so oči dobivale čuden izraz, izraz velike trudnosti, izraz duševne odsotnosti.

»Še eno!« se je še enkrat vznemiril in vzdramil umirajoči. »O brat Frančišek, ki ti Bog razodeva svoje skrivnosti kakor nikomur drugemu, še to mi povej: kaj bo razven Boga moje najslajše plačilo?«

Tedaj je Frančišek spet povzdignil dušo k Bogu in je zaprosil: »Daj mi, o dobri Bog, da mu izpolnim še to zadnjo željo.«

In Frančišek je, kakor prisiljen po nevidni mōči, zaklopil oči, ko da bi z zaprtimi očmi videl več in bolj jasno.

In glej, hipoma se je odprl in razprostrl pred njim svet, kakršen je bil ob ustvarjenju, ko ga še niso bili omadeževali in oskrunili greh in hudobija, hinavstvo in kovarstvo, krivica in sovražstvo. Duh božji je plaval nad stvarstvom in stvarstvo je počivalo pod njegovim varstvom, kakor bi spalo dete v naročju materinem. Čudovita sreča je bila razlita čez ves svet.

Frančišek, ki je strme in veseleč se v duši motril vso to blagoslovljeno lepoto in pokojnost, je po razsvetljenju božjem začutil in spoznal, da se vsa ta rajska sreča najlaže in najbolje izrazi z eno besedico, z besedico: »Mir!«

In z radostnim srcem, s srečnim glasom je odgovoril:

»Mir, gospod papež!«

»Mir!« se je razveselil za njim bolnik. In je pomislil: »Res, nisem ga imel vse življenje, od mladih nog ne. Vedno delo, vedna služba, služba Bogu in ljudem, veden trud, vedni boji — hrušč in trušč vsega sveta je udarjal ob moj prestol, kakor ne ob prestol ne enega vseh svetnih kraljev in cesarjev. A zdaj pride: mir — mir!«

Res, si-li more želeti boljše plačilo? Mu-li more sam Gospod Bog dati bogatejše plačilo?

In do sedaj nikoli upehani in utrujeni mož je začutil, kako trudna mu je duša, kako potrebna pokoja, potrebna dolgega, dolgega miru.

Še enkrat so jasno vzplamtele oči. Uprle so se naravnost v smrt, polne hvaležnosti, da mu prinaša, kar mu je najbolj zaželjeno, potrebno najbolj: mir.

In še enkrat so vzplamtele in pogledale še enkrat — nekoliko kalno in nejasno že — skozi okno proti Asiziju. In z zadnjimi močmi je umirajoči oče narodov zaprosil:

»Blagoslovi me, brat Franciček, da umrjem v miru in dosežem mir!«

Tedaj so otroci, ki so se igrali spodaj ob mestnem obzidju, nenadoma prestali z igro in so začudeni povzdignili glave. Zakaj zazdelo se jim je, da se je mahoma razlila čez nje čudežna luč, jasnejša od opoldanske solnčne luči, mehkejša vsaj in blagodejnejša. In vsa ta čudovito mehka, božajoča svetloba da prihaja doli z gore.

Ko so se vsi zagledali tja na goro Subasio, so videli visoko gori Franciška, vsega oblitega s solncem. In videli so, kako se nagiba naprej in iztega roke čez mesto. In glej, čudo, iz prstov mu lijejo žarki bele, čudežnobebe luči in se razlivajo kakor dolga mlečnatobelkasta mavrica čez dolino tja proti Perudži.

Baš tedaj, ko so otroci pozabili na igro in so zavzeti strmeli gori v Franciška, so opazili v papeževi sobi zbrani veljaki, kako se bolnik smehlja — smehlja s tistim svojim nežnim, plemenitim, nekako otožnim smehljajem, ki so ga Inocencovi domačini dobro poznali, odkar je nosil tiaro: bilo je vedno, kakor da mu pritiskajo zlato in biseri tiare na misli in na srce s tako težo, da se ni mogel nikoli več prav iz srca nasmejati.

A Francišek je z gore Subasio videl več. Videl je, kako je sestra smrt z obzirno roko nežno, kakor bi mati božala otroka, da ga uspava, pogladila sv. Očeta po čelu, da mu izbriše vse skrbi, vse velike, še neizvedene načrte, vse misli na stotere in stotere zadeve, ki nujno čakajo rešitve, vse spomine na boje in trpljenje osemnajstletnega papeževanja. Božajoče ji je drsela roka doli čez prsi, previdno in nežno — in v hipu je zastalo veliko, vroče srce: mogočni nemirnež se je mahoma umiril.

Kakor da je vse odrevenelo in onemelo, je postalo za čas v sobi in v predsobi, povsem tiho, povsem mirno... mirno...

Francišek je še nekaj časa dvigal roke, blagoslavljal in molil. Ko jih je polagoma povesil, je govoril sam sebi:

»O oče našega reda, o mogočni gospod Inocenc, zdaj sva si enaka: tako ubog si zdaj kakor jaz. In oba sva srečna — ne, ti si srečnejši.«

Počasi se je napotil po hribu navzdol. A se je med potjo še vsak hip ozrl tja proti Perudži. Pogled pa mu je bil jasen in srečen, kakor da se vrača od prijetnega obiska pri dragi, sorodni duši.

V srcu pa so se mu budili prvi zvoki tistih čudežnih sklepnih besed »Solnčne pesmi«:

Češčen, Gospod moj, po sestri naši, smrti telesni,
ki nihče živečih ji uiti ne more.
O blagor njim, ki po tvoji sveti volji živijo,
ne bo jih zadela druge smrti poguba...

Domačija ob Témenici.

Ivan Zorec.

Trlep je podoraval za krompir. Poredni pastir mu je kleščaril, sam pa je držal za drevo in se skrbno oziral, ali najemnica Mina ne meče krompirjevih krljev za brazdo pregosto ali morda prereditko.

»Mina, prereditko nikar. Še dobri dve pedi ne sme biti narazen.«

»Nič se ne bojte! Pridelali ga boste, da bi ga še meni lahko odmerili zvrhan koš.«

»Glej tudi, da vsakega črva sproti dobro pohodiš; mrčes bi se drugače preveč zaredil.«

»O, saj jih pobirajo vrane in pastiričice.«

Za plugom so tresorepile nežne pastiričice, bolj oddaleč pa so okorno racale za brazdami plahe vrane, oprezno odletajoč in lakomno doletajoč.

Na zvratah je čakala Trlepova edinka Marička, ki je bila prinesla malo južino. Roki je upirala ob oble boke in krepko vdihavala iz rahlodihajoče, prebujene zemlje puhteči vonj, ki je kakor tenka, siva meglica silil iz toplih brazd in se topil v prijetnem solncu. Gledala je po polju in se z zadovoljstvom spomnila, da bi naplela regrata in motovilca. S svežo, sočno solato bi materi morda močno ustregla.

»Zdaj pa kar posedite,« je silila Marička in vrgla pred vola, vsa slinasta od odvajenega dela, pest sena.

Vsi trije so posedli ob razgrnjeni prt po tleh, Marička pa je stopila po njivi za regramom in motovilcem.

»Marička, kaj pa mati?« jo je ustavil oče in pobesil žlico.

»Kaj bi? Skrbi jih, kako delamo. Pa kašelj jih čim huje sili.«

»Po gospoda bi poslali,« je svetovala Mina.

Ker ni nihče nato nič rekel, je še zamodrovala:

»Te-le tihe sapice so hudó nevarne; pomladansko solnce je že marsikoga podrlo.«

»Moj Bog in Mamka božja z Zaplaza, kaj bi jim dali, da bi jim odleglo?« je potožila v skrbeh in bolj zase Marička, ko se je sklanjala za grenkobno zdravilno solato.

Trlepu je mala južina slabo teknila. Tiho je gledal po njivah. Vlažni pogled mu je postal v beli vasi in se pomudil nad lično Trlepovino, ki je bahato gledala na široko polje in ozelenele travnike ob bistri Temenici. Iz navade so se mu

obesile oči še na svetlega vremenskega preroka vrh rdečega zvonika.

Pa kakor da so že predolgo počivali, je strahoma poskočil:

»Poženimo spet v imenu božjem, da še za dne skončamo.«

Zorali so, povlekli in potolkli predebele kepe. Oddehnili so se. Vonj sveže, v ginljivi vdanosti spočenjajoče zemlje je dehtel proti nebu kakor nekdanj z žgalnega oltarja poštenega in Bogu ljubelega pastirja Abeljna, krepak in čist vonj, ta najprijetnejša, najmanj vsiljiva dišava.

»Sveti križ božji — da bi srečno rastlo!« je menil gospodar in se zadovoljno razgledal po ravni njivi.

»Na zvratah še malo prikopajta važe, da lahko kakšno bučo vsadimo.«

Sam je zapregel upehana voliča in pogнал proti domu. Počasi je stopal pred trudnim vozom in se boril s hudimi skrbmi, zamahoval in odmahoval s krotovičastim bičem, kakor da bi hotel odganjati težave, ki mu legajo v nemirno srce.

»Za vse sem sam: Ona bolna, Marička premlada, fant pa —«, in jezno je zamahnil, da sta vola zamižala in stresla prosojne uhlje.

Pod klancem ga je došel sosed Obličan.

»Preveč si ju gonil.«

»E, za krompir sem podoraval.«

»Prvič sta letos v jarmu. Še človeka lomi prvo pomladansko delo.«

»Mene že ne; zdaj še ne,« se pohvali Trlep.

»Dà, kdo pa je še tak kakor ti!«

»Če ob času dobro ne zagradiš za delo, pa ti celo leto zaostaja.«

»E, fanta ti manjka, fanta. Kako boš sam?«

Skrita žalost in užaljenost sta zasenčili Trlepu obraz. Kaj ne bi! Ko je sin Janez imel devetnajst let, se je izpeljal iz očetovega gnezda in jo popihal v Ameriko, odkoder je fige kazal vojaški dolžnosti in vsem biričem. Pisal je nekolikokrat, tudi nekaj denarja je že poslal in se hvalil, da dobro zasluži. In vendar mu oče ne more odpustiti.

»Kaj mu je tega treba bilo, bi rad vedel. Ali ni imel doma Amerike in dela in vsega? Nič ne bi rekel, ako ne bi doma imel zaslužka. Ko je dela čez glavo!«

»Sitno je to, res. Ali tako ti pa tudi ni treba viti rok,« je ugovarjal Obličan. »Mlad je bil, kaj

hočeš! Zdaj se je najbrž že unesel. Piši mu, naj se vrne domu. Kaj se ti ne smili? Ali ti ni nič hudo, da tvoj sin gara v ameriških jamah?»

»Nisem ga podil od doma. Kakor je šel, tako naj se vrne.« Obličanove besede so ga močno usekale.

»Veš kaj, Trlep, meni daj fantov naslov, pa mu jaz pišem, da naj brž pride.«

»Znam sam pisati.«

Jezilo ga je posredovanje in vsiljevanje.

»Ali pa Marički izrôči in zeta si doboodi, če fanta ne maraš več.«

»Kakšnega zeta, zakaj?»

»Saj vidiš, da v leta lezeš; gospodinje tudi ni, kakor bi bilo treba. Kot si izgovôri in za starega pojdi, pa je!»

»Posestvo v tuje roke, sam pa v kot! Ali si ob pamet?»

»Nič ob pamet, še za zeta bi ti vedel.«

»K sebi, a, sivčka!« je pogнал na razpotju in nobene ne odgovoril. Preveč se je razsrdil ob sami misli, da bi mogel kdo drugi gospodariti tam, kjer je rasel in trpel njegov rod, odkar se da pomniti.

— Ko je po večerji ostal sam v sobi, so se mu zavratno oglašale Obličanove besede. Nič več se mu niso zdele tako prazne, če se je spustil ž njimi še enkrat v tih preudarek. Žena je res od dne do dne bolj betežna in revna; nemara se ji utegne primeriti še kaj prav resnega. Kaj bi, kako bi potem? Tisto je že res, da tudi že zdaj žena s postelje ne more, ali z besedo in s svetom odredi vse, da se Marički ni treba sramovati pred sosedomi. Ampak Marička je vendarle Marička, mlada še in seveda neumen otrok, ki bi še kokašim ne znala dati prav zobati, kaj še, da bi prašiče zredila! Janez se obeša po daljni Ameriki, on, izmučeni Trlep pa se peklí tu sam in zapuščen.

»Po mojih njivah, ki sem jih sam očistil plevela in kamenja, jih sam gnojil in obdeloval, naj bi se nosil tuj gospodar? Nikoli! Janez mora domu!»

Misli so se mu poigrale še na travnikih ob živi Temenici in v bukovi hosti, tako lepo pisani in ozaljšani z vitkimi, visoko kakor mlaji kipečimi smrekami. Kaj pa živina? In čebele? In vse urejeno gospodarstvo, napol skrito v prekrasni sadni vrt? Srce mu zapólje v veselem ponosu in v sladki razburjenosti.

»O, vse bi zgrmelo na en sam žalosten kup, če količkaj izpodmaknem,« se je ustrašil.

Poskočil je v rastoči razburjenosti in je skoraj tekal od mize k vratom. Naježenih obrvi in z rokami na hrbtu se je čimdalje globlje utapljal v

obupne misli, ki mu jih je predramil vsiljivi Obličan... Ne, vajeti ne dá iz rok, tujemu človeku še celó ne!

Stopil je pred hišo in se ozrl proti zapadu. Čudni oblaki so se trgali in so krvavo žareli v nerodnih razporkih. V mecesnu je zašumel severno-vzhodnik, da se je v visokem vršičku zakrohotal budni klepetec.

»Lepo vreme bo,« je pomislil in nežno pobožal z zadovoljnimi očmi prelepe njive v lahkonapeti rêbri in vso zeleno dolino. Komaj vidne megle so se dvigale, legale na pobočja potlačenih gričev in se zgoščevale v zeleni hosti dišečih smrek.

* * *

Hladna jesen je pobrala Trlepko. Ugasnila je tako vdano, kakor je bila ponižno delala in trpela in se izdelovala.

V Trlepu se je prve dni kar trgalo. Spomin je vasoval v njegovem žalostnem srcu in mu je čaral pred zamegljene oči veselo mladost. O, kje je ta! Ženina smrt mu je kimala, kakor da naj bi se tudi on že pripravljaj na pot za njo. Ali železna volja mu je zgrabila vse živce in strah za domačijo in gospodarstvo mu je pregnal brezvoljno malodušje, ki mu je sililo v trpko preudarjanje. In vendar: kamor je pogledal, se mu je zdelo, da se dviga začudeno in proseče vprašanje po gospodinji. Marička s svojimi objokanimi očmi je ni mogla prav nadomestiti. Včasih ga je hotela premagati otožnost, zlomiti mu voljo in ukrasti veselje do gospodarstva. Zlovešča svetovalka mu je dopovedovala, da se bo vendarle moral umekniti in mlajšim rokam napraviti prostor. Zakaj ni človeško življenje daljše, zakaj je mladost samo enkratna sreča? Kako bi rad delal, kako bi se zaril v svojo ljubo domačijo, s kako krepkimi rokami bi držal svojo srečo! —

Izprva se je togotno upiral, naposled se je začel vdajati premišljevanju. In iz vsakega kota se mu je oglašal Obličanov svet, da bi pisal po Janeza. Saj bi; ali sam rogati satan vedi, kakšen se Janez vrne. Amerika je skoraj še vsakemu ubila ljubezen do kmetskega dela in trpljenja. Vsa ta lepa domačija lahko prav hitro zagrmí, če si prav ne zavihaš rokavov in močno ne vihtiš motike. — Kaj torej?

»Marička,« je rekel nekega večera, ko sta povečerjala, »pa piši Janezu, naj se vrne.«

Kakor da je od sebe vrgel neprijetno breme, katero je predolgo nosil, se je oddehnil in se zagledal pod mizo. Saj res, kaj pa bi drugega? Sin je le sin in tudi let ima že zadosti.

»Saj sem mu že pisala,« je priznala dekle in boječe očeta pogledala.

»Kaj si pisala?« se je začudil in skoraj ustrašil, da sam ni vedel, zakaj.

»Da smo mater pokopali; da je pri nas sama žalost; in da bi ga Vi radi domu.«

»Vse je res, ali o meni si si izmislila. Kdo ti je velel, da tako piši?« Rad bi bil napravil jezen obraz, pa mu je bilo preveč všeč, da je ugenila njegovo misel. Še pred malo časom ne bi bil hotel tega priznati za nič na svetu ne.

»Vsak to ve, če Vas le pogleda,« je boječe ugovarjala.

»No, ti me napak gledaš.«

Naglo se je prekrižal, nobene ni več rekel in šel ven.

Tako ga je začela nevedoma minevati trma, da bi tudi v vdovskem fantovstvu obdržal gospodarske vajeti: buditi se je začela predolgo zatajevana ljubezen do sina.

Odslej ga je premikala samo misel na Janeza. Kakšen je neki? Gotovo močan in zdrav. Bog daj, da bi se mu priskutila Amerika in bi bil spoznal, kako proseče ga kliče domačija. Zdelo se mu je, da se pomiri šele, ko ga pošteno ošteje radi lahkomiselnega bega. Potem pa pojde res za starega, če že drugače ne bo moglo biti.

»Toda popolnoma v kot ne grem. Še zmerom bom moral gledati, da ga ne pičijo kakšne ameriške muhe.«

Kadar so srake zavrele na hruški, se je praznoverno ozrl po stezi med njivami, ali mu poštni sel morda ne maha z belim Janezovim pismom. Ali čeprav pisma ni hotelo biti, je bil čim dalje bolj dobre volje. Celo puško si je osnažil in je hodil na lov, če je količkaj utegnul, kakor v mladih letih. Počasi se je treba navaditi postopanja in postavanja, kakor je imenoval vsako izgubo delovnega časa.

»Kmet na strelu, polje v plevelu,« so se spogledovali sosedje in si škodoželjno pomežikovali.

Včasih miren in skoraj vesel, včasih ves plašen in zamišljen, tako je hodil ob gozdnih parobkih. V takih plašnih trenutkih je nekaj vztrepetavalo v njegovem napetem živčevju, če je sêdel na črvojedem štor in gledal v rodovitno dolino, po lahnopeti rêbri svojega ljubega domovanja. Večkrat ga je kar popadlo, da je pribežal domu, obesil puško in se s hlepečimi močmi zagnal na delo. Kar je zastalo zavoljo pohajkovanja, je nadomestil, ko bi trenil.

Puška je zopet nekaj časa rjavela, misli pa niso počivale.

»Ne bi bil mislil, da ga bo takó prijelo,« ga je pomiloval uvideven sosed.

»Za ženo mu je hudo. Saj mu je lahko. Toliko let sta živela skupaj in se rada imela — na, pa začneš krehati, da se izkrehaš.«

»Vse to nas še čaka.«

»Če bi imel človek otroke preskrbljene in bi vedel, da bo tam bolje zame, saj bi bil rad rešen teh križev in težav.«

»Saj to je, vidiš. Žena v zemlji, sin bogve kje, sam pa tu z mlado punčaro.«

»Če bi bil Janez doma, bi hiša kmalu dobila drugo gosposinjjo.«

»Dà, odkar smo mu ženo pokopali, se mi zdi, da bi Trlep prav rad dal iz rok.«

»E, Bog večni vedi, kaj mož vse premišlja. Če bo tudi dal iz rok, umaknil se ne bo. Pregloboko je zapičen v svojo zemljo.«

Tudi Marička ga je opazovala in se ga je bala, ker nikdar ni vedela, kaj se prede v njegovem srcu. Da ni več žalost sama za rajnko materjo, si je nehote skoraj jezna morala priznati, če je nejevoljna lovila očetov malo manj ko podjetni pogled, ki je hitel po posestvu, po vsej okolici.

»Ničesar ne vidijo kakor samo gospodarstvo, nikogar ne ljubijo bolj od zemlje in živine,« je vzdihovala.

Bridko se ji je zasmilila rajnka mati, ki je vzela tako malo moževe ljubezni s seboj. Ali tolažila jo je misel, da bi se mogel prav kmalu vrniti Janez. Potem bi se lahko prav dosti spremenilo. Morda je že na potu. Kako mu bo hudo, ko bo našel samo materin grob!

»Morda pa krivico delam očetu,« se je ustrašila. »Saj ne znajo govoriti o svoji žalosti. Težko jim je pa morda bolj, kakor si mislim.«

Tudi Trlep je težko čakal ubeglega sina. Precej mu hoče naprtiti posestvo, za hčer izgovoriti bahato doto, zase pa udoben kot. Le vajeti ne bi kazalo dati kar čisto iz rok... Ker iz Amerike ni bilo glasu, je moža peklo in grizlo. Pomislil pa vendar ni, da on, oče, sinu ni privoščil tudi besedice ne.

Naposled pade v hišo poštni sel z Janezovim pismom. Marički piše o svoji žalosti za materjo, ali domu ne misli še. Izvoljen je drug predsednik in zdaj se prav dobro zasluži. Tudi bi pravzaprav ne mogel na pot, ker bo — zibal. Oženil se je, Mivčevo z Dolge njive je vzela. Oče le naj lepo gospodarijo, kakor se njim samim zdi. Domu ga ne bo še tako brž.

Trlep si je segel v lase in je skoraj zarjul:

»Oženil se je! V Ameriki!! Katero je vzel?«

Marički se je zdelo, da se kali očetu oko. Ali mož je pograbil pismo in ga je srdito zmečkal in pohodil, kakor da bi nad samim sinom hladil svojo togoto.

Koliko se je veselil sinove vrnitve, kako mu je bil vse odpustil in mu namenil še posestvo — on pa tako odgovori! Zdaj so se Trlepu podrli vsi načrti. Kar je bil tako pošteno sklenil, je zdaj kakor jarek preko lepe vozne poti. In kako se mu bodo posmehovali — po devetih farah bo šla njegova sramota: Trlepov edini sin se je obabil tam v Ameriki in je vzel tako in tako. —

Kdo mi umije pohojeno ime, povrne čast domačije?

»No, le čakaj, predrzno, srborito fantè!«

Stežka je vstal izza mize, kakor da bi se bil šele v tej bridki uri postaral za vso dobo, ki jo je dozdej tajil bližajoči se starosti in jo premagoval s trdno voljo in s ponosno samozavestjo. Potrč in molčeč, z drsajočimi koraki je zapustil preplašeno Maričko. Pred hišo mu je znova šinila skozi ude kipeča togota. Zbežal je med njive, kakor vselej, kadar so ga trle skrbi ali je hotel kaj dobro premisliti.

Prva pomlad je prepevala pod veselimi, mladimi solncem radostno himno gizdavi Vesni. Ozimna je prekrasno prezimila in je zelenela v širokem upanju. V hosti so si odpevali brezskrbni svatje v brstečih bukvah, ki so pošumevale v toplenem vetru. Po sinjem nebu so se lovile bele ovčice in so bežale nekam za daljno obzorje.

Trlepu ni bilo mar vse te lepote; pregrda je bila njegova usoda, prevelika njegova žalost. Med njivami je hodil s pobešeno glavo in je bil silno žalosten in užaljen.

Sosed Obličan je prišel iz hoste po poljski poti.

»Kaj pa si izgubil, Trlep? Gledaš v tla, kakor da bi paberkoval.«

»Kako je s strnjó, gledam.«

»Kaj bi ji bilo zdaj, ko še za točo ni!«

»Dobro je prezimila; le krtica jo je nekaj preoral.«

»Kaj sem hotel že reči: ali ti ni Janez pisal?«

»Meni ne — punici je menda.«

»Pribilovemu Janezu tudi, sem slišal. — Torej sneho imaš, vnuka morda že tudi. Prebito, pa si mislil, da ne boš nikoli za starega!«

Čeprav ga je Obličanovo zbadanje jezilo, se je vendar premagoval, ker bi bil rad kaj več izvedel.

»Z Dolge njive menda jo je dobil. Ali poznaš Mivca?«

»Kaj ga ne bi, saj mi je že nekaterokrat mešetaril.«

»Ali je kaj prida trden?«

»Seveda je: Jezik ima za devet doktorjev, preklinja in stepe se tudi, če ga kaj razdražiš.«

»E, kaj tisto! Kakšno posestvo ima in kakšen človek je, to mi povej.«

»Saj sem ti povedal,« se poredno smeje sosod.

»Torej je — osebenjak, praviš?« prebledi Trlep.

»In mešetar pa pijanček, če pride do dobrega vina in zastonj. Pa tudi s slivovko mu lahko postrežeš, ko te bo obiskal.«

»Tak tako? No, kakor si je zrahljal, tako naj leži — izgubljeni sin.«

Onemogla jeza ga je grabila v prsih. Pa jo je skušal skriti, da bi dobri sosodje ne pasli svoje škodoželjnosti.

»No, glej ga! Ali naj si mu ti izbral ženo, ki bi seveda morala biti vsaj hudo petična, če ne izgrajščine!«

»Kaj je morda to prav in v redu, kar je napravil?«

»Zanj je najbrž prav. Saj bo on živel z njo in jo imel, kakršna že je. Zakaj bi si je tudi sam ne izbral? Ha?«

Smejale se je Obličan in zbadljivo gledal, pleča so se mu stresala v tistem smehu.

Ponosni Trlep mu je napol obrnil hrbet in rekel z lahkim zamahom, vsako besedo povdarjajoč:

»Na Trlepovini ni prostora za osebenjake! Amen.«

In je krenil po razoru, kakor da bi hotel še kdovekaj premišljati. Ampak računi z Janezom so bili sklenjeni. Bolj kakor kdaj je občutil težo gospodarstva, ki ga ni imel komu izročiti. Če dá Marički, pride v tuje roke. Kjer so od nekdanjega gospodarstva Trlepi, bi tuj rod izbrisal domače ime; kar so prigospodarili on in njegovi predniki, bi brez usmiljenja raznašali in razkopavali prislinjenci, ki niso s svojim znojem gnojili te ljube zemlje, ne gojili ponosne bukove hoste, okleščene in očiščene, liki lepo oskrbovan zelnik.

»Vse je šlo, vse je šlo,« je obupaval iz razora v razor.

Vsakovrstne misli in namere so se mu vrtile v možganih in se niso mogle zgostiti v zadovoljiv sklep. Kakorkoli je primeril misel k misli, pa se je iztisnil pomislek, da se je morala umakniti drugi, še večji nemožnosti. Vmeševalo se je tudi srce in je opominjalo v očetovski ljubezni in dolžnosti.

»Napuh je grd greh, ponižanje njegova kazen.«

Ali privihrala sta ponos in jeza in sta hotela pregnati vsako blago čuvstvo ter sta podpihovala in se upirala.

»Ne bo drugače, že vidim. Pa naj ima Marička, ker ne more biti prav. Prej moram pa še zase poskrbeti.«

Olajšan in skoraj pomirjen dvigne glavo in se oddahne, kakor da bi mu bilo težko, žuleče breme zdrsnilo z ramen. Pokojnejši pogled poboža prijazno domačijo. Solnce je bilo spolzelo do Višenjskih hribov in je teklo z zlatom posuto pot na veselo polje in dremavo hosto, budeč v visokih bukovih in smrekovih vršičkih šelestečo skrivnostno večerno pesem, je oblilo v cvetoči sadni vrt posajeno hišo, da je zažarela z mahom porasla streha in so zagorela lepo umita okna. Vsa domačija se je obsula in odela z lepoto, ki jo občuti samo velika ljubezen ob uri žalostnega slovesa.

»Ali je potrebno, zares neizogibno, da se umikam?« je podvomil.

»Če je kmetija še tako lepa in dobra, mora opešati, če ni gospodinje in trdnih, mladih rok gospodarjevih,« je pomislil in spoznal, da je morda le na pravi poti.

* * *

Po dolini je završalo: Trlep bo dal prepisati na Maričko!

»Janeza misli kar zavreči,« je obsojal sosed.

»Grdo bi bilo to,« je pritegnil drugi.

»Pravi oče bi moral bolje premisliti.«

»Premislek je boljši kakor dan hoda.«

Ko sta šla z Maričko k notarju, so pogledovali za njima kakor za ženinom in nevesto, ki gresta vabit v svate. Marička je bila vsa rdeča od razburjenosti in strahu, da bi se vsi lepi naklepi nenadoma ne podrli, če morda očeta vščene stara trma kar nepričakovano. V ponosnih in srečnih mislih, kako bo gospodinjala, se ji je zdela pot do mesta dolga kakor še nikoli. — Trlepu je šlo skoraj na smeh, da jo bo tako zagodel Janezu in vsem, ki mu privoščijo in mislijo, da je Trlep kar tako. Ko pa mu je planil pogled po širnem polju, kadečem se v jutranji soparici, se mu je nekoliko stožilo. Oziral se je, kakor da ne bi mogel odtrgati oči od zapuščenega doma. Zdelo se mu je, da se vsaka bilka na polju pripogiba k njegovim nogam in ječe puhteče se njive, ki so pile znoj njegovega rodu... Bog ve, morda bi se bil še splašil tiho rastoče vesti, če ga ne bi bila podpihovala svojeglavnost in dražila jeza na Janeza, ki je tako razžalil očeta in zatajil in izdal domačo zemljo, in ako ne bi bil zvito pomislil še na ve-

seli konec svoje žalostne povesti. Zaradi te sebične misli pravzaprav prepisuje domačijo, ki je Janez s svojo osebenjico ne sme dobiti.

»Omoži se, če te mara kdo,« je dražil in izpeljeval Maričko. »Saj se imaš na kaj.«

»Saj ni treba, ko ste Vi tu in gospodar še naprej, če hočete,« je rdela iznenadena, a misli so se ji gubile in zapletale pri tem in onem fantu. Gotovega ni imela nič. O ljubezni je premišljevala samo toliko, kolikor je bilo potrebno za pogovor. Za kaj več ni imela nikoli ne časa, ne veselja, ne potrebe. Zdaj pa je čutila, da se bo morala odločiti za zakon. Z možem bo srečna, če ji bo dal zadosti miru in proste volje v gospodinjstvu. Na vse drugo v svoji nevednosti ni mislila. Nekaj lahkomišelnega je plalo v njeni hladni, mirni krvi. Narava krotke in brezstrastne rajnke matere se je potrjevala v slehrni njeni misli.

»Pa se še kaj premisli,« je rekel Trlep, ki se mu je dobro zdelo, da bo lahko izbiral vsaj zeta. E, ko se bo razvedelo, da je prepisano na Maričko, bodo ženini pritisnili, kakor koza za soljo. Kaj ne bi? Taka domačija! —

Marička je bila na oklicih. Z ženinom je bil zadovoljen prav posebno Trlep. Kraševčev Nace je prinesel prav čedno doto, tudi drugače mu ni bilo kaj reči. Ali tako je: Če hočeš, da bi te svet hvalil, umri; če pa se bojiš opravljenih jezikov, nikar ne sili v sveti zakon. Čeljustniki so obirali starega in mlada dva. Trlep se je muzal, ker je videl, da bo Nace dober kmet in je menda ž njim še celo v daljnem sorodstvu, tako da posestvo ne pade v popolnoma tuje roke. Veselil se je tudi dolgih obrazov, ko pride še njegova ura, in izpodreca vse zlobne jezike. — Ženin in nevesta pa sta bila previsoko v svojem rajju, da bi se bila brigala za tiste, ki so jezikali za njima.

In stregla sta staremu, kolikor in kakor sta vedela in znala. Trlep je sprejemal to uklanjanje ko pošteno in zaslužno pravico; niti pomislil ni nikoli, da bi mogla biti vsa stvar prav narobe. Prav dobro se mu je godilo. Dejali so, da se kar vidno pomlaja. Skrb za svojo zunanost, ki jo je začel prav nežno gojiti, odkar je umrla Trlepka, je še povečal, kolikor je to znal. Tako pa je menda z vsakim vdovcem.

Naposled je udarila tudi njegova ura, ki se je je veselil že, ko je Marički dajal.

»Stari Trlep se ženi!« so kriknili presenečeni sosedje.

»Ko se Trlepki grob še usedel ni!«

»Eno v jamo, drugo v slamo,« so tolmačili srborito vdovstvo.

»Mleko ga tišči,« so se posmihali posebno taki, ki jim babnice doma niso preveč natezale uzd.

»Dedec je grčav in še trden,« so razumevali drugi.

— Jemal je Goršelo. Tisti, ki so mislili, da vse vedo, niso bili iznenadeni. Saj so slutili, da sta vdova Goršela in Trlep, ki je imel več let bolehalo ženo, obnavljala, kolikor je bilo prav, ljubezen iz mladih let še, ko je Trlepka živela. Natanko pa nihče in ničesar ni vedel. Zdaj, ob ženitvi, so ga gledali izpod klobuka in so ga obrekovali.

»Posestva se je polakomnil.«

»Saj mu ga je treba, ker z Janezom bosta zavrela, ko se vrne.«

»Ne verjamem, da še kaj misli na fanta.«

»Če bi bil kdaj mislil, ne bi bilo prišlo tako daleč.«

»Zakaj se ne bi oženil, če je za to in če ga ona mara?«

»Zakon je čudna reč. Tič je, kdor še drugič rine vanj.«

»Kakor kurnik in piščeta je: dokler so zunaj, tiščijo noter, ko pa so notri, silijo ven.«

»Kar je, pa naj bo: brez njega vendar ni nič.«

Poleti sta se vzela. Ko so se peljali v cerkev, je bil tako lep in zrel dan, da bi bil šel človek lahko kar dolgove delat. Svatje so bili veseli in so ukali. Tudi ženin je bil tako dobre volje, da je malo manjkalo, pa bi bil začel še sam vriskati.

»Še v tretje se bo ženil ta,« so prerokovali sosedje, ki so gledali za živahnim ženinom.

— Na novem svojem domu je začel gospodariti in urejati zanemarjeno posestvo, kakor da bi bilo od nekdanj in za vekomaj njegovo. Z ženo sta se prav rada imela. Saj sta se lahko. Goršela je bila vesela dobrega gospodarja in srečna, da se je odkrižala sitnega vdovstva. Otrok ni imela in s svojimi petinštiridesetimi leti se nikakor še ni štela med stare ženske, ki jim že ugaša pojema-joča lučka srčne gorečnosti. Ne bi se ustrašila niti nekoliko mlajšega in bolj čvrstega moža. On pa je bil zadovoljen, da je preskrbel Maričko in da je še gospodar, čeprav drugje. Jeza na Janeza se je polehla, zato pa ga je začela peči vest in mu očitati, da je preveč zavrgel edinega sina. Ali takih misli se je otresel vselej prav hitro, če je samo pomislil, da bi drugače na Trlepovini gospodinjala osebenjica.

* * *

Ko je stari odmaknil pete, je postalo na Trlepovini prav veselo in lepo. Marička se svojega

brhkega moža kar ni mogla nagledati. Njena hladna narava se je ogrela v nepoznani ljubezni, razigrano srce ji je burno plalo v prsih. Kakor njene misli poprej niso nikoli uhajale preko čistih, dekliških sanj, tako je zdaj gorela v čimdalje večjem koprnenju in neutešnem hrepenenju. Njen Nace se ji je zdel ko čudovit, nezaslužen dar blagih nebes.

»Še snedla se bosta, tako silita drug v drugega.«

»To je otročje. Kaj bi s takim zakonom!«

»Mož ne sme žene zmerom samo božati.«

»Kaj lesenega je tudi treba dati iz rok še tako krotki ženi.«

»Drugače dobiš kaj kmalu pisker v glavo, ali pa kako drugo neumnost ti naredi.«

»Prava je ta.«

Tako so govorili tisti, ki so mislili, da je surovost možatost, in lahkomišelnih pohajkovalci, katerim je bila gostilnica najlepša, najprijetnejša hiša na svetu; ti niso nikoli brali knjig, ne časnikov in se jim je zdela največja modrost robato pridušanje po številnih semnjih.

Nace je bil zadovoljen in srečen z lepo in dobro ženo. Nikoli ni sanjal, da bo gospodar na tako lepi domačiji. Njegov ponos je izpočetka nekoliko trpel ob zavesti, da je vsiljenec, pritepenec, gospodar po ženini milosti. Ali njena mehka ljubezen in resnična vdanost sta mu izpodbijali vse tenkovestne pomisleke, ki sta mu jih budila prevelika samozavest in moški ponos. Mislil pa je le večkrat na svoj rojstni dom. Tam gospodari njegov edini, neoženjeni in nekoliko bolehnati brat s svojo materjo in staro deklo.

Kraševčevina je bila ob prijaznem potoku v ozki dolini. V hiši je bila tudi krčmarska pravica, da se ima kje oddehniti vprežna živina, odteščati se zaprašeni popotnik, ali pa zapravljati delovni čas in jeziti svoje babnice zanikrni kmet. Čeprav je stala domačija nekaj bolj na samem, vendar je bila skoraj zmerom glasna in šumna, ker vsi bližnji in daljni solnčni griči od Litije do Čateža in globoko doli v Krško dolino so vriskali v vinskem veselju.

Ni čudno, če se je Nacetu včasih zazdelo, kakor da je na Trlepovini malo pretiho, preeno-lično. Ampak njegov zakon je bil prelep in premlad, da bi se ga domotožje moglo trdno oprijeti.

Ko pa je še tisto zimo ugasnil bolni brat in mu zapustil posestvo, je planilo v Naceta novo življenje.

»Turška motika, k Trlepovini bogastvo pa res kar samo leze.«

»Ali si videl starega, kako se nosi in kako se zvito reži?«

»V eni družini kar troje posestev skupaj.«

»Tu je toliko sreče, da se bo začela kar krhati.«

»Ako bi imel stari prav vse v svojih rokah, bi si napravil grajščino.«

»Bog ve, kaj še bo.«

»Kaj bo? Stari ima rep prisekan.«

»Mladim pa pamet ni še zrastle.«

Nace se je spremenil. Nihče ne bi bil mogel trditi, da se ga prijemlje prevzetnost ali ošabnost, poznalo pa se mu je na glasu in iz vsake besede, kako mu je odleglo, da ni več samo napol gospodar. Močno dobro se mu je zdelo, da je lahko važno zamahnil z roko in ponosno dejal:

»To je moje zares, tu sem jaz gospodar.«

Sredi dela se je srepro zagledal in zamislil. Vse koprneče misli so se vpregale v velik vlak domotožja in so ga vlekale za svojim vročim hrepenenjem. Domača gruda je vila obupne roke in ga je klicala — kako bi mogel preslišati njen mehki, topli, domači glas?

Izprva je samo napeljeval, nazadnje pa je bušil kar naravnost. Marička se je prestrašila, on je silil in dokazoval. Preselila bi se na Kraševčevino, Trlepovino bi prodala in za izkupilo tam lepo še kaj dokupila, drugo pa shranila ali pa razposodila z dobrimi obrestmi. Njegov dom je v ravnini, ob veliki cesti.

»Živela bi kakor grajščaka. Ti bi bila kar gospa, zmerom čista in belih rok. Samo nadzirala bi posle in krčmo.«

»Nace, jaz si ne upam. Ostaniva tu, saj rada delam.«

»O, ti neumnica, ti maričkasta! Tam bi se ti ne bilo treba nikoli nič truditi. Vse bi drugi radi opravili.«

»Jaz znam samo tu gospodinjiti, za take posle pa nisem, da bi le gledala.«

»Saj bi imela opravkov zadosti. Vidiš, kakor pav bi se nosila iz sobe v sobo, ključi bi rožljali, naškrobana krila bi šumela, ko bi se obračala od mize do mize.«

»Nikar ne govori, kar sram me je.«

»In gostje bi te spoštljivo pozdravljali: O, dober dan, gospa. Napil bi Vam, če ne bi zamerili... Ob nedeljah in praznikih pa bi prihajal tisti Bernard s harmoniko, in od vseh strani bi vrelo ljudstvo v veselo krčmo — kaj krčmo, kaj gostilnico: v restavracijo pri lepi Marički...«

»Nace, mene srce boli, in sram bi me bilo, če ne bi delala, kakor znam.«

»Zakaj bi si ne olajšala življenja, če nikomur ne škodiš? Sebi koristiš in meni veselje napraviš.«

»Premisliva še, Nace.«

»In trpiva in se izdelujva na polju in pri živini od zore do trdnega mraka.«

»Kaj bi pa oče dejali?«

»Nič. Prodaja bi se izvršila kar naglo, brez hrupa in velikega oznanjevanja. Obličan bi dobil kupca.«

»Stori, kakor veš, da je prav,« se je vdala Marička bolj zato, da bi mu ustregla, kakor iz omame po kratkočasnem in lenem življenju brez trudapolnega poljskega dela.

Obličan je vse večče in hitro opravil. Kupca je dobil prav dobrega. —

Stari Trlep je besnel, prosil in rotil, ali zastonj. Zakaj tudi Nace je imel domačijo, ki jo je imel rad bolj kakor devet Trlepovin. Marički je pa bilo več do zadovoljnega in srečnega moža ko do rodne strehe in preklinjajočega očeta.

»Trlepovina je šla torej na drobno,« so dognali sosede.

»E, samo v druge roke.«

»Saj to je: Izdaj hišo svojega očeta, pa gre na nič, kar še imaš.«

»Posebno, če se mora potem lastni rod potikati po svetu.«

»Prekletstvo, jeza božja je to.«

»In strela počí, kakor v hišo, iz katere so lastovke pregnali.«

»Stari se mi smili. Kar nori od kesa, da je dal iz rok.«

»Kaj nisem pravil, da ga bo njegov napuh še močno ponižal?«

»Zadnjič sem ga videl tamle gori ob hosti, kako je jokal in gledal po nekdanjih svojih njivah, in verjemite mi, da se mi je inako storilo.«

»Kdo nima svojega doma rad?«

»Še zajec rad steče pod tisti grm, kjer se je izlegel.«

»Kam pojde sin, če se vrne?«

»Fanta je res prehudo završel.«

»Iz samega napuha.«

»Ni maral revne snahe, čeprav je morda prav pridna ženska.«

»Zato ga je zdaj Bog dotipal.«

»Tako je, če žensko napraviš za gospodarja.«

»E, vsaka ženska nima pameti za kmetijo, za druge reči ima srce.«

»Saj tudi biti ne more drugače. Če ti padeta v vodo mati in žena, izvleci najprej ženo! Tako neki stoji zapisano. Ženska ima tudi rajši moža in otroke kakor vse drugo.«

»To je sveti zakon.«

»Kaj tisto! Baba je baba: najbolja je slaba,« je sklenil sosed, ki ga je žulil tesan zakonski jarem.

— Na Trlepovino je sêdel tuj rod, bogve odkod. In nesrečni starec je žalostno gledal s svoje nove domačije, kako se šopirijo neznani vsiljivci. Ta prodaja je bila zanj prehud udarec. Njegova nekdanja tako neupogljiva volja se je lomila pod težo prekasnega spoznanja kakor suha, trhljena veja pod nerodno nogo. Postaral se je v tem kratkem času, popolnoma se je sključil, osivel in oplešivel. Kakor je bil prej samozavesten in zagoveden, je postal zdaj otročji in jokav, cmerav in neznansko siten. Hodil je v prelepo bukovo hosto in je skrival svojo žalost in jezo. Kjer se je včasih bahatil, se je zdaj skrival kakor preganjan tat. S togostjo je opazoval, kako nespametno gospodarijo. Med jari ječmen niso sejali korenja, ne rdeče detelje. Po deteljišču in lanišču so neumnili s pšenico ali pa so puščali v praho, na ajdišče so silili rž. V hosti je videl posekane mlade bukve, ki se jih on ni bil upal dotakniti in je raje vozil domu le oklestke in stare gabre. Nekdanja tako očiščena debla je opletal divji bršlin, mlado hosto je davil srebot. — Mož se je prijemal za glavo in si pulil lase.

Nobena stvar ga ni več veselila. Na lov ni šel več, ker so mu tudi oči opešale. Le na gozdnem parobku je najraje posedal in gledal po prodani domačiji. Karkoli je kretil novi gospodar, je Trlepa ozlovoljilo, da je robantil in se je jezil nad nerodno obdelavo.

»Glej ga, vse mi boš pohodil! Kaj stopicaš po tujih njivah?« ga je okregal novi posestnik.

Trlep si ga ni upal pogledati. Bal se ga je, pa sram ga je bilo, in razžaljen je bil, da ga je zapeklo v krmežljivih očeh. Bežal je v bukovje; v šumi, svečani in pokojni kakor cerkev, se je razjokal skoraj naglas.

»Oče nebeški, še to sem moral čakati! Ko bi bila vsaj počakala, da stegnem pete —.«

Tudi kačepični sosedje mu niso dali miru; dražili so ga in ščipali, če so ga zalotili, kako zalezuje staro Trlepovino.

»Kaj bo, ko umrješ, če že zdaj nazaj hodiš?«

»Fant se mi musa z revnim dekletom — še krilo ji bo moral kupiti. Kaj praviš, Trlep, ali bi mu dal domačijo ali ne?«

»Trlepovino je vzel vrag — glejte, Trlep pa še straši tod.«

Včasih si ne bi bil nihče upal tako govoriti s ponosnim in zadirčnim možem. Zdaj pa kopitijo

ž njim kakor s tistim Brnardom, ki vitre dere in koše plete, če pijan in umazan ne smrči v jarku ali v listju ob zvestem psu. — Blagor Brnardu, da ni imel nikoli domačije!

Starec je molče bežal, še zaklel ni. V srcu mu je kipela togota, po glavi so se mu podile črne misli. Maščeval bi se, da bi zona oblivala te ljudi in bi matere poredne otroke strašile s samim njegovim imenom. Ali kaj bi revež, ki ni več, kar je bil! Še starost mu je počenila na pleča. Zdi se mu, da je v napoto in spotiko vsem. Skrivati se mora, ker se rogajo njegovemu domotožju in živi ljubezni do stare domačije.

Ponoči ne more spati in kašelj ga duši. Sedi pod visokim zglavjem in preklinja svoje zmote, ki se mu spakujejo iz vseh temnih kotov v gluhi noči. Kakor sence nepokojnih duhov se dvigajo in ga oblegajo, s stropa padajo, izpod postelje segajo po njem. V mukah in strahu se zrine pod odejo; v glavi mu šumi, brenči v ušesih. Z blaznim obupom vrže s sebe oznojeno odejo in drvi s svojim nemirom v temno noč. Kakor duh vzdihuje po polju in išče miru.

»Ljube njive, rodovitne lehe, kako vas ne morem pozabiti...« kašlja po razorih. Netopirji ga predrzno obletavajo. Zajec skoči iz detelje, jazbec v koruzi se ga ustraši.

V dolini otožno pojo fantje, ki ne vejo kam s svojo kipečo mladostjo. Psi si z dvorišča na dvorišče tožijo svoje pasje življenje. Hiše v vasi so v temo potlačene in so majhne, kakor da bi se pogreznile v zemljo. Nizki oblaki hočejo zdaj zdaj sestiti na potisnjene holme in položne rebri. — Stari Trlep zalezuje kozolec in sega med latnice, ali je proso prav zdeto. Glej, podstrešek se bo razščeperil, če mu ne podpreš onegale stebra... In lemež pri plugu je škrbast, kakor stara baba v zobe; brana je ob dva zoba, klešče pri plužnih kolicah so razčehnjene... Pred podom je vse križem navlečeno, pod sam je odprt, pred pragom je poveznjena reta z raztrganim dnom, čez prag leži ročnik s cepcem brez glože... Tudi okoli hiše je navlake, da nikoli tega... Gnoj je raztresen kar pred hlevom; jarem ima zlomljeno levo kambo... Kaj pa čebelnjak? Mimo listnice tiho in oprezno leze, še kašljati si ne upa. Pod noge se mu zakadi pes; komaj se ga ubrani z natičem, ki si ga naglo izpuli iz butare, prislone ob podstrešje. Kakor tat beži in sram ga je bega in samega sebe, pa psa in ljudi se boji. —

V bukovju se podijo nevidni duhovi in se plašijo s strahotnimi povestmi. Vršički bukev se boječe odmikajo, kodraste glave gospodskih

smrek zmajujejo in tenkoušno lovijo šelest in povesti skrivnostne hoste. Kuna skoči za veverico, godrnjavi polh se potuhne. Nočne ujede molče morijo. Zvita lisica oprezno drvi z ukradeno kokošjo. Čuk zlovešče vpije v temno noč...

Trlep se rosan in stepen privleče domu. Truden leže, a spati ne more, še bolj se vznemirja. Oči so zaprte, on pa vse vidi. Od povsod vstajajo znane sence in se mu maličijo v priskutnih spakah, kakor huda in težka vest sedajo nanj.

Grenak kes mu je vlekel iz srca tresoče se vzdih.

* * *

»Trlep ni nič kaj pravi. Le v oči ga poglej.«
»Moža je zdelalo, čeprav je bil kakor drenovina.«
»Bil, bil. Zdaj pa ne bo dobrega konca ž njim. Boš videl.«

»Beži, beži. Saj ni mehkuž. Drva bi lahko še na njem sekal ali pa kamenje tolkel.«

»Če bi bil mlajši. Tako pa —.«

»E, kaj! Vdati se bo moral. Saj je sam vse zarogovilil.«

»Velik revež je res: z otrokoma se je sprl, na ves svet je hud.«

»Naj ima za pokoro, da mu Bog odpusti, ker je zemljo raje imel kakor svojo lastno kri.«

»In kje je zdaj zemlja?«

»Ni čudno, če je ne more pozabiti. Lepa domačijica.«

»Bog ve, ali je Trlepovina zavarovana proti ognju.«

»Zakaj?«

»Tako. Trlep ni nič pravi.«

»O, Bog nas varuj še tega greha.«

Iz moje nenatisnjene knjige Granatna njiva.

Iz cikla: Noč (Gavran).

Ob dnevu vpoklica na kolodvoru.

Okoli mrzlih in skoro votlih hrbtenic so se ovile otročje roke in vpile:

„Oče!“

Otrla so si telesa kakor v megli pot — in od nekod so se čuli stroja siki kakor kače klopotače.

„Bog hoče . . .“

O roke, ki ste otipavale navzlic dnevu na križ pribito telo in njegovo glavo sklonjeno!

„Izpolnjeno?“

Lokomotiva je vrgla po sebi vihrajočo svojo grivo in očete so spremljale solzne oči otrok.

„O Bog!“

Veneči rožmarini.

„Kaj ti je, prešerna deklica, da nas ne zalivaš?“ spraševali so brhki rožmarini.

„Ej molčite, paglavčki, zvečer vendar pride fantič k svoji ljubici v vas!“

„Le čakaj, zanikrnica, da se solčni žarki zapleto v krinolino strini!“

Deklica je šla po kanglico in zalila rožmarine, k njej fantič je vriskal na glas.

V samoti.

Bel list je dobila in v njem, da je padel, hrabro se boreč za domovino in cesarja.
Zameglilo noseči se je pred očmi, videla je še, da trepečejo vrhovi gabrovih dreves.
Zvečer se ji je zdelo, da je potrkal na okno, in ko je pogledala v noč, je svetila
že zarja.

Proti jutru bridko je zaplakala in njena materina bol je umrla v vejah vitkih brez.

Hipoteza bolnega kraljeviča.

Njene grudi, bele kakor mleko, bi privil k sebi in kakor jagnje jo poljubil na labodji vrat.
S tresočimi se ustnicami bi poiskal njenih, žejnih, in objele bi jo moje drgetajoče roke.
Stala bi poleg pšeničnega polja, v katerem pirujejo maki škrlatni, in zrla bi si v oči.
Omamljena bi si zakrila obraz z lasmi in bi pustil, da jo iz ranjenih prs moja srčna kri
oškropi.

Tedaj bi se vzbudili škrjančki, ki bi spavali, in lesk krvi bi šinil na polja otroke.
V labirintu mojih sanj bi se vzbudili kolibriji in odpeljal bi jo v svoj kraljevski grad.

Iz cikla: Megle (Konji belci).

Titanova serenada.

V kostanjevem vrhu je žvrgolel slavček, vsa se je tresla in zataknil sem si za klobuk
rože rdeče.

„Srčna njena kri lepi na njih in kakor bol so,“ mi je rekla, ko so me preklinjale
roke drhteče.

V krvavo mesečino je pel, skrit za zelenimi listi, pa imel bi raje, da v noč.
„V dnevu sem mrtev,“ so zasanjala z gor vame strmeča okna kmetskih koč.

„Na tej zeleni veji je moja sreča,“ sem si rekel in pretreslo me je skoz mozeg
in kosti.

Iz teme so rasle črne perotnice, silni udar s krili in mislil sem na njene oči...

Mlinska kolesa so škropila in se vrtela enakomerno, valovi hiteli v daljavo in jaz
vriskal v noč.

Iz cikla: Lilije (Matador).

Rdeča lilija.

O, kako mi drhti in joče vse krvavo od ran, vedno bolno srce, v zlomljenem
hrepenenju po solnčnih livadah in gorskih grebenih, kjer stojijo
kakor v snu mračni gradovi (in jih zakrivajo hrasti in jelke radovednim očem).
V enem teh sem se tudi jaz rodil.

Na belih perotih svoje duše sem nosil že pol sveta, toda,
ko se ruši v prah in pepel bedno moje telo, ki se zvija kakor jegulja
v bolestnih krčih, se jokam kakor z zastrupljeno kroglo zadet orel
in se grabim za prsa, ki jih krvavim.
Vendar če bi mi nudil angel miru strup v srebrni čaši, ga ne bi pil!

Žolta lilija.

Ko so plavali labodovi beli nad oblaki, oj oblaki sivimi, svinčene so bile jim
peruti in oslepilo jih je solnce, h kateremu so hrepeneli.
Ko pa je padla nanje noč in so se zavili v njen žametni plašč, so otožno
davorijo o solncu in o mraku drevesom vitkim zapeli.

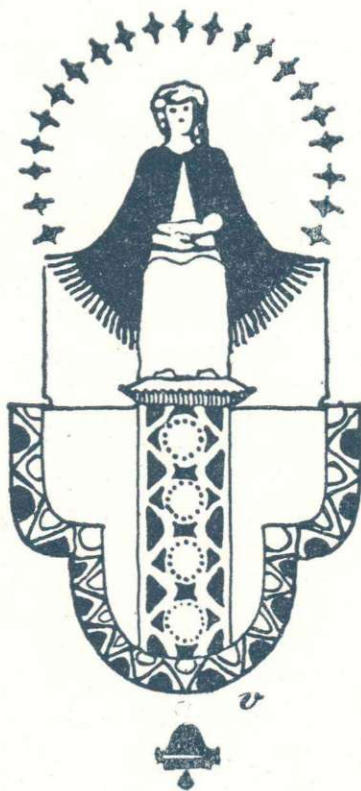
Iz cikla: Na prerijah.

Ah Bog, da nisem godec in ženska.

(Blaznega pastirčka večerna molitev.)

Veseljački-oblački, danes pa ste se stepli kakor bi bili žganjarčki-pijančki!
Grmenje, tulenje in tepež, ej kako tiščijo v staji drug v drugega
dekletca, moji — jančki!

Anton Podbevšek.

Gospa v kočiji.

Matija Malešič.

Blaž tolče na tratini ob cesti kamenje; od zgodnje pomladi do pozne jeseni tolče kamenje, dan na dan ga tolče, od prve zore do trdega mraka ga tolče.

Koliko je že let, da so bili zalotili županova hlapca, ko je kradel suhe hruške? Koliko zim je od tiste zime, ko je bil zaprt? Blaž ne šteje let, ljudje se tudi ne brigajo za letnico, ki je velepomembna samo za Blaža in za njegovo življenje. Tista pomlad, ko je prišel iz ječe, ga je vrgla na tratino ob cesti; tiste pomladi, ko so zapirali hišna vrata pred tatom in so kazali s prstom za njim, koder je hodil, takrat je začel tolči kamenje.

Ljudje hodijo po cesti, domači in tuji ljudje, znani in neznani. Kruti so domači ljudje, modri in nad Blažem vzvišeni, neprijazni in nedostopni; in če se kdaj kateri spozabi, da mimogrede Blaža nagovori, je beseda porogljiva in zbadljiva in zaničljiva. Tuji in neznani ljudje ne vedo, da je Blaž kradel hruške in presedel eno zimo, svoje misli imajo in svoje skrbi, Blaža na kupu kamenja morda še ne opazijo ne; in če ga opazijo, jim njegovi razmršeni lasje in neobrito lice in brada ne budijo zaupanja in prijazne besede.

Na svetu ni oči, ki bi bile Blažu mile, ni srca, ki bi bilo Blažu usmiljeno, ni roke, ki bi bila Blažu mehka — razen enih oči, razen enega srca, razen ene roke...

Tistega popoldneva, ko se je pripeljala gospa v kočiji, je pripekalo nebeško solnce tako neusmiljeno, da se je Blažu vsiljevala misel: od gore do gore se je spremenila poljana v velikansko peč in skrbna gospodinja z zavihanimi rokami jo hoče razgreti, da bi pekla v njej kruh. Vejevje, ki je je zapičil v natolčeno kamenje, da bi mu delalo senco, je drhtelo premagano in onemoglo, listi so veneli in šepetali poslednje rumene vzdih; skozi podolgovate in okrogle lise so segale razbeljene roke in grabile za Blažev hrbet; naravnost v obraz se mu je režalo solnce v vsej svoji neusmiljenosti. Zaspanost in onemoglost se je Blaža lotevala. Druge dni je mislil Blaž vsakojake misli, kadar je roka kakor sama od sebe vihtela betič in udarjala po kamenu; tistega popoldneva pa ni mogel ničesar misliti. Vročina ga je bila čisto prevzela. Roka je trudoma dvigala betič in udarjala z njim po trdem kamenu.

Solnce pa se ni ganilo in ni ganilo z mesta. In ni bilo usmiljenega belega oblačka, da bi razpel rahlo mrežico pod nebom.

Četrnič, petič je padel betič na kamen, vselej je zadel na isto mesto, ali kamen se ni vdal. »Kaj tudi ti začenaš, ti trdi kamen, ti edini moj prijatelj na širni zemlji?« ... je pomislil Blaž počasi in onemoglo. In grenko in milo se mu je storilo v srcu. In roka ni več dvignila betiča. —

Na cesti so zaklopotala konjska kopita. Tam pri vasi. Kratko in prožno so udarjala ob trdo cesto, topot se je naglo bližal.

Lepih li in iskrih kónj! Ko dve lastavici nad prašno cestol!

Bogate li ti konjske opreme! Sama čista srebrnina na čelu, na hrbtu...

Hipoma je objelo Blaža ko še nikdar v življenju, niti v najlepših sanjah ne. Sunkoma mu je planilo v sklepe in žile, da je odrevenel. Mišice okoli oči so vztrepetale, se nategnile, obstale.

Rdeč, židan solnčnik, dolga kodelja zlatih las, ko mleko bel obraz...

Tik ob Blažu je drčala kočija. Gospa se je ozrla nanj. Dvoje milih oči je pogledalo Blaža. Nekaj mehkega, toplega se je vzbudilo pri tem pogledu v njegovem srcu. Ni treniti ni mogel z očmi, ko zaverovan je strmел v prikazen.

»Stoj!« je zapel kakor v daljavi srebrn glas srebrnega zvona, kakršnega Blaž še ni slišal in še ni sanjal o njem.

Kočija je obstala.

»Kaj ti ni vroče?«

Blažu je bilo tako mehko in milo, da se je bal odpreti usta in odgovoriti.

»V tej ognjeni peči in brez sence...« je zvonil srebrni zvon.

Blaž ni trenil. Sinje oči so ga gledale neprestano, za Blaža morje miline.

»Revež! Gotovo si lačen!... In žejen!...«

Dvignila se je z mehkega sedeža, pomignila kočijažu in stopila k Blažu.

»Malo se pokrepčaš!«

Ko sneg bela roka je ponudila Blažu kos belega kruha. Blaž ni stegnil roke, ni se ganil. Bil je okamenel.

»Le pojej!«

Bela roka se je dotaknila Blaževega neobritega obraza.

Beli kruh se mu je raztopil v ustih.

»In čašo vina!«

Sklonila se je in mu prinesla čašo k ustom.

»Lažje ti bo v ognjeni peči!«

Obrnila se je. In ko ni več videl morja miline in usmiljenja, ga je zgrabilo, da mora nekaj reči. Skušal je odpreti usta — ali besede ni bilo iz njih. Strahoma je opazil, kako seda v kočijo. Čudna plahost ga je objela, da gospa odide, preden ji tisto reče. Mora, mora ji reči, nekaj ji mora reči.

Kratek in prožen topot konjskih kopit.

Za hip se je ozrla, za hip je še zablščalo morje miline, kratko je še zapel srebrni zvon: »Z Bogom!«

In konja sta planila za ovinek.

S silno muko je Blaž razmajal odrevenelost in zažgrgal: »Gospa...«

Ravnokar je bila zavila kočija za ovinek.

S široko odprtimi očmi je gledal v ovinek. Curki potu so mu lili po obrazu, kaplje so si našle pot v oči in so ga skelele. Zameglila sta se mu cesta in ovinek. Pomencal si je oči in planil pokonci.

Cesta je gorela v pekočem solncu in je bila prazna.

»Prepozno...« je vzdihnil polglasno. In zgrabila ga je jeza, da bi si rval lase z glave in bil s pestmi po obrazu. »Da nisi zinil, da nisi zinil...« mu je šumelo po glavi.

»Ali...« se je hipoma porodila misel. In planil je na cesto in drvel do ovinka. Prašna in goreča je bila cesta vse daleč do gozda.

Obup se ga je pollaščal. Vrgel bi se v cestni prah, se valjal po njem in bil bi z glavo ob cesto.

»Morda pa...« mu je zazvenelo v glavi. In vrgel se je na cesto in pritisnil uho ob kamen.

Konja sta iskra, dve leteči lastavici. Topota ni čul.

Sklonjene glave se je vrnil in si podprl glavo.

Sladka so bila usta po belem kruhu, prijeten je bil hlad po čaši vina.

»Morda pa... morda pa se vrne...« je vztrepetal up. »Ako je prišla od te strani, se mora i vrniti v to stran... Vrne se, gotovo se vrne!«

Skočil je na noge in pristavil dlani k ustom, da bi veselo zavriskal. Opazil je na njivi onostran ceste kočarico Micono, ki je plela korenje, pa je zakričal iz polnega grla: »Micono, oj Micono!«

Micono je naglo vstala in se ozrla. Blaž je uprl roki v bok, široko razkoračen in dvignil glavo in zmagoslavno pogledal. Čakal je, kaj poreče Micono.

Micono ga je izprva začudeno, nato jezno gledala, slednjič se je sklonila in ni rekla besedice.

»No?« je zavpil Blaž.

Ni se niti ozrla.

»Kaj rečeš, Micono?«

Ko da ga ne čuje.

»Zavist grda!... Nevoščljivost zabeljena!« je vzkripelo v Blažu. »O, in kaj bo šele v vasi, ko zvedo! Ha, župan, krčmar in vsi drugi... Vsi, vsi, vsi...«

Blaž je pritisnil dlani k ustom in zavriskal. Hripavo in zadirčno je planil vrisk po razbeljenem polju, Blažu pa je bilo, ko da je zavriskal v rosno majsko jutro, dvajsetleten.

Židana volja mu je zaplala po žilah, ponos je širil prsi, vesele misli so mu zarajale v glavi, samozavest je bilo srce.

»To bodo gledali, to bodo gledali!...« In glasno se je zasmel in sunil v veje, da so se zleknile po kamenju. »Ali je borno to moje delo,« je pomislil za hip. »In vendar... in vendar se je ustavila in mi je pritrkoval srebrni zvon...« Židanejša volja mu je zaplala po žilah, večji ponos mu je zagorel v prsih, veselejše misli so mu zarajale v glavi, glasneje je bila v srcu samozavest.

Ni vedel, kako bi dal duška svoji sreči. Izliti ga je pa moral. Hipno je planila misel v glavo in brez prevdarka je skočil na cesto in hitel proti vasi.

»Krčmarja povprašam, če se ni morebiti ustavila v njegovi krčmi. Ni se, gotovo se ni! Kaj bi le taka gospa v zatohli sobi med rojem muh! Ni se ustavila pri tem bahaču! Pri nikomer, pri nikomer se ni ustavila, nikogar ni nagovorila, nikogar obdarila, samo mene, samo mene, samo in edino mene...« je glasno mislil in obraz mu je žarel v sreči.

Zapazil je ljudi na travniku.

»Ali ste jo videli?« je vprašal.

Moški so preslišali vprašanje in niso nehali nakladati seno na voz, ženskam so za hip zastale grablje.

»Koga?« so vprašale tri hkrati.

»I, koga neki!« se je razkoračil Blaž in jih gledal prezirljivo.

Zmajale so z glavami in začele naglo grabiti, ko da jih je sram, da so resno sprejele njegovo vprašanje.

»Tista gospa v kočiji se je ustavila pri meni in mi dala belega kruha in vina — da veste! In govorila je z menoj — da veste!« je zavpil Blaž na travnik, uprl roki v bok in smehljaje se pričakoval, kako bodo vplivale njegove besede.

Pa se moški niso zmenili zanj, ženske so naglo grabile.

Marko Rašica: Hrepenenje.

(Udarjeno v mesing, okrašeno z dragim kamenjem in s slikarijo.)
Last moderne galerije v Zagrebu.

»Le prezirajte Blaža! Ampak gospa je pa le govorila z menoj!«

»Kakšna gospa?« je ušlo mlademu dekletu.

»Kaj ga vprašuješ?« se je obregnil moški, ki je ravno zagnal navilaj sena na voz. »Blaž je bil vedno malo prismojen, danes se mu je pa čisto zmešalo.«

»Nevoščljivci!« je kriknil Blaž jezen. »Ali čakajte!«

Tolika nevoščljivost ga je razjarila. »Sploh pa, ali sem kratkih misli! Kaj pa, če se vrne, ko bom v vasi? In če grem h krčmarju? Ta mi bo šele nevoščljiv! O, po vasi govorijo o njeni kočiji in iskrih konjih in njenem rdečem solnčniku in zlatih laseh in belem obrazu. Ali pred mano jo bodo hoteli utajiti. Ker je govorila z menoj in samo z menoj, ki sem siromak največji, zato jo bodo hoteli utajiti. Ali čakajte, ljudje...«

Z odločnimi koraki se je napotil nazaj k svojemu kamenju, sedel na kup in si podprl glavo.

»Čakajte, ljudje, o le počakajte! Ko se vrne... Ko ji povem in mi dovoli teči za kočijo... Morda celo sedem h kočijažu... O...« Blaž je mislil glasno.

Ali kako ji pove, ko se vrne? Vse lepo po vrsti. Od tiste zime, ko je kradel hruške v županovi kašči, do danes. Vse, vse! In poprosi jo, na kolena pade, če treba, čelo zarije v cestni prah, če ni drugače, in jo poprosi.

Tu blizu ni takih gradov. Tam za smrekovimi gozdovi, morda tam za gorami je njen grad. Okoli belega gradu zelen vrt; bele, s peskom posute stezice med gredicami; na gredicah bujne, opojno dišeče rože, rože, kakršnih še ni videlo človeško oko; za vrtom jezero, na jezeru beli labodi... In

konjski hlevi ko sam bel grad... Ali ne! Saj bi bilo preveč sreče! Le tam v bližini kje! Saj imajo kamenja tam? In cest? In tratin ob cestah? Tratine ob tisti cesti, ki se po njej vozi vsak dan? Tam daleč proč od teh ljudi... In vsak dan bi gledal tiste mile oči...

Čuj!

Dvignil je glavo, napel uho in poslušal.

Ni ga še topota konjskih kopit...

In ves popoldan in vso noč in ves drugi dan in vso drugo noč je zastonj čakal. In vse pozno v jesen je zastonj čakal. Gospa se ni vrnila po cesti — — — — —

Kdaj je bilo to? Pred tedni, meseci, leti?

Ko zarja vstaja za gorami košatih bukev, misli Blaž: »Danes pride. Od tam, iz tistih v zlatem blesku žarečih krajev pride. Tam je njen grad. Danes pride in me vzame s seboj. In ljudje bodo videli in se mi ne bodo več rožali, češ, da sem zmešan, ali da se mi je sanjalo. Danes pride.«

Ko pripeka popoldansko solnce, dviga Blaž glavo, napenja uho in posluša. Zazdi se mu nešteto krat, da so udarila tam pri vasi konjska kopita ob trdo cesto, kratko in prožno. Veliko je cest po svetu, tam po cesti za goro se je najbrž vrnila v svoj grad. Danes se je domislila Blaža in njegovega pričakovanja. Včasih mu zazveni v ušesih, da se bliža topot tam od gozda. Dolga leta je potovala po belih cestah širnega sveta, danes se vrača.

Ko tone solnce za gore, gleda Blaž zlatoobrobljene vrhove in misli: »Jutri pride! In s te strani, s tistih zlatoobrobljenih vrhov pride in me vzame s seboj. Ker tam je njen grad.«

Deklica na cesti.

Na cesto — dvoje modrih oči,
dvoje živih plamenov kipi.
Kdove, komu te oči žarijo,
kdove, komu te grudi brstijo?
Nje lasje so ko črni lesovi:
devet jih je rajev za temi mrakovi:
devet tihih sreč v sebi nosijo —
nje bele roké, ko da milosti prosijo.

V daljavo.

Ljubav imá lahké nožice —
li v noči so ji zrasla krila? —
in splula je ko val tančice
in se na njen obraz spustila,
jo lahko poljubila v lice,
odprla ji oči je sinje —

le v duši čutim nje stopinje . . .

V mesečini.

Na tvoj obraz je pala mesečina . . .

In kot čez kamen se studenčnica igra,
svetloba ti na licih trepeta
in tihe misli, ki jih nosiš v dnu srca,

tak bojne kakor luč razlita čez kostanje,
tak sladke in tihotne kakor sanje . . .

Ko v senco tvojih las obraz sem skrtil,
sem njih opojno radost pil.

France Bevk.

Naš jug.

Približale spet so se dolge noči,
prekrižale nade najsolnčnejših dni . . .
Molk nam stiska srcé.

Ves jug je zagrnen v gost oblak:
naj solnca nikdár več ne uzré siromak.
Molk nam stiska srcé.

A po teh nočéh bo dan prisijal,
in solncu roké siromak bo podal:
spet pelo bo naše srcé.

Vekoslav Skuhala.

Dante Alighieri: La Divina Commedia.

Prevel in razložil J. D.

Drugi del: Vice.

Spev XXVIII.

Na vrhu! Dospeli smo vrh gore očiščevanja. Kaj gleda Dante z začudenimi očmi? Diven gaj vidi, ki skrivnostno šumi, in vodo, skrivnostno šumljajočo. Kaj je to? Raj, zibelka človeškega rodu, po grehu zaprt in zaklenjen za ljudi. Prekrasno šumo primerja pesnik s slovečim pinijevim gajem, ki še dandanes krasí morsko obal blizu Ravene pri mestecu Chiassi. Da se zemeljski raj še nahaja na zemlji v človeštvu nedostopni višavi, nekje na vzhodu, to je bilo mnenje najslavnejših bogoslovnih učenjakov srednjega veka; Dantejeva pesniška tvorba pa je, da ga je postavil vrh gore očiščevanja. Vse perje dreves se tu nagiblje proti vzhodu. (V srednjem veku so izobraženci mislili, da se zemeljska atmosfera počasi suče — če ne nastane morda v nižjih plasteh kakšen krajevni motež — od zapada proti vzhodu okrog nepremične zemlje.) Reka teče skozi šumo; travo, rastočo ob bregu, pripogiblje na levo. (Iz tega sledi, da teče reka proti severu, ker ima pesnik, idoč od zapada proti vzhodu, na južni poluti sever na levi strani.)

Na nasprotnem bregu zagleda pesnik neko divno ženo: poje, cvetice trga kakor staroklasična Prozerpina, preden jo je Pluton (Hades) ugrabil, lepše gleda nego sama Venera takrat, ko jo je njen sinček Amor, ne da bi bil to nameraval, ranil, t. j. ko je bila v ljubezni vzplamtela za lepega Adonisa. Kdo je ta skrivnostna žena? Najrazličnejše domneve so razlagavci že izrazili, cele knjige so se že o tem popisale. V zadnjem spevu Vic, sp. XXXIII., v. 119, pesnik — skoro kar mimogrede — imenuje njeno ime: Matelda. Da jo bomo lažje prepoznali, pomislimo: 1. kdaj jo Dante zagleda: ko je vseh grehov prost in njegova prosta volja svobodna, prava in zdrava (Vice, XXVII, 140); tedaj jo vidi pojočo in cvetlice trgajočo; in ko jo prosi, da bi bliže prišla, ga rade volje usliši ter se približa, prekrasno se pregibajoč (naš spev vv. 40—63); — 2. žar njenih oči je nedopovedljiv; tudi se smeje (naš spev v. 67), t. j. na zunaj javlja jasnost svoje duše; — 3. smeje se, ker se veseli del božjih; hvali Boga s svojimi deli (naš spev 76—80); — 4. njene besede razsvetljujejo zamegljeni um človeški (ib. 80, 81); pripravljena je odgovoriti pesniku na vsak dvom in pregnati mu meglo, ki mu um obdaja (ib. 90). Iz teh (in še drugih, v spevih XXIX. do XXXIII. raztresenih) razlogov je najnovejša razlaga (Fr. Torraca) mnenja, da pomenja ta skrivnostna prikazen *milost božjo*, in sicer takozvano *gratia gratum faciens*, t. j. notranjo, duši podeljeno milost, ki človeka stori Bogu prijetnega.

Reka loči divno gospo od popotnikov, kakor je Helespont ločil mesti Sestos in Abidos, ločil pa tudi dve ljubeči srci, Leandra, ki je moral iz Sesta ponoči plavati, da bi videl svečenico Hero v Abidu. Omenjajoč morsko ožino Helespont, se spomni Dante, kako je bil prevzetni Kserks ondi ponižan: na vojsko idoč iz Azije je bil dal Helespont bičati in ukleiniti; po porazu se je pa ves ponižen vračal preko istega Helesponta.

V kiticah 76—84 pojasnjuje divna gospa, zakaj se na tem kraju, ki je vendar tako resen — saj spominja na greh

prvih staršev — smeja: v psalmu Delectasti — pravi — najdejo razlago za njeno veselost. Verz 4, psalma 91, se glasi: »Quia delectasti me, Domine, in factura tua; et in operibus manuum tuarum exultabo,« t. j. Ker si me očaral, o Gospod, v činih Svojih, in v delih Tvojih rok se bom radoval.

V tercini 85—87 izraža Dante svoje začudenje, da nahaja tu gori vodo in čuje šelest šume, ko je vendar malo prej (spev XXI. v. 46) slišal, da dež, sneg, sploh vse, kar moti ravnovesje v ozračju, sega samo do vrh vznožja Vic, do tistih vrat, kjer stoji angel s ključi. Na ta dvom odgovarja lepa gospa z verzi 88—144: samó v nižavi, v Predvicah, nastaja metež v ozračju; zgoraj pa obdaja čisti zrak (éter) vso goro in tu se ravnovesje ozračja nikoli ne razburka; giblje se, a to gibanje prihaja od planetov, neposredno od prvega, najnižjega, t. j. od lune; to gibanje torej zadeva atmosfero in ta — atmosfera — zadeva ob drevje, ki je gosto, in tako nastane šumenje, večnoenakomerno. Tu je domovina vsega rastlinstva vse zemlje. In voda, ki v dveh strugah teče, izvira iz enega vrelca; v eni strugi se pije pozabljenje grehov, v drugi obnovljenje vseh dobrih del. Ta voda je tisti nektar, ki so o njem sanjali staropoganski pevci.

Ker v šumo božjo gledat me je gnalo,
pod brambo kjer zelenja in goščave
pred dnem se novim ne bi mi bleščalo,

- 4 nepočakljiv ostavim rob planjave
in čez poljano grem počasi širno,
ki z vseh strani duhté po njej vonjave.
- 7 Prijetna sapica mi enakomerno
je čelo božala, moči brez večje,
kot vetrc mil če vel bi čisto mirno;
- 10 pod njo se listje, vedno trepereče,
prav vse u tisto smer je nagibálo,
kamor vrh sveti zjutraj senco meče;
- 13 vendar od prave lege le ni stalo
toli narazen, da bi v drevju ptiči
bili pustili svoje vsak godalo,
- 16 ampak veselo peli so v gozdiči
jutru v pozdrav, glasneje in glasneje,
jim bas šumeli listi so z vršiči.
- 19 Tâk raste šum od veje pa do veje
skoz pinij gaj, ob morju, tam pri Chiassi,
če jug, od Eola izpuščen, zaveje.
- 22 Bilè prinesle me nogé počasi
u gozd so stari, daleč tâk, da vhoda
več nisem vzrl, blodeč v globoki jasi;
- 25 kar daljnjo pot zaprè mi neka voda:
mirno tekó ji valčki, prigibaje
prot levi strani travo v bregu broda.

- 28 Na zemlji najčistejših kar vodâ je,
kalnâ — se zdi — da vsaka proti nji je,
ki nič ne skriva, čista vsa do dnâ je,
- 31 čeprav temnâ, temnâ pod senco vije
se večno drevja, ki ne bi trpelo
nikdar, da solnce, luna skoz posije.
- 34 Korak mi je obstal, okó hitelo
je čez vodó, tja k zéleni dobravi,
kjer pestro vse ko v maju je cvetelo.
- 37 In javila se tam mi (kot se javi
nenadno kaj in ták nas preseneti,
da drugih misli vseh nam pot ustavi)
- 40 je žena, sama samcata: jo peti
sem čul, gredé je trgala cvetice,
vsa pot bilâ je njena cvet pri cveti.
- 43 »Krasnâ gospà, ki ti v ljubezni lice
rdi, če iz tvojih lic prav sklepam boje,
ki rada znak je notranje resnice,
- 46 o, pridi bliže, ako ti ljubó je« —
sem djâl — »k tej vodi bliže bi stopila,
da lažje bom umel, kar spev tvoj poje.
- 49 Ti živo me spominjaš, kakšna bila
Prozérpina in kje, ko njo je mati
in ona mladoletje je zgubila.«
- 52 Kot deklica, plešoč, tesnó s podplati
pri tleh drsí in komaj je, al deva
nožico pred nožico si, poznati:
- 55 ták ona proti meni podrseva,
čez cvetke vse, rdeče in rumene,
oči povešajoč kot skromna deva.
- 58 In želje so bilè mi s tem vtešène:
prišla je blizu, petja da beseda
umljiva je prihajala do mene.
- 61 Ko tam bilâ, kjer struga se zajeda
in lepa reka moči cvet in travo,
obdârila me z dvigom je pogleda.
- 64 Ne vérujem, da bolj bilò bliskávo
okó je Venere ob srca rani,
ki sin ji jo zadal z nenameravo.
- 67 Smehljala se na drugi mi je strani
in trgala čim več cvetov je z rôko,
ki v tej rastó višavi, nevsejani.
- 70 Le tri korake reka gre široko;
a Helesponta, Kserks kjer šel je preko —
(zgled dnes še, kâk napuh padè globoko!)—
- 73 ni bolj mrzil Leander, da z oseko
in plimo med Abidom, Sestom hruje,
ko jaz — za neumik — sem ono reko.
- 76 »»Tu tujci ste in zdi se pač vam tuje
smehljanje moje spričo tega kraja,
ki zibel bil človeškega rodú je,««
- 79 dejala je, »»in dvom zato vam vstaja;
a psalem Delectasti naj vam živo
posveti v mrak, ki dušo vam obdaja.
- 82 Ti, sprednji, ki si prosil me dvorljivo,
še kaj želiš? Pustila sem nebesa,
da odgovorim na vse — zadovoljivo.««
- 85 Dem jaz: »Ta voda, šum tegà-le lésa
pobija v meni vero v to, kar preje
drugače moja čula so ušesa.«
- 88 »»Vzrok ti povem,«« nato mi ona deje,
vsegà, iz česar ti čudenje izvira,
zbrišem meglò, da v umu bo svetleje.
- 91 Bog, v sebi blažen, Dobro brez primera,
človeka dobrega je, v dobro ustvaril,
ta kraj mu v zálog večnega dal mira.
- 94 Vsled greha tu je kratko gospodaril;
ga greh — za smeh nedolžni, igrò veselo
jok, skrb v zamèn mu davši — je prevaril.
- 97 Da metež, ko bi spod iz tal hlapelo
in vòde in bi topli se sopari,
(ki cilj, kar moč, toplòte jim je vrelo)
- 100 ne bi tu zgor človeku delal kvári,
do te vzkípela gora je višine,
od tam brez párov, angel kjer vratari.
- 103 Ta zrak okrog, krožeč krog te strmine,
s kroženjem kroži prvega planeta,
(če króženja ovira ne prekine);
- 106 tu gori, v čistem zraku, od okreta
planetnega udar na zrak prehaja
in šumo, ki šumí, v goščo zadeta.
- 109 Rastlinstvo, ták zadeto, pa oplaja
ves zrak sè svojih sémen silo plodno;
in zrak, krožéč, povsodi jih presaja.
- 112 Ostala zemlja, kjer podnebje godno
in tlo, po tej spochnè, poraja sili
rastlinje in lesovje raznorodno.
- 115 Da ljud to vé, pač ne bi se čudili,
videč rastlino tam iz tal pognati,
kjer niso semena bili vsadili.
- 118 To sveto polje, kjer stojiš — to znati
trebé — je polno vsakega seménja
s plodovi, ki jih t a m nihče ne sklati.
- 121 Vodà, ki zreš jo, iz žile se ne vzpenja,
v shlajèni pari hrane ne dobiva,
ni reka, ki rastoč, sahnóč se menja:
- 124 iz vrela vre, zmir živa, nevsahljiva,
in kar oddà bregém obojne struje,
vse to se ji, ták hoče Bog, doliva.
- 127 T a struga, ki tod teče, iz b r i s u j e
vsakter spomin na grehov delo slabo,
o n a spomin del dobrih o s v e ž u j e.

130 Zato t o zovemo Letè (Pozabo),
Evnóe o n o ; šele pa, kdor pije
obé, spozná učinek njun in rabo.

133 Užitek vseh užitkov s tem užije.
Dovolj sem ti zdaj žejo utešila,
pa da se ti nič več o tem ne odkrije.

136 No, tēbi k ljubū, to bom priključila
(manj ljubi pač ne bodo moji glasi,
če več povem, kot kar sem obljubila!):

139 Vsi pesniki, ki v starodavnem časi
o sreči peli zlatega so veka,
so sánjali, da bil je na Parnasi;

142 t u raj je bil nedolžnega človeka,
t u večna vesna vsak je sad dajala,
t u nektarja vseslavljenja je reka.««

145 Okrenem se k poetoma, ki stala
za mano sta; ob glasu te novice —
zapazil sem — oba sta se smehljála.

148 In krenil spet sem k divni gôspi lice.
(Dalje.)

Bajka.

France Bevk.

Deček je bil toliko velik, da je pogledal na mizo, in je imel ko oglje črne lase in črne oči.

»Babica, povej mi pravljico!«

Želja, ki jo je izrazil, se mu je zdela tako lepa, da je veselo zaploskal z ročicama. Radost pa se je še stopnjevala. Prijel se je z rokama za klop in odskakoval z nogami, kakor je bil videl delati opice v zverinjaku od veselja nad lešnikom, ki so ga ji bili vrgli paglavci. Ko je dal na ta način duška svojemu veselju, je pogledal babico.

Babica je nategnila obraz v resne gube in dejala:

»Ne znam nobene pravljice več.«

Babica ni nikoli lagala, a zdaj le ni povedala po pravici. Kako je mogoče, da je pozabila vse pravljice, ki jih še on ni pozabil? Če bi znal tako govoriti kakor babica, bi jih pripovedoval on. Začel bi:

»Živel je oče, ki je imel tri sinove...«

Do tu bi šlo. Ta začetek je v vsaki pravljici najlepši. Oče ima tri sinove. O materi ni vedno govora. Pa čemu bi jim mati, če so kuhali sinovi? Prvi sinov je najstarejši, tretji je najmlajši. Eden izmed njih je bolj pameten ko vsi drugi in drugi zopet najneumnejši; najmlajši je vedno najbolj izveden. Drugače ni mogoče in pravljica ne laže nikoli.

Dečku je bilo to jasno. On sam je bil najmlajši, a ni imel očeta, mati se je trudila na njivi, babica ga je varovala.

»Babica, v knjigi so pravljice.«

Spomnil se je, da je babica brala nekoč iz knjige. Knjiga je velika, brez slik, z velikimi črkami in leži zaprašena na polici.

Babica se je nasmehnila; dejala je: »V knjigi ni pravljic.« Odložila je nogavico, ki jo je pletla, in dejala: »Še eno bajko vem. Bog mi jo je po-

vedal v spanju. Ti je ne boš razumel, ker si majhen in neumen.«

Ali babica ne ve, da je on najmlajši in da so v pravljici vsi najmlajši zelo pridni in razumni? To dečka ni brigalo. Zgrabil se je z rokami za klop in odskakoval z nogami.

»Če ne boš priden, ne povem.«

Noge so obstale na tleh, roke so visele ob telesu, črne oči so se bliskale.

Babica pa je začela:

»Tiho, pa poslušaj! Daleč, daleč tam, kjer solnce spi in zjutraj vstaja, je živel kralj, čigar imena ni smel nihče ne imenovati, ne zapisati.«

Deček je strmel. Pravljice s takim začetkom še ni bil slišal. Raje bi videl, da ima kralj sine.

Babica je nadaljevala:

»Sredi palm in rož, sredi oljk in smokev je stala njegova palača, sloneča na zlatih stebrih. Njegov prestol je bil iz slonove kosti, nosili so ga štirje levi. Pod nogami so mu ležale rubinaste preproge, nad glavo mu je pav razprostiral pah-ljačo. Na desno je stala živa stena teles in sulic, na levo je stala živa stena teles in sulic.

Pod nogami so mu ležale sužnje in mu čitale vsako željo iz oči. Če je zahrepenel po grozdju, se je dvignila skodelica sadja na tresočih se oblih rokah do njegovih ust; če je zaželel vina, je zacvela zlata kupa, polna penečega vina, pred njegovim obrazom. Če se mu je hotelo krvi, mu je podala sužnja bodalce in razgaljene prsi, da se je nasitil...

Bil je po svojem bogastvu najsrečnejši kralj izmed kraljev svojega rodu; bil je po svojem obilju in prenasičenosti najnesrečnejši človek na svetu. Dan za dnem si je izmišljal nove slasti in nove muke.

Vse ulice so šepetale o njem. Beduin, ki se je v puščavi izgubil, je v vročih sanjah pred svojo smrtjo videl njegov polživinski obraz. Solnce je prenašalo njegov spomin čez zemsko oblo.

Vodil je srečno vojsko, najnesrečnejšo vojsko vseh vojsk. Rod za rodom je klonil in trepetal pred njegovim imenom. Kdor se mu je priliznil in se mu priklonil, ga je obsul z bogastvom, da je nesel slavo krvoloka med ljudi, ki so drgetali iz strahu pred vohunom: »Slava mu, najvišja slava!« v duši pa so kleli: »Proklet do dna zemlje!«

Zgodilo pa se je, da je kralj zbolel. Zaželel si je vina, pa je vrgel kupico na tla, da se je rdeča tekočina razlila po preprogi; ustnice so ga pekle. Zaželel si je sadja, pa so se ga njegove ustnice jedva dotaknile. Bodalce je vrgel proč od sebe in se je zrušil na prestolu. Spoznal je, da je šibek. Obraz se mu je spačil, oči so se zavile ko v boju s smrtjo. Bal se je, da ljudje padejo ta hip nanj ko hijene in ga živega požro.

Služabniki pa so mu bili zvesti. Prijeli so ga in ga nesli na blazine. Sulice so se povesile, sužnje so zakrile obraze. Deželo je napolnila prihuljena žalost: kralj je obolel. Srca so tiho poskakovala, solnce je veselo sijalo.

Kralj je ležal na blazinah, starost mu je lezla v obraz, težko je sopel, ko da ga je bil kdo zbadal s sulicami. Trop služabnikov in mož je stal okrog njega, da ustrežejo vsaki njegovemu želji. Sto želj je imel radi ene, ki se ni dala izpolniti.

Zdravje se mu ni vrnilo. Kakor kaktusovo trnje ga je grizlo v duši in polnilo mrak. Dal je zaklati čredo živali in jih darovati. A bogovi so ostali gluhi. Trideset ljudi je darovalo zanj zadnji blesk oči; s kletvino na ustnah so umirali.

Ukazal je pripraviti veselico. Trideset tisoč ljudi je došlo iz vseh pokrajin. Vino se je pretakalo, rože so se osipale na goste, ženske in pesmi so mamile. Oblekel je kraljeva oblačila, odnesli so ga med svate in goste. Vzel je kupico in napil. Kupica mu je padla iz roke. Videl je, da je izgubljen.

Niti lepa Subu, najlepša izmed deklic vseh dežel, ki jo je bil vzela za ženo, mu ni vrnila zdravja.

Poklical je modrijana Titeada in mu je dejal: »Titead, povej mi, kdaj ozdravim?«

Titead je pobledel, ko da so mu prebrali obsodbo: danes umrješ! in je padel na obraz: »Milost, o kralj! Kako naj to vem?«

»Titead, kdaj umrjem?«

Titead ni dvignil pogleda; ležal je na zemlji kot pes, ki ga bije gospodar za majhen pregrešek.

»Ne vem, o kralj. Velika je skrivnost bogov.« Titead je umrl še tisti dan.

Ko je stopil nov modrijan na njegovo mesto, je moral prestopiti njegov grob. Dejali so mu: »Pripravi se! Kralj te bo vprašal, kdaj ozdravi ali umrje, in te bo pokopal.«

Modrec Hakam pa je poznal ženo Zaras, ki je bila tujega pokoljenja in je brala prihodnost iz oči.

Ko ga je vprašal kralj, kdaj bo ozdravel, se je udaril Hakam s čelom ob zemljo in dejal:

»Bogovi so milostni z menoj, o kralj. Poznam ženo Zaras, ki je tujega rodu in ve odgovor na tvoje vprašanje.«

»Ali ne veš, da žene tujega rodu ne smejo pred kraljevo obličje?«

Hakam pa je znova padel na obraz in dejal: »Res je, o kralj! Toda smrt ti gleda iz oči, in pred smrtjo smo vsi enaki. Ozdravila te bo in ti je ne boš več zrl, za vedno ne.«

Kralj bi bil rad živel, zato se je omečil v svojem trdem srcu in dejal: »Pripelji jo, Hakam!«

Privedli so ženo. Vzravnan je stala pred kraljem, da so jo hoteli s sulicami prebosti. Kralj pa je z bleskom v bolnih očeh namignil, naj jo pustijo. Odstopili so.

Kralj je dejal: »Govóri, žena!«

Žena je govorila: »Ozdravel boš, ko okusiš kri svobodnih ljudi, ki niso nikoli klečeplazili pred teboj, lagali ti, s strahom govorili o tebi. Razpošlji služabnike, da jih dobijo, in tvoje zdravje bo mlado, kakor kri gazele.«

»To je vse, kar veš, žena?«

»Vse, o kralj!«

»Umorite jo!«

Tri sulice so jo zabolle.

Služabniki so šli na vse strani dežele, da poiščejo svobodnih ljudi, ki se niso klanjali nikoli.

Dolgo jih je čakal kralj. Vrnili so se prazni in popadali na obraze. Kralj je namršil čelo in zaklical: »Hakam!«

Hakam pa se je sklonil in dejal: »Še enkrat naj gredó, o kralj! Gredo naj v dno puščave, prebredejo naj vse vrhunce gora, prepade in vodé...« Šli so.

V globelih temnih gorá, med skalami in gozdovi so našli ljudstvo, ki je samotarilo svoje borno življenje in se ni zmenilo za kralja.

»Ali veste, da je kralj bolan?« so vprašali služabniki.

»Ne vemo,« so dejali. »Kaj nam mari!«

»Ne more ne živeti, ne umreti...«

»Čemu ne umrje?«

»Vi se ne bojite kralja, ki je mogočen in bogat, četudi je bolan?«

»Slišali smo o njem samo slabo. Kdor je slab, se ga ne bojimo, ne častimo ga.«

Služabniki so se razveselili. »Naj kralj živi! Ozdravel bo! Obsul nas bo z dragulji, pripravil pojedino. Dajte nam krvi svobodnih!...«

»Niti eden izmed nas ni svoboden. Obkolil nas je kralj okoli in okoli, med nas je poslal pse, odvedel nam je hčere in živino. Tiger! In če bi imeli svobodo, ne bi je prodali, niti enega človeka ne, niti ene kaplje te krvi!«

Kraljevi služabniki so raztrgali oblačila in se vrnili.

Ko je kralj zaslišal sporočilo, je zrl kot blazen. Molče se je vrgel na blazine in se premetaval. Kot kipi so zrl sluzabniki nanj, bronasti bogovi so se mu rogali. Nihče mu ni ponudil kupice, ne skodelice, ne bodalca, ne besede... Kralju se je zdelo, da se vrsta ljudi okrog njega oži, da pada nanj in ga trga z zobmi...

In potem... je umrl...«

Babica je nehala pripovedovati, deček je bil medtem zaspal. Ko se je vzbudil, je vprašal: »In kako je bilo?«

»Kralj je... zadremal...«

»A-a-a?« se je deček začudil. Niti začetka bajke ni vedel več, ker se ni začela: Živel je oče...

Pod slapom.

Vrgel sem se v slap...

Čez moje telo divjá konjenica vihra,
o, kako vodnim vrancem griva plapola!

V srebrnih ledenih plamenih gorim,
kričim v slasti, da prekričim
jaz
obdajajoče me vodovje...

Vse je valovje: divje orkester igra
marzeljezo! Ho, ho, na poti na dno!

— — —
Tudi jaz sem val, ki peni se, šumi
in poje v zboru vodâ,
ki vzganjajo, sklanjajo se preko skal...

Za hip sem se ozrl v domotožju nazaj:
mirno se toči lahnà melodija
in val iz vala mehko se izvija...
vse bližje prepada drsi... vse tiše... tiše...
ko da se boji,
da tam izzveni, izgori — —

In že je planila, prelila se v snopiče pojoče,
v grivo titanskih konj, v orglje, v kres,
v drevje, ki pleše ob godbi nebes — —
O divna veličina: glej ubrano vodó
padajočo v slap... Takó moje misli deró,
iščoč vseh skrivnosti dno.

Tam izza gozda . . .

Skozi košata vrata dreves gledam v raj:

Trata z rose srebrnim nakitom in jutranjim svitom oblita,
stezica pne se prek nje in nese v gozdič najtišje želje;
nad vsem nebo v vedrini, sinjini . . .

Srcé brez željâ trepeta v opoju vtelešenih sanj;
da trata in nebo sem, se zdim, in ves v žaru drhtim:
živim, živim!

A tam izza gozda votlo, zamolklo šumi, buči
(očem se zdi, da se črn, gost dim v nebó vali),
aeroplan ^{ceh plan} zlohотно snuje . . . ruje . . . kljuje . . . ^{vedno huje}

iz duše se vzpenja žgoča, kljujoča, naraščajoča misel.

Miran Jarc.

Peter Zrinjski in Fran Krištof Frankopan.

Jos. Mantuani.

Ali te priszega more bit zdarsaua,
Czeszara Nimskoğa ka sze kod vasz daua,
Znai da te od toga Izam Bog razuezaua,
Nemogućnoszt szuoga kada oproschaua.

(Peter Zrinjski, Adrianskoğa
mora Sirena, VI, 31.)

Svečano, resno razpoloženje je vladalo letos dne 30. aprila v kraljevem Zagrebu. Mesto v trobojnicah in črnih zastavah, ulice polne ljudi, nepregledne množice v narodnih krojih in prazničnih opravah, društva z zastavami, deputacije z venci; trgovine zatvorjene, uradi praznujoči. Ob cestah goreče svetilke v belem dnevu — zastrte s črno tenčico — zakaj?

Izročali so domači zemlji ostanke dveh mož, ki sta bila izkrvavela kot upornika pod mečem avstrijskega krvnika že pred 248 leti in potem spala v tujini smrtno spanje do teh naših dni, ko domoljubje ni več pregreha in stremljenje po neodvisnosti domovine ne več izdajstvo. Ne bo odveč, če pomislimo, vkoliko se dá morebiti zagovarjati postopanje mož, ki ju je ohranil narod hrvaški neizbrisno v spominu, ju smatral za svoja narodna mučenika in ni miroval, da je dobil vsaj njune ostanke v svojo sredo. Je li ta vdanost brez etične podlage?

Boj za zemsko srečo se pojavlja v raznoterih oblikah; bije se za obstanek plemen, za socialno uredbo med razredi, za absolutno nadvlado posameznikov in za osvojevanje tujega ozemlja; posebno na to zadnjo vrsto so bili samovladarji ponosni in so izvajali iz nje

svoj najčastnejši naslov: »razširjevalec države« že od pamtiveka.¹

Tragedija Zrinjski-Frankopan ni v svojem bistvu nič drugega kakor odpor zoper absolutno nadvlado tujerodnih gospodov v prilog samostojnosti ogrske in hrvaške države, ki sta imeli po svoji ustavi neizpodbitno pravico do samouprave. Da razumemo ta boj in pomen hrvaških prvoboriteljev, posezimo nekoliko nazaj v zgodovino njune dobe.

Odkar so bili Turki l. 1453. zavzeli Carigrad, je stala vsa Evropa zoper »dednega sovražnika krščanskega imena«; kajti Osmanli so se začeli vmešavati v vse zadeve sosednih držav in stremiti za tem, da jih osvojé. Tako na Erdeljskem. Tam so odstavili (1658) kneza Rákóczyja, ker se je bil udeležil vojne na Poljskem. Na njegovo mesto so stanovi izvolili Ahaca Barcsajja. A Rákóczy se ni hotel udati in je udril z

¹ Že v starem Egiptu so ga poznali; Ramzes II. n. pr. se je imenoval »razširjevalec meja«; rimski cesarji so se imenovali »augustus«; v srednjem veku so prevajali nemški cesarji »semper augustus« z besedami »zu allen Zeiten Mehrer des Reichs«.

vojsko na Erdeljsko; v bitki je bil smrtno ranjen. Imel je pa v deželi še mnogo pristašev, ki so izvolili proti volji Turkov zoper Barcsaija Jana Kémenyja; Barcsai je bil kmalu nato umorjen. Turki so tedaj zahtevali od cesarja Leopolda I., da odstrani Kémenyja, ter so izsilili izvolitev Mihaela Apafyja (1661); tako je imela Erdeljska spet dva kneza. Cesar je skušal odločiti ta spor za nadvlado na Erdeljskem z orožjem. Zaukazal je, da se združi njegova vojska s Kémenyjevimi četami in gre zoper Apafyja. Temu so pa priskočili Turki na pomoč. V bitki pri Šegešvaru (22. januarja 1662) je bil poražen Kémeny in konji so ga poteptali na bojišču. Zmagonosni Turki so pozvali cesarja, da odstrani nemudoma nemške čete iz erdeljskih trdnjav, ker smatrajo deželo za dedno provincijo svojih sultanov. A Leopold se je obotavljal; vezir Ahmed Köprili je odgovoril na to odlašanje s tem, da se je pojavil nenadno v Belgradu s 120.000 možmi in 123 topovi. Avstrija ni bila prav nič pripravljena na vojno; dunajska vlada je bila presenečena, dvor je pobegnil v Linc, a Dunaj so utrdili v naglici, kolikor se je dalo. Zaradi neverjetne brezbržnosti vodilnih krogov so bili Dunajčanje razljučeni in so dali temu tudi duška. In tu imamo prvo kal Zrinsko-Frankopanske tragike: dunajski vladajoči krogi so morali in hoteli imeti nositeljev krivde, da razbremené sebe. Takrat sicer niso še mislili na Zrinskega in Frankopana, a hoteli so imeti ljudi, da trpe mesto njih.

Preteča nevarnost se pa vendar ni razvila tako usodno, kakor je kazalo spočetka, ker Turki niso šli naravnost proti Dunaju, ampak proti Novemu gradu (Ujvár). Forgacz se jim je sicer postavil v bran (7. avgusta 1663), pa je bil popolnoma poražen od osmanske vojske. Tedaj je poizkusil cesarski general Montecuculi ojačiti svoje nemške čete z Ogrri, a teh je prišlo le malo. Pač pa sta se mu pridružila Nikolaj in Peter Zrinski; prvi s Hrvati in Štajerci, s katerimi je neprestano vznemirjal Turke, drugi pa se je odlikoval po smelih činih. Vendar so potisnili Turki Montecuculijevo vojsko nazaj in vdrli celo na Moravsko. Zima je prekinila boje; Köprili se je vrnil v Belgrad, cesarske čete pa so porazdelili po Štajerski, Kranjski in Koroški. Edini Nikolaj Zrinski ni miroval, ampak je prizadeval Turkom občutne udarce, posebno s tem, da je zapalil most čez Dravo in tako pretrgal zvezo med Budo in Belgradom. In prav Zrinski je dal cesarju pogum, Turkom pa pobudo, da so se oboroževali za odločitev; spomladi l. 1664. je imel cesar 80.000, Turki pa 100.000 mož na nogah.

Glavna bitka se je razvila (1. avgusta 1664) pri Šent Gothardu (v Prekmurju). Turki so si izsilili prehod čez Rabo, a cesarski so jih naskočili in v hudem boju tudi zmagali. Vendar so bile avstrijske čete tako izmučene, da niso bile zmožne nadaljevati boja, dočim je imel vezir še svežih rezerv. Montecuculi je presojal položaj po svojih četah, ga smatral za nevzdržljivega in se začel takoj pogajati z vezirjem. Že dne 10. avgusta je bil podpisan mir v Železnem gradu (Vasvár). Turkom je ostal Novi grad (Ujvár) in Veliki Varadin (Nagyvárad); cesar pa je dobil nazaj okraja Satmar (Szatmár) in Sabolč (Szabolcs); Turki so se zavezali, da umaknejo svoje čete iz Erdeljske in zajamčijo deželi vse stare pravice, v prvi vrsti svobodno volitev kneza;

a tudi Leopold I. je moral odpoklicati svoje čete iz erdeljskih trdnjav.

Vasvárski mir je izzval na Ogrskem in Hrvaškem nepopisno ogorčenje. Upanje, otresti se turških pohodov in šikan, je bilo uničeno. Očitali so dunajski vladi, da je sklenila mir tajno, ne da bi se bila posvetovala s prizadetimi stanovi; ta korak da je bil prenačljjen in domovini na kvar; posebno to jih je bolelo, da je pošiljal cesar brez dovoljenja deželnih zborov med nje nemške čete, ki so plenile, ropale in mučile prebivalce. To postopanje je bilo neprikrito kršenje ustave. Vlada se je izgovarjala, da se Ogrri niso hoteli boriti, da so bili strahopetni in ropoželjni, zato da je morala pošiljati nemške čete v obmejne kraje. S takimi razlogi so pa samo netili razburjenost. V teh razmerah so verjeli Hrvatje in Ogrri tudi neresničnim govoricam kakor n. pr. da smé po mirovnih pogodbah ravnati dunajski dvor z Ogrri in Hrvati, kakor mu drago in da je dovoljena Turkom prosta pot skozi Hrvaško na benečansko ozemlje. Do tedaj so menili Hrvatje in Ogrri, da dunajski dvor ne more pomagati; sedaj so bili prepričani, da noče; kajti tudi francoski poslanik je poročal v Pariz, da namerava cesar uvesti na Ogrskem in Hrvaškem popolni absolutizem.² Vsemu temu razpoloženju se je pridružilo še naravno nasprotstvo zoper nemški živelj.³ Skratka: med Hrvati in Ogrri pa med dunajsko vlado se je ustalila popolna nezaupnost; kaj čuda, da so začeli misliti na to, da se otresejo nemškega gospodstva?

Najsposobnejši in najodločnejši, Nemcem torej najnevarnejši mož, poln inicijative, domoljubja in bojaželnosti, je bil hrvaški ban Nikolaj Zrinski.⁴ Že njegovo geslo ga znači: »Sors bona — nihil aliud« (Dobra sreča — nič drugega). Na njegovo svobodoljubno pobudo je sklenil hrvaški sabor dne 11. januarja 1655, naj se zavzamejo poslanci v ogrskem saboru za to, da se odpravi izraz »partes subiectae« (podvržene dežele) in nadomesti z zakonitim »kraljevina Hrvaška, Slavonija in Dalmacija« v javnih listinah in odredbah.⁵

Najtesneje je bil zvezan z njim njegov brat Peter,⁶ pogumen mož, odločen nasprotnik Turkov, izvežban v orožju, večstransko naobražen, hrvaški slovstvenik, bogat in častizeljen. Stal je med nezadovoljneži v prvi vrsti. Ko se je poročila leta 1666 njegova hči Helena s Franom Rákóczyjem, je porabil to priliko in sklenil na svatbi z zastopniki nezadovoljnih plemiških rodbin zvezo za odvrnitev domovini preteče nevarnosti. Med temi plemiči je bil tudi njegov svak, Fran Krištof Frankopan,⁷ zal mladenič, krepak, bojevit, sovražnik Osmanov, izobražen pisatelj. Tem so se pridružili z ogrske strani še ostrogonski nadškof Jurij

² Posljedni Zrinski i Frankopani. Uspomeni hrvatskih mučenika. Matica Hrvatska. Zagreb, 1907. (Nadalje citiram to delo kratko »Uspomena«), str. 26.

³ Tako poroča Battista Nani že pred nesrečnim vasvárskim mirovnim sklepom l. 1661. Prim. Weiß, Weltgeschichte³ (1890—1915) X 493.

⁴ Rojen v Čakovcu dne 1. maja 1620. Uspomena, 10.

⁵ Uspomena, 15.

⁶ Rojen v Vrbovcu dne 6. junija 1621. Uspomena, 10.

⁷ Rojen ok. l. 1640. v Bosiljevem ali v Karlovcu, kjer je bil njegov oče general. Uspomena, 12.

Lippay, palatin Fran Wesselényi in grof Fran Nádasdy. — Ti so bili vodniki zveze in so pridobili pozneje še štajerskega grofa Erazma Tattenbacha in goriškega deželnega glavarja grofa Karla Thurna; vsi so čutili težo absolutistične smeri, vladajoče na dunajskem dvoru.

Ko so l. 1655. Leopolda I. slovesno kronali za ogrskega kralja, je svečano prisegel, da bo upravljal Ogrsko in Hrvaško v smislu določil, ki velé, da se mora držati kralj pri ogrskih poslih samo Ogrov, pri hrvaških pa samo Hrvatov; pravosodje se mora vršiti po zakonih teh dveh držav. Te prisege pa ni držal. Ne le, da ni branil Ogrske in Hrvaške, celo samoobrano je onemogočil. Zato sta bila nezadovoljna oba naroda in sta stremila za tem, da odpravita neznosno stanje. Sama sta bila pa prešibka in zato sta iskala pomoči, ki je pa na Dunaju ni bilo dobiti več. Pač pa sta imeli Benečija in Francija iste interese: zoper Turka! — Ampak beneška republika je bila že zapletena v vojno s Turki in ni mogla pomagati; ostala je torej samo še Francija. In kralj Ludovik XIV. je sam obrnil pozornost nase. Ko je namreč izvedel, kako se odlikujeta v bojih zoper Turke brata Zrinska, je čestital banu in mu poslal večjo vsoto denarja, da služi tudi še nadalje krščanski stvari. Zrinska sta takoj slutila, da ima Ludovik za svojo radodarnost globlje razloge. Ker ban Nikolaj ni stopal v ospredje, je pisal njegov brat Peter francoskemu kralju ter mu ponudil svojo in bratovo pomoč, da se ustanovi tajna zveza med njimi. Ko je kmalu potem namignil neki francoski pridvornik na Dunaju, da bi kazalo ponuditi Ludoviku XIV. ogrsko krono, da bi ban postal kraljev namestnik in da bi dobili Hrvatje vse nazaj, kar so jim vzeli Turki, tedaj se je oklenil Nikolaj te misli z vso resnostjo, vendar pa je ostal v ozadju; dogovarjanje je vodil njegov brat Peter po svoji ženi s francoskim poslanikom v Benetkah, škofom de Bonzyjem. Temu je predlagal: Ogrji in Hrvatje se podajo pod pokroviteljstvo francoskega kralja; ako ta sprejme ponudbo, vzbudé vstajo; Ludovik naj jim pošlje pomoči, da morejo vdreti z vojsko na turško zemljo — in s tem bi bila začeta osvobodilna vojna, med katero bi izvolili novega kralja, ki bi bil Ludovik XIV.

Prav takrat je bil pa premeščen de Bonzy v Varšavo in razgovori so se vršili od takrat dalje na Dunaju, kjer je deloval poslanik de Gremonville, eden izmed najspretnejših diplomatov.⁸ Duševni voditelj zveze je bil Nikolaj Zrinski. Ko so ga opozorili dne 18. novembra 1664, da je dvor izvedel o njegovih dogovorih z de Gremonvillom, je rekel: »Ako se borim pošteno za resnico in narod, nisem zagrešil ničesar; tudi nisem edini, ki ne odobravam sramotnega miru s Turki.«⁹ Dne 20. novembra je bil namenjen na Dunaj; a šel je dne 18. novembra po obedu na lov v kuršanski log pri Čakovcu, odkoder so ga pripeljali mrtvega domov: izdihnil je svojo plemenito dušo pod čekani obstreljenega mrjasca. Na njegovo mesto je stopil Peter Zrinski, ki je postal l. 1665 tudi hrvaški ban.

Ludovik XIV. se je začel odmikati Ogrom in Hrvatom, ker ni imel pričakovati toliko, kolikor si je želel;

⁸ Uspomena, 28—31.

⁹ Ibid. 30.

dunajski dvor je pa postal nezaupen napram Zrinskemu, ki je spoznal kaj kmalu, da je osamljen. V tem obupnem položaju se ga poloti misel, da bi dvignil Hrvaško v samostojno kraljestvo, kakor je bila Erdeljska; on bi postal samostojen vladar, samo da bi plačeval Turkom letni davek in jim pomagal s svojimi četami. L. 1665 je naslovil njegov svak Frankopan nadškofu v Mogunciji kot knezu izborniku obširno pismo, v katerem navaja razloge, zakaj da so nezadovoljni Ogrji in Hrvatje in bi bili raje pod sultanom, kakor pa pod dunajskim dvorom. Tam izvaja to-le. Dvor¹⁰ je kriv, da so izgubili skoraj vse kraljestvo. Turki so pomorili in odgnali v sužnjost več stotisoč ljudi; Veliki Varadin je zaseden; dal bi se bil braniti, pa dvor ni maral, kajti hotel se je iznebiti Ogrske.¹¹ Turke bi bili lahko popolnoma porazili, da ni nasprotoval dvor. Peter Zrinski in Frankopan sta ugonobila oddelek 8000 mož; rajni Nikolaj je pognal v Muro isto število Tatarov, a Zuza je porazil 25.000 Turkov. — Po bitki pri Šent Gothardu so bili Turki tako zbegani, da bi jih bili popolnoma lahko premagali brez žrtev in težav, a Montecuculi tega ni dovolil, ampak je vsako postopanje zoper Turke zabranil, navzlic temu, da je imel Peter Zrinski pripravljenih 16.000 najbolj izvežbanih mož, erdeljski knez in dva vlaška gospodarja so imeli 50.000 do 60.000 mož, v gorenji Ogrski jih je čakalo 20.000, nemška država je dovolila močne oddelke, francoski kralj je obljubil 10.000 vojakov; Novi grad bi bili prav lahko osvojili, prodrli v Bosno, kjer bi se bili pridružili Bosenci Zrinskemu in bi se bila odločila usoda na turški zemlji.¹² Cesar bi bil moral odkloniti mir, pa je hitel tako, da se ni posvetoval z nikomer, ne z Ogrji in Hrvatji, za katerih življenje in domovino je šlo, ne z nemško državo, ne s francoskim kraljem. Dvor torej ni imel ne volje ne moči, braniti Ogrsko; govorili so celo, da so izjavili prvi svetovalci, da bi bilo bolje, ako dobi Turčija Dunaj, kakor da zavzamejo Ogrji zopet Budo. Sploh postopa dunajski dvor z Ogrsko in Hrvaško tako, kakor da ju je osvojil s silo orožja, dočim sta se oba naroda pridružila Avstriji prostovoljno in na podlagi pogodbe, ki jo mora vsak kralj priznati in s prisego potrditi ob kronanju; zato pa dvor nima nikake pravice razdajati njihove zemlje. Ker pa dvor ne izpolnjuje pogodbe, tudi Ogrji in Hrvatje niso obvezani držati se svojih obljub; kajti ako se kršijo pogoji, postane pogodba brezpredmetna.¹³ Ako pa je neizogibno — in to preti v bližnji bodočnosti — da pride Ogrska pod Turčijo, tedaj hočejo Ogrji in Hrvatje prehiteti dvor in si sami urediti svoje razmerje do Turkov. K temu jih sili tudi neverjetna podivjanost in nasilnost dvornega

¹⁰ »...causam omnem aulae attribuunt cesareae: nec immerito.« Rački, Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani illustrantia... U Zagrebu, 1873, št. 1.

¹¹ »...non solum causa fuerit, sed volens, libens Hungariam amiserit.« Rački, l. c. p. 3.

¹² »Zuza volebat recipere facili negotio post obtentam victoriam fortalitium Neuhajsl: sed non est permissus aggredi... et ipse prohibitus, ne quicquam adversus Turcas tentaret.« Rački, l. c. p. 4.

¹³ »...violatis enim conditionibus violantur pacta.« Ibid. p. 5. — Prim. tudi Adrianskoga mora Sirena, VI. 31 (uvodna kitica).

vojaštva;¹⁴ vso Ogrsko je opustošilo, kakor da je v sovražni deželi; prebivalcem kradejo in plenijo ter jih trpinčijo z najgrozovitišimi mukami, mnogo so jih pomorili in vso deželo izpremenili v puščino. To vidi lahko vsakdo in se more prepričati o resničnosti teh trditvev. Zaradi teh zločinov pa ni bil kaznovan noben poveljnik, dasi so prizadeti Ogrri in Hrvatje prosili kralja pomoči. — Dvor pa krši tudi privilegije; vsa poveljniška mesta, ki bi jih morali zavzemati Ogrri in Hrvatje, daje svojim pridvornikom.¹⁵ To vse je za Ogre veliko večje zlo kakor pa turško gospodstvo; zato bi se rajši uklonili sultanu, kakor čakali, da jih uniči dvor. Frankopan sklepa svoje poročilo: »Iz teh nagibov so stopili prebivalci gorenje Ogrske v dogovor s Turki, da se jim podvržejo; ako bi pa imeli upanje, da bi se zavzeli zanje krščanski knezi, bi zadevo odložili.« — Tako naj bi iz pisma izvedel nemški izborni knez, kakšno je razpoloženje na Ogrskem, čital naj bi vso dolgo vrsto razlogov in slišal, kako mislijo Ogrri o dunajskem dvoru; ostentativno poudarjanje krivde dvora se vije skozi vse poročilo.

To pismo pa takrat ni prišlo v roke naslovljencu; pl. Plittersdorff, ki bi bil moral nesti to poročilo v Moguncijo, je vrnil spis Frankopanu. Kaže pa, kako skrajna ogorčenost je vladala, ako je bilo to mogoče, da je priznal banov svak, nasprotnik Turkov, da bi bili Ogrri v takih razmerah rajši pod sultanom kakor pa pod cesarjem.

Peter Zrinski je prišel (11. januarja 1665) na Dunaj ugovarjat zoper vasvárski mir; imel je trdno namero, ukiniti ga, ako dobi podporo od krščanskih knezov.¹⁶ Na dvoru je moral biti vtis njegovega nastopa vsekakor velik; kajti dne 25. januarja je bil imenovan za hrvaškega bana, dasi so na dvoru bili zoper njega; imenovali so ga nedvomno zato, da bi ga potolažili.¹⁷ A bilo je prepozno, odpor zoper dunajski dvor je rasel.¹⁸ — Leta 1666. (5. aprila) sta sklenila ban Zrinski in palatin Wesselényi v stubiških toplicah pismen dogovor, da odvrneta nesrečo od domovine; sklicujeta se na zakonita sredstva, ki se jih hočeta posluževati v to svrhu.¹⁹ Zrinski je stopil v neposredno zvezo z de Gremovillom²⁰ in z beneškim poslanikom Cornarom,²¹ dočim je posredoval med Porto in Ogrri Apaffy.²² Bili

¹⁴ Značilno je, da naziva Frankopan nemške čete dosledno in izrečno: »militia aulica«.

¹⁵ »His accedit omnium pene libertatum suarum et privilegiorum per aulam violatio, generalatum et capitaneatum, qui antea ab Hungaris tenebantur, ablatio et privatio et in homines aulae translatio...« Rački, p. 6.

¹⁶ Poročilo beneškega poslanika njegovi vladi z dne 11. jan. in 18. jan. 1665. Rački, l. c. št. 2 in 3.

¹⁷ Poročilo beneškega poslanika, 1. febr. 1665. Rački, l. c. št. 5.

¹⁸ Poročilo beneškega poslanika, 28. jun. 1665, kjer pravi tudi: »Da questo bensi comprende li deboli fundamenti, sopra quali è fondata la pace (= namr. vasvárski).« Rački, l. c. št. 13.

¹⁹ »... quibusnam viis et mediis iuxta leges et constitutiones regni conditionesque diplomatum regionum remedium adhiberi possit.« Rački, l. c. št. 15.

²⁰ Rački, l. c. št. 13.

²¹ Ibid. l. c. št. 17.

²² Ibid. l. c. št. 19—23.

so sami pogovori, ki so merili na osvoboditev ogrskih in hrvaških dežel od neznosnega pritiska dunajskega absolutizma.

Na Dunaju so pa veselo živeli, ne brigajoč se za vse težave; v šumnih veselich in pri pojedinah so čakali brezbrizno, da se razmere uredé same od sebe. To življenje slika beneški poslanik v svojem uradnem poročilu z dne 20. februarja 1667, ki ga je predložil svoji vladi.²³ A tudi Dunajčanje sami so kovali že preje pikre zabavljice zoper cesarja, posebno v vezani besedi; a brez uspeha.²⁴

Tu je vzdramilo dvorne kroge prvo obsežno poročilo o tajnih namerah ogrskih in hrvaških plemičev. Neki Ladislav Fekete je hlinil nezadovoljstvo samo zato, da se je mogel udeleževati razgovorov in prisluškovati; vse to je odkril dunajskemu dvoru meseca septembra leta 1668. Na Dunaju so smatrali vso stvar vredno pozornosti, a položaj se jim ni zdel brezupen, dasi so postajali Turki vedno smejejši in začeli napadati celo Hrvaško, ker so hoteli izsiliti odločitev. Cesar je hotel rešiti položaj enostavno na ta način, da je mislil poslati Zrinskega na Gorenje Ogrsko, mirit nezadovoljneže.²⁵ Te namere pa ni izvršil, temveč je še užalil Zrinskega s tem, da je podelil na pritisk kneza Auersperga poveljstvo v Karlovcu grofu Herbersteinu, torej Nemcu, dasi se je zavzemal za Frankopana celo nuncij.²⁶

To postopanje cesarskega dvora je izzvalo novo ogorčenje in sestanek ogrskih in hrvaških velikašev na Dunaju. Med temi je bil tudi novi ostrogonski nadškof Szelepcsényi, ki je pripovedoval na dvoru, da so se zvezali Nadasdy, Zrinski in drugi ter skovali načrt, da vjemo cesarja, njega samega pa umoré in izzovejo velik upor na Ogrskem.²⁷ To poročilo je zadelo v živo. Razen tega so se pa množile vesti o zaroti v vedno

²³ »Qui non risounan voci, che di trattenimenti, conviti e becchieri; frequenti le comedie in palazzo e li trattenimenti nella città. Il negotio sospeso di molto tempo; puoche audienze dell' imperatore.« Rački, št. 24.

²⁴ Dvorna knjižnica na Dunaju hrani rokopis, ki ima med drugim tudi nemško pesem, obsegajočo 17 kitic; naslov ji je: »Das Kayserlich Glockhe Hänlein«. Četrta kitica veli cesarju: »Wend an den Musikanten lohn — Zu schirmung deiner blütten Kron — vnd ist dier ie die Music gñem — Kumb, hör der Schwaben Requiem«; šesta pravi: »Schaff weit hinweg die vogelbeiz, — Spey an, der dich zum birschen reizt; — Gedencckh, wieß Edel vngerland — Sey Kummern vmb sein freyen stand!« Zadnja pa toži: »Ach fünffter Kayser Carole! — Solst hören vnser ach und we; — So gar du sitzt bey Gott erhöht — Im grab dein asch bluet schwizen möchtt. Alleluia.« Cod. 13.397, list 201 a — 203 a.

²⁵ Tako poroča nuncij Vatikanu 3. dec. 1668, a beneški poslanik 23. marca 1669 svoji vladi. — Rački, št. 39 in št. 46.

²⁶ Nuncijevo uradno poročilo Vatikanu z dne 23. junija 1669. Rački, št. 57.

²⁷ »... sorprendere sua maestà, stando fuori alle cacie con poca sicurezza et assistenza di guardie, conducendolo in certo castello lontano, prigione; all' arcivescovo levare la vita, et nello stesso tempo concitar un grande tumulto nell' Ungheria superior particolarmente...« Poročilo beneškega poslanika njegovi vladi z dne 27. julija 1669. Rački, št. 62.

določnejših oblikah. Turški tolmač Panagiotti je opozoril cesarskega poslanika na nevarni položaj, ker je prisostvoval Apaffyjevimi razgovorom, ki jih je ta imel z vezirjem Köprillijem; Apaffy sam je pretrgal zvezo z zarotniki, ker mu je rekel vezir, da stremi Zrinski po gospodstvu nad vso Ogrsko. — Dalje je razkril Zrinski sam Nádasdyjevo namero, vzeti kralju krono z glave. Nádasdy je to potrdil, ker je prišel takoj na Dunaj, se vrgel pred cesarjem na kolena in ga prosil odpuščanja. — Tudi Tattenbach je nehoté provzročil razkritje svojega razmerja do ogrskih in hrvaških zarotnikov. Imel je zaupnika, ki ga je pa moral dati zapreti, ker ga je bil okradel. Ujetnik je pa rekel sodniku, da mu pove velevažne stvari o zaroti, ako ga ne kaznuje. To so mu obljubili. Tedaj je izročil sodniku spise in pisma zarotnikov, ki si jih je bil prisvojil službujoč pri Tattenbachu. S tem so dobili v roke tudi izvirna dokazila, ki so jih poslali na Dunaj kanclerju Hocherju, ki je takoj odredil nadaljnje zasledovanje, a na tihem. — Tudi vdova bivšega palatina Wesselényija se je zbala, da je stvar izgubljena, ter je obvestila vlado o razgovorih, da bi se ognila kazni. — Pridružil se je tudi grof Nikolaj Erdödy, smrtni sovražnik Zrinskega, ter izdal njegove načrte.

Bil je mučen položaj: od ene strani je pretil turški naval, od druge zarota in pobuna; dvor in vlada sta bila zbegana. — Začela sta — vsaj na videz — popravljati usodne napake: cesar je podelil Frankopanu senjsko kapetanijo, da ga pridobi zase; na Dunaj je sklical zbor ogrskih svetovavcev, med njimi tudi Zrinskega, z laskavim pismom.²⁸ A vse prepozno! Ogrski nezadovoljneži so sklenili pokoriti se Turkom in oborožiti se zoper Leopolda I. Cesar je hotel še miriti in ugoditi »pravičnim« zahtevam Ogrov in Hrvatov;²⁹ a te namere ni izvedel vsled vpliva svoje pridvorne kamarilje. Prav takrat je pa prišlo vladí več poročil v roke, ki so nudila novih podrobnosti o zaroti.³⁰ Zato je naročil graški vojni svet v sporazumu z Dunajem dne 13. marca 1670 upravitelju pošte v Gradcu, Fr. Mihaelu Poschu, da zapleni vsa pisma iz Prekmurja in Slavonije ter brza obvestila Zrinskega, kakor tudi vse njemu namenjene liste; odda naj jih notranjeavstrijskemu kancelarju Karlu Würzburgu.³¹ Trauttmansdorff je sporočil 16. marca 1670, da preti nevarnost od Zrinskega, in je nujno zahteval pomoči. A preden je cesar kaj v tej zadevi ukrenil, je odredil vojni svet obrambo hrvaško-slavonske zemlje proti Zrinskemu in proti Turkom.

Iz zaplenjenih pisem so dobili mnogo novega in otežilnega gradiva v roke. — Cesar je sestavil posebno komisijo, da vse to pregleda, presodi in poroča, kaj bi

²⁸ Pismo z dne 5. febr. 1670, v katerem pravi med drugim: »nec sine vestra personali assistentia aliquid boni executurum sperem.« Rački, št. 92.

²⁹ Uradno poročilo beneškega poslanika z dne 22. febr. 1670. Rački, št. 98.

³⁰ Poročilo graškega vojnega sveta Leopoldu I. z dne 13. marca 1670. Med drugim poroča, da je zahteval ban pri razgovorih z beneško republiko Slavonijo, Kranjsko, Senj in vso zemljo do štajerske in Gorice. Benečija naj bi dobila vso Furlanijo in Zrinski bi ji plačeval davek. Iz teh osnovnih potez se vidi, kaj so smatrali že pred 250 leti za zemljo, ki sodi vkupe. — Rački, št. 116.

³¹ Ibid. l. c. št. 115.

bilo ukreniti. Bili so sami Nemci: Schwarzenberg, Lamberg, Montecuculi, Dorsch, Abele in Hocher. Sestavili so obširno poročilo in nasvetovali, kaj bi bilo ukreniti zoper Zrinskega in druge zarotnike.³² Leopold je pač odobril dne 20. marca odredbe graškega vojnega sveta glede obrambe Hrvaške in Slavonije, vendar je pa upal, da pridobi Zrinskega zase, ker je pooblastil dan pozneje zagrebškega škofa Borkovića, da razpravlja z banom v cesarjevem imenu in poroča o uspehu.³³ A ban se ni spustil v podrobnosti; rekel je le, da je bil vedno zvest in bo ostal zvest, samo naj cesar stori za kraljestvo in zanj, kar zahtevajo potrebe časa; tako poroča Borković na Dunaj.³⁴ Zrinski se je čutil takrat že prostega in samostojnega; kajti v Čakovcu je sestavil pogoje, pod katerimi bi popustil svoje namere; te točke je poslal cesarju po menihu Marku Forstallu. Zahteval je: 1. uspešno obrambo domovine; 2. poveljniška mesta za ogrske državljane; 3. dedni generalat v Varaždinu zase in za svojega sina, ter grofije Pazin, Kočevje, Reko in Trsat; 4. oprostitev od plačevanja letnih 4500 gl., ki jih daje banovi vdovi; 5. poravnava dolgov do 40.000 gl.; 6. polkovništvo dveh konjeniških polkov; 7. nadomestilo za svoja posestva, ki bi jih vzeli ali opustošili Turki; 8. točno izplačevanje banske plače; 9. pomoč Rákóczyju zoper vse sovražnike; 10. splošno amnestijo; 11. pooblastilo komisarjem, ki bodo sklepali to pogodbo, da smejo dodajati ali črtati, ako bi nastal nov položaj, in 12. hitro izvršitev pogodbe. Zahteve so bile dalekosežne; a z lastno roko jim je pripisal še sedem nadaljnjih, v katerih zahteva med drugim podkapitana, ki naj je po rodu Kranjec, potem dovoljenje, prositi pomoči tudi od papeža ali drugih knezov, in končno napadalno vojno pri prvi priliki; ne zahteva pa vrhovnega poveljstva, temveč izjavlja, da bo sodeloval pod vsakomer, ki ni nasprotnik njegovih rojakov.³⁵ Ta osnutek je dal Lobkovic tajnemu vojnemu svetu v izjavo. Predlogi in zahteve so izzvale tam skrajno ogorčenje,³⁶ in stališče, ki ga je zavzela ta korporacija, je bilo povsem

³² Ibid. l. c. št. 130.

³³ Ibid. l. c. št. 135. Da so mislili res na možnost, pridobiti Zrinskega, dokazuje odredba z dne 23. marca, v kateri naroča Leopold vojnemu svetu v Gradcu, da počaka nadaljnjih ukrepov, ako Zrinski ni še vjet. Isti dan poroča tudi vojni svet cesarju o nakanah hrvaškega bana in pravi, da izvirajo njegove težnje »nur ex aliqua privata vindicta und überkumbenen particular disgusto« ter svetuje, da bi »... etwo aine ergiebigere Pension oder sonsten auf die Succession in ainem oder dem anderen Generalat versichert würde, dass er entlich noch woll auf ainem guettem Weeg zu bringen, welches denn auch vielleucht ain guetes Mittl zu Abwendung villes Bluets-Vergiessens und ruinirlichen Kriegspressurn sein mechte.« Rački, l. c. št. 151. — Tudi grof Drašković piše cesarju v tem smislu. Ibid. l. c. št. 176. — In beneški poslanik poroča svojí vladí, da so dovedli Zrinskega do njegovih načrtov »li disgusti contratti gia in questa corte«. Ibid. l. c. št. 178.

³⁴ Ibid. l. c. št. 175.

³⁵ Ibid. l. c. št. 170.

³⁶ Neugoden vtis je dobil o. Forstall na Dunaju takoj, kakor poroča banu v pismu z dne 2. aprila, kjer piše: »... viri prudentes et omnes amici vestrae excellentiae praesagiunt huius facti pessimum finem.« Rački, št. 207.

odklonilno; očitali so Zrinskemu neizmeren napuh.³⁷ Razen izjave je pa dobil cesar — bodisi od vojnege sveta bodisi od ministra tudi nasvet, naj nastopi zoper Zrinskega z vso odločnostjo. Kajti naslednji dan, dne 29. marca, je bil objavljen odlok, ki očita Zrinskemu nezvestobo napram kralju, mu odvzema bansko čast ter imenuje za njegova začasna naslednika škofa Borkovića in Petrovega najhujšega sovražnika grofa Nikolaja Erdödyja. To odredbo so silili z nervozno naglico v javnost. Posebno zanimivo je dejstvo, da so se spomnili na Dunaju, katero pleme biva na Hrvaškem: odpravni urad je namreč dobil naročilo, da preskrbi vsaj nekaj izvodov v slovenskem — t. j. torej v hrvaškem — jeziku.³⁸

S tem razglasom se je začelo razdraženo vrvenje in pripravlanje na tužne dogodke; boj se je zdel neizogiben. Vojni svet naroča Gradčanom, da si preskrbe živeža vsaj za pol leta,³⁹ poveljniki zahtevajo provijanta,⁴⁰ cesar prosi brandenburškega kneza izbornika 2000 pešcev in 1500 konjenikov,⁴¹ graški vojni svet naroča iz Kranjske in Koroške potrebne municije,⁴² kranjski stanovni prosijo cesarja pomoči v veliki nevarnosti,⁴³ a Leopold sporoča vojnemu svetu dne 31. marca, da je sklenil, postopati proti Zrinskemu z vso strogostjo; proklamacijo naj prevedejo v hrvaščino in slovenščino.⁴⁴ In spričo vsega tega je vendar še zatrjeval hrvaškim stanovom v pismu 2. aprila,⁴⁵ da misli in upa na mirno poravnavo, dočim je dobil vojni svet povse druga navodila s pripomnjo, da naj vse izvrši strogo tajno, češ, da ima Zrinski tudi v Gradcu mnogo prijateljev, ki bi ga mogli obvestiti o pripravah. Tudi minister Lobkovic je pisal dne 2. aprila Zrinskemu, da se more nadejati pomiloščenja, ako se pokori kralju iz lastnega nagiba.⁴⁶ Isto mu svetuje tudi škof Borković, ki mu je dal cesar besedo, da ne bo izvajal posledic v slučaju, da se podredi prostovoljno.⁴⁷ Zrinski se je dal pregovoriti. Pisal

³⁷ Poročilo tajn. vojn. sveta z dne 28. marca 1670 vidi z začudenjem »daß ine (= Zrinskega) sein ambition vnd furor schon auf die extrema getrieben vnd in die hoffarth gesetzt, dass er sich gar nicht mehr schewet, sich Euer Kaiserlichen Majestät nuhr gleichsamb da pari zu tractiern vnd solche Sachen von Ihro zubejern, die nicht allein nicht futibilia, sondern vnd ohne höchster laesion E. K. M. respects nicht zuuerwilligen... weren.« Rački, l. c. št. 169.

³⁸ Odlok pravi: »Expedianda est sermone latino, et si fieri posset ocius, aliqua exemplaria etiam in lingua sclavonica... Omnia requirunt summam celeritatem...« Rački, l. c. št. 171 a. — Hrvaško besedilo tega razglasa podaja Lopašić, R. Prilozi za poviest urote Zrinskog i Frankopana. Starine, XV., str. 118—119, dokaz torej, da je bilo mogoče prevesti v vsi naglici latinsko besedilo.

³⁹ Rački, l. c. št. 182.

⁴⁰ Ibid. l. c. št. 180.

⁴¹ Ibid. l. c. št. 189.

⁴² Ibid. l. c. št. 196.

⁴³ Ibid. l. c. št. 199.

⁴⁴ Ibid. l. c. št. 198.

⁴⁵ Ibid. l. c. št. 211.

⁴⁶ Ibid. l. c. št. 208; a to se mora zgoditi »decenti submissione et debitis precibus«.

⁴⁷ Leopold piše škofu: »... dictum comitem (= Zrinski) ... si monitis nostris obsecundaverit, securum reddere

je cesarju 7. aprila 1670, da prizna svojo krivdo, češ, da so ga zvalili Turki z velikimi obljubami v dogovarjanje, da pa ni sklenil ničesar, niti ni podpisal nobene pogodbe; potem prosi odpuščanja in izroča edinega sina kot talca, ki ga pošilja obenem s pismom na Dunaj.⁴⁸ Isti dan je pisal tudi Frankopan cesarju in ga prosil odpuščanja.⁴⁹ Obe pismi je nesel na Dunaj o. Marko Forstall in peljal s seboj tudi mladega Zrinskega. — Tu treba poudariti, da je bilo postopanje obeh hrvaških veljakov neprimerno odkritosrčnejše kakor pa ravnanje dvornih krogov.

Dne 12. aprila je dospel Forstall na Dunaj. Cesar sporoča dne 14. aprila vojnemu svetu v Gradec, da se je hrvaški ban vdal in da se to mora sprejeti — pod gotovimi pogoji; ako jih izpolni, naj ustavi general Spankau — ki je torej že imel povelje, nastopati z dejanskimi sovražnostmi — nadaljnje prodiranje.⁵⁰ Ista navodila naj dobi tudi Herberstein glede Frankopana.

A temu povelju je pripisal Leopold še istega dne okoli 8. ure zjutraj dodatek, s katerim preklicuje »ponudeno milost«, češ, Zrinski se je postavil v bran in dal streljati na cesarske čete; zato naj Spankau nemoteno nadaljuje započete operacije, naj zavzame na vsak način Čakovec ter ujame Zrinskega in Frankopana.⁵¹ Oba pa sta ušla v noči od 14. do 15. aprila. V gradu je ostala Petrova soproga, ker zaradi bolezni ni mogla nikamor. Spankau je zasedel čakovski grad in to sporočil graškemu vojnemu svetu.⁵²

Lobkovic je pa dne 16. aprila še enkrat pozval Zrinskega in Frankopana, naj se pokorita cesarju, torej ob času, ko je moral vedeti, da poziva ne moreta dobiti v roke. Zato je svetoval grof Breuner cesarju še isti dan, naj izda oglas — ker pisem ne moreta dobiti —: Ubežnika Zrinski in Frankopan bosta pomiloščena, če poteritis, nos eum et omnes suos singulari caesarea et regia gratia commendatos habituros nostramque benevolentiam factis demonstraturos.« In škof dostavlja: »Ecce excellentissime domine! clara promissa suae maiestatis.« — Rački, l. c. št. 234. — Ant. Barbaro, oskrbnik v Dalmaciji, poroča beneški vladi: »... conte di Sdrino, persuaso da due arcivescovi, si fosse con essi portato ad humiliarsi a piedi dell' imperatore. — Ibid. št. 310.

⁴⁸ »quod licet magna spe et ingentibus promissis fuerim illectus et tentatus a Turcis... provolutus ad genua vestrae maiestatis caesareae venim peto... protectioni Turcarum et eiusdem blandis promissis abrenuntio et in omnimodae fidelitatis tesseram unicum filium meum Viennam mitto...« Rački, l. c. št. 250.

⁴⁹ Ibid. l. c. št. 251.

⁵⁰ »Wann er, Graff von Zrin, sich auf Gnade ergeben, und Ciakturn, Legrad, Cotoriba, Buccari, Buccariza alle seine Gueter, Vestungen vnd Porte wirklich eingeben und mit unseren Völkern selbige besezen lassen, auch den Türken absagen und seinen foederibus renuntieren, die complices offenbaren und sich auch hieher stellen und Unsere weitere gnädigste dispositionen erwarten, dieses aber sogleich vollziehen wirdet, dass er, Spankau, solches annemen und mit fernern operationen innehalten solle.« Rački, l. c. št. 289. — V koliko so ti pogoji drugačni, kakor jih je obetal cesar v svojih prejšnjih pismih! Prim. gori opombo 47.

⁵¹ Rački, l. c. št. 290.

⁵² Ibid. l. c. št. 297.

se vdasta na cesarjevo milost v 24 urah, ako sta v Prekmurju; če ne, v štirih dneh; sicer se določi talija na njuni glavi, Prekmurje pa se združi s Štajersko, zasede z nemško vojsko in preosnuje v vojaško granico, ki jo naj vzdržuje štajerski prelatski stan.⁵³ Iz tega nasveta je lahko posneti, da je bil skriti namen dvornih krogov, priklopiti ogrske in hrvaške dežele cislitvanskim kronovinam.

Zrinski in Frankopan sta se napotila na Dunaj k cesarju, ko sta zapustila Čakovec. Ponoči med 16. in 17. aprilom sta dospela v Kobersdorf blizu nižjeavstrijske meje ter sta krenila v grad grofa Keryja, misleč, da prihajata k rojaku in prijatelju. Kery ju je sprejel in pogostil, a še ponoči sporočil dunajskemu dvoru, da sta pri njem. Cesar je odgovoril takoj, naj ju le pusti na Dunaj, a naj dobro pazi, da ne uideta drugam. Dne 18. aprila sta dospela dozdevno prosta, pa vendar strogo opazovana in zastražena, v samostan avguštincev-eremitov pred Dunajem, kjer sta ostala, da jima je poslal knez Lobkovic kočijo, v kateri sta se pripeljala v mesto.⁵⁴ Tu so jima odkazali stanovanje najprej v neki gostilnici; potem pri polkovniku dunajske mestne straže, kjer so ju vzeli pod nadzorstvo. Kmalu nato so ju ločili, a ravnali ž njima spoštljivo,⁵⁵ dasi vladni krogi še niso znali, kako naj postopajo: nekateri so bili za strogost, drugi, posebno Lobkovic, za prizanesljivost; vsi pa so hoteli priti zadevi do dna. Kogarkoli so mogli dobiti v roke od onih, ki so bili z Zrinskim in Frankopanom v stiku, je prišel v preiskavo. Prvi je bil zaslišan banov konjušnik, de Laan. Mož je pa izpovedaval kaj previdno. Kancelarju Hoherju, ki je vodil zaslišanje, pa to ni bilo po volji; začel mu je pretiti z »najvišjo nemilostjo«, z natezalnico in vislicami. Izvedel je pa samo manj vredne stvari,⁵⁶ dasi obsega zapisnik 63 točk. Hoteli so ugotoviti krivdo na vsak način, to pa zato, ker je bila namerjena vsa pozornost dvornih in vladnih krogov na konfiskacijo posestev in njihovo pridruženje notranjeavstrijskim deželam.⁵⁷

Zoper to namero je bil celo Leopold, odločivši, naj zapleni posestva ogrski fiskus.

Za ujetnika se pa začena doba rastočega trpljenja. Dne 1. maja zaukaže cesar, da se strožje zastražita oba ujetnika in da naj prepeljejo grofico Zrinsko in njeno hčer v judenburški nunski samostan ter jima dovolijo

⁵³ Ibid. l. c. št. 307.

⁵⁴ Poročilo beneškega poslanika z dne 19. aprila 1670. Rački, št. 326. — Omenjeni samostan je bil pozneje, ko so se predmestja razširila, v III. okraju (Landstraße), pri ss. Boštjanu in Roku, takrat torej precej daleč od mesta.

⁵⁵ Poročilo beneškega poslanika z dne 26. aprila pravi: »Nelle loro case li alloggiavano con nobilissimo trattamento; non è proibita l'introduzione de' cavallieri alla visita et alla mensa... Il figlio habitando in casa alquanto lontana, spesso v' a vedere il padre.« Rački, št. 352.

⁵⁶ Ibid. l. c. št. 344.

⁵⁷ Komora notranje Avstrije predlaga že 29. aprila 1670: »...dass alle diese Zrinische und Frangipanische durch Rebellion eingeogene Orth und Gueter, gleich wie Triest und Fiume, ihr Inner-Oest. Hoffcamer mit aller iurisdiction und dependenz einverleiben möchten.« Rački, št. 361. — In to je bil predlog, stavljen, preden so obdolženca zaslišali!

samo dve služabnici.⁵⁸ Naslednji dan sta Zrinski in Frankopan prvič priznala in obenem podala opravičbo; Frankopan je pozneje trikrat dopolnil in izravnal svoje izjave.⁵⁹

Ker je bil cesar zapretil, da bo postopal z največjo strogostjo napram ujetnikoma, so se zavzeli zanj njuni prijatelji: kardinal Barberini je odpravil na Dunaj posebno poslanstvo, proseč za Zrinskega in Frankopana — brez uspeha, kakor bomo videli.⁶⁰ In prav tedaj so pokazali vladni krogi vso surovo grozovitost one dobe na Franu Ivanoviču, ki so ga zaslišali kot udeleznika zarote v Koprivnici: obsodili so ga, da mu odsekajo desnico, potem obglavijo, raztrgajo na štiri dele in javno nataknejo na kol.⁶¹ Bilo je slabo znamenje; ta obsodba ni izzvala na Ogrskem in Hrvaškem ljubezni do dvora, in posledice so se takoj pojavile. Na Dunaj je prišlo posebno odposlanstvo teh dežel pritoževati se zoper generala Spankaua, da pustoši zemljo in da je Zrinskega opleni popolnoma, pobravši mu celo srebrnino in pohištvo.⁶² (Torej prav tako, kakor je postopalo vojaštvo, posebno nemško, v sedanji vojni.)

Dne 26. junija sta bila ujetnika prvič zaslišana, Zrinski dopoldne, Frankopan popoldne; banov zapisnik obsega 48, Frankopanov 17 točk. Največ gre za s o k r i v c e.⁶³ Izpraševanje je vodil Hoher, ki je moral čuti med opravičbami marsikako pikro; najhuje ga je pač zadela opazka banova, da je usoda trdovratnih upornikov, posebno kalvincev, mileja od njegove, dasi so oni nastopali dejansko sovražno, se ne vdali, pa tudi nič hudega pretrpeli; on pa da je verjel cesarjevim besedam in upal, da bo pomiloščen, kakor je sporočil cesar škofu Borkoviču; tudi je prestal že dovolj kazni, hujših kakor smrt. To preganjanje izvira iz kovarstva ljudi, ki hrepene samo po njegovem posestvu.⁶⁴

Ni bilo še mesec dni, ko so 24. julija vdrugeč ojstro zaslišavali Zrinskega; šlo jim je za moze, ki so poznali

⁵⁸ Vojni svet v Gradcu je sporočil cesarju dne 10. maja, da grofica ni za samostan »der verdächtigen Zauberey halber«. To kaže, kako obzorje da so imeli takrat odločilni krogi. — Rački, l. c. št. 410.

⁵⁹ Ibid. l. c. št. 378, 379, 380, 390, 391.

⁶⁰ Nuncij je posetil osebno razne urade in prosil za pomiloščenje; dobil je povsodi prijazne obljube. Kuriji poroča 15. junija: »Ho io passati tutti gli officii a prò del sig. conte Pietro de Zrin, e ne ho ricavate tali risposte, che mi fanno sperar dalla maestà dell' imperatore ogn' atto di clemenza verso il medesimo signore...« Rački, št. 439.

⁶¹ Ibid. l. c. št. 411.

⁶² Ibid. l. c. št. 415. Navedbe odposlanstva potrjuje celo vojni svet v poročilu, poslanem Leopoldu dne 27. junija; višji častniki da so veliko ugrabili, kakor Lesliejev kapitan Kanicky, ki je opleni Zrinskega mlajšega stanovanje »so mit kostbaren persianischen Töppichen austapeziert auch sonst herrlich mobillirt gewesen.« Leslie sam da ima mnogo porcelana, najizbranejša brešijanske puške in drugo. Rački, št. 439.

⁶³ Ibid. l. c. št. 452 in 453.

⁶⁴ »... ego, qui spontane e veni, qui verbo clementiae Cesariae confidi et credidi, qui nullam hostilitatem exercui... qui sufficientes poenas hactenus sustuli morte ipsa graviore... omnia subire debeo, quaecunque consuluerint Styri et reliqui omnes inimici mei et aemuli, qui bona mea... anhelant...« Rački, št. 456.

njegove naklepe in prenašali pisma. Zapisnik obsega 28 točk.⁶⁵ Ban je bil zelo vznemirjen in je pisal po zaslišavanju cesarju in Hocherju ter predložil spomenico, v kateri pravi Leopoldu, naj ga vendar že reši teh nadlog in izpusti na prejšnje mesto; ne spodobi se avstrijski hiši, da uničuje odlične in zaslužne rodbine ter zatira nedolžne mladeniče; od Hocherja pa zahteva ban, da mu pošlje tajnika Abeleja, ker mu ima povedati več važnih stvari.⁶⁶ Hocher je vsled tega res naročil Abeleju, da gre tja in mu sporoči, kar bo slišal. Abele je pa odklonil, češ, govoril da je le dvakrat v življenju z banom, a vselej je čutil v srcu posebno odpornost napram njemu; naj ga torej odveže od tega poseta. Hocherju je to ugajalo in poklical je Zrinskega k sebi ter izpopolnil izjave drugega zaslišavanja.⁶⁷ Tu imamo torej dokaz, da je bil Zrinski v veliki meri žrtev osebnega sovraštva Abelejevega. In prav ta človek je pozneje predlagal način obsodbe! Vsiljuje se nam sumnja, da na Dunaju teh ujetnikov niso izpraševali tako skrbno le zato, da bi izsledili sokrivce, ampak tudi v to svrhu, da bi poznali ljudi, katerim bo molčati o postopanju napram zarotnikom. — O zaslišavanju so takoj govorili po mestu; nuncij obvešča Vatikan že dne 3. avgusta, da je splošno naziranje to, da pride Zrinski — pa tudi Frankopan, ki so ga vdrugič zaslišali šele dne 13. avgusta, v dosmrtno ječo;⁶⁸ a 24. avgusta pravi v drugem poročilu, da mislijo nekateri celo, da dobita nazaj tudi del svojih posestev.⁶⁹

A Zrinski je začel slutiti, da gre njegova stvar napačno pot; zato je sestavil dve spomenici, ki naj bi jih predložili v svrhu opravičbe cesarju; v drugi opozarja, da mu je Leopold obvezno obljubil prvotno naklonjenost in povrh še novih ugodnosti.⁷⁰ Teh spomenic cesar pač ni videl; vsekakor nista dobila ujetnika nobenega odgovora na svoje vloge, odkar sta bila v ječi.⁷¹ Uspeha pa spomenici nista imeli; kajti 7. septembra 1670 so odvedli oba hrvaška zarotnika v Dunajsko Novo mesto in ju ondi vrgli v ječo. Nuncij poroča o tem Vatikanu in dostavlja, da je to slabo znamenje. Tu je namreč zastavila rabulistica vladnih juristov, ki so izvajali, češ, pomiloščenje jima je bilo obljubljeno na podlagi dejstev, ki sta jih bila priznala, preden so dognali še večjo krivdo.⁷²

Odtedaj so se vrstile odredbe druga za drugo, ki so kazale, da imata dvor in vlada gotov načrt, iznebiti se bogatih in vplivnih Hrvatov in Madjarov. Dne 14. septembra je odredil cesar, naj ustavijo preiskavo

⁶⁵ Ibid. l. c. št. 488.

⁶⁶ Ibid. l. c. št. 489.

⁶⁷ Ibid. l. c. št. 490.

⁶⁸ Ibid. l. c. št. 499: »... E parer commune, che il conte di Zrin e marchese Frangipani habbino da esser condannati ad una perpetua carcere...«

⁶⁹ Ibid. l. c. št. 517: »... saranno con tuttociò graziati della vita, e vi è che crede ancora di qualche parte de' beni.«

⁷⁰ Ibid. l. c. št. 519.

⁷¹ Ibid. l. c. št. 519. Uspomena, 111.

⁷² Ibid. l. c. št. 522: »E benchè perciò si facci dall' universale cattivo pronostico sopra le vite loro col supposto, che il perdono a medesimi promesso non si estenda più oltre che a quel che confessarono prima di costituirsi, e che sendosi trovati rei d' altre maggiori colpe...«

zoper Spankaua in Leslieja, ki sta bila tožena zaradi ropanja v Čakovcu in drugod po banovih posestvih.⁷³ Teden pozneje je imenoval cesar posebno sodišče 12 mož, med njimi Hocherja in Abeleja, ter naročil isti dan komornemu prokuratorju Juriju Freyju, da uvede s tožbo sodno postopanje zoper Zrinskega in Frankopana; tudi odredba vojnega sveta v Gradcu, da naj odslové iz službe pri grofici Zrinski vse služabnike hrvaške ali madjarske narodnosti in jih nadomesté z Nemci, je bila dana dne 20. septembra.⁷⁴ (Torej isti nesrečni sistem tudi v podrobnostih, kakor smo ga čutili mi do razsula Avstrije, posebno v zadnjih vojnih letih.)

Zrinskega in Frankopana so pritiskali tudi osebno vedno bolj, poostrevši jima ječo. Zrinski je zaprosil dne 23. septembra — prej mogočni in bogati ban — naj mu olajšajo trdo ujetništvo in dovolijo, da se sme odahnuti v zverinjaku.⁷⁵ Odgovor je dobil Zrinski — in ž njim tudi Frankopan — dne 31. decembra 1670: cesar odreja nadaljno poostrenje zapora in prepoveduje puščati posetnike k njima; celo njihovim slugam je bilo zabranjeno občevati med seboj.⁷⁶ Zrinski se je takoj pritožil pri Hocherju v latinskem pismu; oblika mu je zelo zdržna, a med vrsticami je razbrati brez težav očitanje, da je barbarska škana, to odredbo izročiti mu baš za novo leto.⁷⁷ Frankopan se je pritožil šele meseca januarja 1671; pravi, da ždi ves božji dan v svojem nezakurjenem brlogu sam, brez občevanja, brez razvedrila.⁷⁸

Tudi grofici Zrinski se je godilo sila trdo. Ko so jo pripeljali sredi avgusta 1670 v Gradec, ni mogla dalje in cesar je moral dovoliti, da ostane ondi. A s seboj ni imela niti najpotrebnejše obleke; kajti graški vojni svet prosi odredbe, da dobita grofica in hčerka vsaj prepotrebni oblačil.⁷⁹

Vesti o teh dogodkih so prodrle v širšo javnost, ki se je začela pečati z usodo obeh ujetnikov. Nuncij

⁷³ Ibid. l. c. št. 526.

⁷⁴ Ibid. l. c. št. 531 in 532.

⁷⁵ Ibid. l. c. št. 534. — Pozneje, 12. okt., je prosil, naj ga izpusté na svobodo. Ibid. l. c. št. 556.

⁷⁶ Ibid. l. c. št. 594.

⁷⁷ Ibid. l. c. št. 596 pravi: »... omnes laetitiis, hilaritibus hos dies sanctos transigunt, ego solus absque spe, absque solatio, in moerore derelictus pereo. Nunc pro auspicio felicis novi anni recursu venit edictum, seu mandatum suae Maestatis mihi propositum, quatenus ab omni conversatione penitus arcear.«

⁷⁸ Ibid. l. c. št. 604: »Tempore, quo comes Mansfeld custodiam mei tenuit, habebam refrigerium, ut... pro vescendo cibo ex spelunca mea, antro frigidissimo (quod... calefieri minime potest) in proximum educerem cubiculum; ast et haec exigua reffocillatio per modernum capitaneum... mihi demitur...«

⁷⁹ Skoraj ni verjetno, kar poroča vojni svet o pomanjkanju obeh dam: »Die höchste Noth aber erfordert, dass sie mit andern und mehreren Khleidungen versehen werde, zumahlen die Tochter nur ein einiges Röckhel und Khleidt, welches aber fast gantz zer-rissen, und etwo 4 Hemeter, die Muetter aber nur etwo 3 Hemeter bey sich hat; auch das auf den Winter bedörfftige Rauch- oder Pölzwerch alles darundten bliben« (t. j. v Čakovcu). Rački, l. c. št. 539.

poroča dne 5. oktobra Vatikanu, da splošno mislijo, da bodo upornike obsodili na dosmrtno ječo.⁸⁰ Morebiti so prodrli ti glasovi tudi do ujetnikov; vsekakor je vredno vse pozornosti dejstvo, da je prosil Zrinski prav tedaj cesarja, naj ga pomilosti, in ga spomnil na njegovo obljubo z besedami 118. psalma: Sprejmi me, kakor si rekel, in živel bom in moje upanje me ne bo osramotilo.⁸¹ Pa vse je bilo zaman.

Dne 10. oktobra se je vršil pri ministru Lobkovicu razgovor o ogrskih dogodkih. Poročilo, dano cesarju, dokazuje iznova, da so imeli dvorni krogi glede na zarotnike svoj neomajni smoter. Ostrogonski nadškof Szelepcsényi je predlagal na omenjeni konferenci, naj obsodijo upornike na dosmrtno ječo; prisotni gospodje pa so rekli, da treba počakati izid sodnega postopanja, potem da bo moč razmišljati, da li ne kaže usmrtiti katerega izmed ujetnikov. A isti nadškof je predlagal tudi, da se združi kraljevina Ogrska z Avstrijo in postane dedna provincija, česar se je oklenila konferenca takoj z vso silo. Poročilo, podano cesarju, seveda pravi, da je vsekakor pritrditi temu predlogu in ga sprejeti, a zaenkrat je treba postopati zelo previdno; zato naj se zadeva nekoliko zavleče; v to svrhu naj izreče cesar nadškofu zahvalo za njegovo mišljenje in ga pozove, da obrazloži pismeno, kako bi se dal njegov načrt izvesti čim boljše, najvarneje in najmirneje.⁸² A to zavlačevanje je bilo samo navidezno, vodilni možje niso hoteli, da bi vedeli vsi udeležniki konference, kake načrte da imajo. Knez Lobkovic je namreč prav takrat, ko je priporočal konferenci zavlačevanje izvršitve po nadškofovih predlogih, naročil generalu Herbersteinu, da pospeši in nadaljuje gibanje, da postane Hrvaška (ne pa tudi Ogrska!) avstrijska pokrajina. In Herberstein poroča o tem svojem delu dne 28. oktobra Lobkovicu, poudarjaje obenem, da veje med višjim hrvaškim plemstvom tem nameram nasproten duh, in svetuje, naj počakajo z imenovanjem bana.⁸³

Dvornim načrtom »nasprotni duh« je dobival v ravnanju dunajskih krogov vedno nove opore. S sestavo sodišča, ki naj sodi zarotnike, niso bili Ogrji prav nič zadovoljni. O tem je poročal beneški poslanik že dne 11. oktobra svoji vladi;⁸⁴ a dvorni krogi tega niso vedeli ali so pa omalovaževali ta pojav svobodoljubnih mas, ker so hoteli absolutistično osrednjo upravo in združenje vseh dežel, kar jih je bilo pod habsburškim žezlom, v dedno monarhijo, ki bi jo po-

⁸⁰ Ibid. l. c. št. 545: »...è concerto commune, che Sua Maestà sia per far loro gratia della vita, colla condanna però di carcere perpetuo.« To so bile govornice, ki jih je trosila med svet dvorna klika, da obda cesarja in sebe s sijajem milobe in prizanesljivosti.

⁸¹ Ibid. l. c. št. 550.

⁸² Ibid. l. c. št. 553.

⁸³ Ibid. l. c. št. 564. Značilen je uvod temu pismu, v katerem podaja Herberstein važne izjave za našo sodbo. Podal se je na pot »a fine d' esplorar l' inclinazione degli animi sopra i progetti noti a V. A. di ridurre queste provincie sotto l' immediato et ereditario commando dell' Augustissima casa d' Austria.«

⁸⁴ Ibid. l. c. št. 554.

nemčili. To dokazuje nehoté tudi prva obtožnica dr. Freya zoper Zrinskega z dne 7. novembra 1670, ki trdi, da Zrinski zasluži smrt, ker je hotel vzeti cesarju dežele in ljudstvo njegovih dednih kraljestev.⁸⁵ Tudi zoper Frankopana je vložil Frey istega dne obtožnico z istim predlogom, kako ga je kaznovati.⁸⁶

Zrinski je protestiral pri Hocherju že dne 12. novembra zoper nemško obtožnico; pravi, da ne ume čitati nemških spisov in da ni njegova stvar biti jurist; zato naj mu dajo branitelja.⁸⁷ Dva dni pozneje je zopet pisal Hocherju ter priložil spomenico, namenjeno cesarju; v spisu se opravičuje, a govori dokaj določno: njegova pregreha je bila ta, da je skrbel za srečo in slavo cesarjevo, za mir in okrepitev dežel ter da je bil on vzrok, da je ostala Ogrska zedinjena z Avstrijo.⁸⁸ Leopoldu te spomenice niso dali nikdar. Dobila pa sta oba ujetnika vsak svojega zagovornika: Zrinski dr. Ignacija Strella, Frankopan dr. Ivana Eulerja. — Vendar je vložil Zrinski svoj ugovor zoper Freyevo obtožnico sam,⁸⁹ brez zagovornikove pomoči že dne 27. novembra, dočim jo je izročil Euler za Frankopana šele 21. decembra. Razlika je velika; dočim Zrinski enostavno izpodbija Freyeve obdolžitve in razlage, kakor mu je to narekoval čut in praktični razum, ugovarja Euler zoper Freyjevo stališče in podpira svoja izvajanja z navedbami juristov, na katere se ne ozira obtožnica.⁹⁰ Frey je repliciral na oba ugovora s svojega stališča, a brez novih razlogov.⁹¹ Meseca marca sta vložila oba ujetnika vsak svoj drugi ugovor; Zrinski zelo obširno po svojem zagovorniku dr. Strellu, Frankopan brez sopodpisa dr. Eulerjevega.⁹²

Isti čas, ko sta bila hrvaška velmoža v najhujših stiskah težke ječe, je trpela ž njima tudi Petrova soproga s hčerko; nič ji niso pomagale vse pritožbe in prošnje. Gospodje na Dunaju so imeli druge skrbi. Že 5. decembra 1670 je priporočal graški vojni svet

⁸⁵ Ibid. l. c. št. 567. Frey pravi, da je »hell an den Tag, das herr graf von Zrin gegen ... Ihrer kay. Matt. seinen allergnädigsten natürlichen landtsfürsten und herrn, seiner schuldigsten Pflicht, treue und gehorsam schändlich vergessen, wider dieselbe hoch vermessene seditiones und unruehe machinirt, nit allein dieselben in eusserster gefahr zu sezen, und umb dero Erbkönigreich landt und leuth zu bringen, sondern auch die ganze Christenheit in solch äussersten gefahr zustürzen sich omnibus modis ac totis viribus bemüehet...« Že tu predlaga »praeter amissionem et confiscationem omnium bonorum temporalium nit nur simpliciter poenam ultimi suplicii id est gladii, sondern... noch severiorem poenam statuiren.« Pri tem se sklicuje na jurista B. Carpovija. Ta mož (rojen v Wittenbergu 1595, umrl 1666 v Lipskem) se imenuje danes med najbolj omejenimi in najkrutejšimi kriminalisti; on sam, pravijo, da je izdelal 20.000 obsodb, — največ v procesih zoper čarovnice!

⁸⁶ Ibid. l. c. št. 568.

⁸⁷ Ibid. l. c. št. 570: »...nec scio legere germanica scripta, nec ego unquam advocatum egi nec fuit meae professionis, scire juridica...«

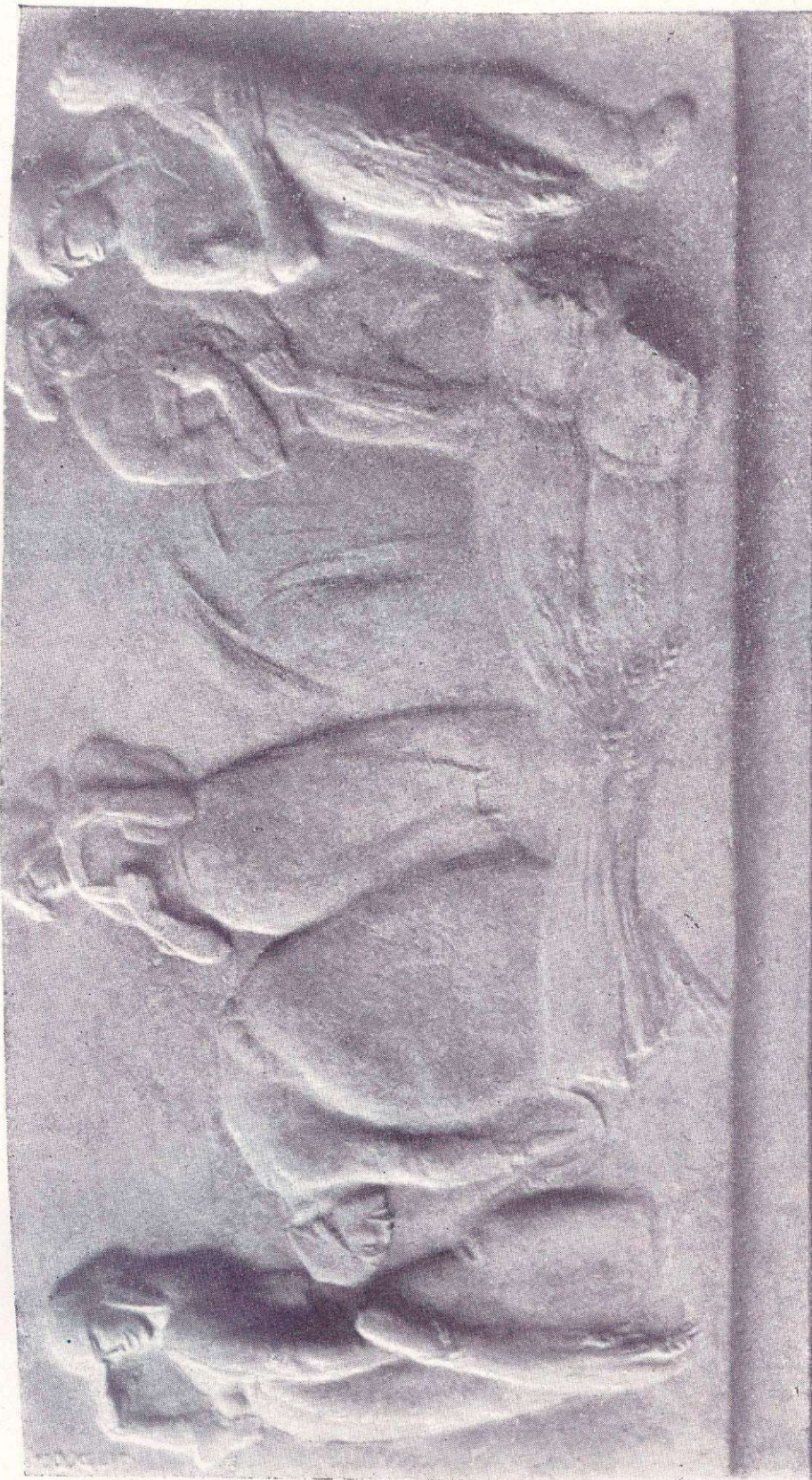
⁸⁸ Ibid. l. c. št. 571.

⁸⁹ Ibid. l. c. št. 577.

⁹⁰ Ibid. l. c. št. 590.

⁹¹ Ibid. l. c. št. 605 in št. 606.

⁹² Ibid. l. c. št. 611 in 612.

Fr. Kralj: Žetev.

cesarju, da pomilosti banove pristaše: Perislavića, Čolnića, Crnkovića, Gotala, Gerezia, Malenića, Pogleđića in Kamenjana, ker jim je dal grof Herberstein besedo, da jim izposluje pomiloščenje; ta čin da bi pridobil tudi hrvaško plemstvo za cesarja.⁹³ Temu nasvetu je ugodil Leopold na Silvestrov večer 1. 1670. ter pomiloščencem vrnil tudi njihovo posest.⁹⁴ Seve, to so bili mali plemenitniki z razmerno skromno imovino, ki ni prišla v poštev pri vladnih načrtih. Drugače pa je bilo z velikaši, posebno z Zrinskim in Frankopanom, ki sta imela velikanska posestva in odločilen vpliv po vsem kraljestvu: tema je veljalo v prvi vrsti Herbersteinovo delo na Hrvaškem. Njemu sta bila oba ujetnika kot prvobojevnika za svobodno Hrvaško zelo na poti, posebno, ker je vedel, da sočuvstvuje ž njima domače plemstvo, ki se je že bilo oglasilo, da ne odobruje sestave sodišča po dunajskem pravcu, in je zahtevalo, da poverijo postopanje ogrskim sodiščem; o tem pa cesar ni hotel nikakor ničesar slišati.⁹⁵ To je bila usodna napaka, ki so jo zakrivili dunajski krogi v tem procesu; vzbudili so s silo sum, da ravnajo pristransko. In cesar ni pojasnila sumnja, to je obrazložil Herberstein v svojih poročilih. Že 20. januarja 1671 je priporočal Lobkovicu, naj skliče bansko konferenco, potem pa hrvaški sabor; ta naj bi sklenil, da se odcepi Dalmacija, Hrvaška in Slavonija od Ogrske,⁹⁶ a 15. februarja mu obeta, da pospešuje v Zagrebu gibanje za izločitev imenovanih dežel.⁹⁷ A prišlo je drugače, kakor so nameravali na Dunaju. Hrvatje in Ogrji so pregledali spletke, spoznali nevarnost in se postavili po robu. Minister Lobkovic je hitro preokrenil in ukazal Herbersteinu, da neha z agitacijo; in res piše ta dne 24. aprila 1671, da je vsled ministrovega naročila nehal pospeševati odcepitev.⁹⁸

Tako so podili dogodki hitro drug drugega — prepočasi za dunajski dvor, ki ni mogel dočakati odstranitve največje zapreke svojih načrtov: t. j. hrvaških zarotnikov. Dne 30. marca 1671 naroča cesar Hoherju, da pospeši razsodbo.⁹⁹ — Abele je res predložil že dne 11. aprila svoj votum — odnosno obsodbo — za Frankopana. Začenja s cerkvenim oficijem: »Milost Svetega Duha nam razsvetli misli in srca.« Zaključuje pa tako: »Schliesse also dahin, das ihme als conscio consorti,

participi, socio principaliori, adeoque multis nominibus reo criminis laese majestatis et perduellionis die hand abgeschlagen, der Kopf abgehauen, und alle seine Güether confisciert werden sollen;« njegove spomenice da ne kažejo potrtega srca, ampak le zlobo in napuh.¹⁰⁰

Značilno je, da poroča nuncij Vatikanu že naslednji dan, t. j. 12. aprila 1671, da so vsi zarotniki obsojeni na smrt,¹⁰¹ dasi je predložil Abele svoj votum za Zrinskega šele dne 18. aprila. Iz tega predloga, kako je obsoditi Zrinskega, veje nedvomna animoznost: »Schliesse also dahin, das er, Graf von Zrin, zum Tod verurtheilt, ime das Haupt neben der rechten Hand abgeschlagen, und zugleich alle seine Güeter confisciert und eingezogen, wie zu mahln das Haupt auf der Gränz in seiner Insel auffgesteckt werden solle, dass er unter andern in deme mehr als die andern gesündigt, das er sich Irer Kay. May. gleicher als die andern machen wollen, nempe principem Croatiae, also gar billich, dass seinem Kopf anstat der Kron der Spis oder palus gegeben werde« — besede torej, ki jih ni narekovala samo baročna justica one dobe.¹⁰² Kakšna mržnja da je prevevala votanta Abeleja do ujetnika, kaže dejstvo, da je dodal tej izjavi nagrobni napis za Zrinskega, ki takrat niti obsojen ni bil, kam še, da bi bila obsodba potrjena in pravokrepna! Ta nagrobnica sestaja iz šest latinskih distihov; njen avtor trdi, da jo je »z božjo milostjo« stresel iz rokava kar med sejo.¹⁰³ Večina sodišča je bila za smrtno obsodbo,¹⁰⁴ dočim je manjšina predlagala pomiloščenje; kajti nuncij, vedno dobro poučen o dogodkih, poroča dne 19. aprila Vatikanu, da bo Zrinski najbrže obsojen na dosmrtno ječo;¹⁰⁴ o Nádasdyju in Frankopanu pa ne vé poročati nikakih »ugodnosti«.

Po deželnem sodnem redu Ferdinanda III. je moral pri važnih zadevah presoditi pravilnost sodnega reka tajni svet; zato je odredil cesar tako konferenco, ki se je vršila dne 21. aprila 1671; udeležili so se je Schwarzenberg, Lamberg, Martinic, Nostic, Sintzendorf in Hoher, kot zapisnikarja Abele in Dorsch; Hrvata ali Madjara ni bilo med njimi. Ugotovili so, da je sodba upostavljenega sodišča povsem pravilna, da se namreč vsakemu zarotniku vzame glava in desnica in zapleni njihovo premoženje.¹⁰⁵ Te izjave delegiranega sodišča in tajne konference je Leopold predložil še celokupnemu tajnemu svetu, ki je bil sestavljen iz 18 Nemcev, in ta je seve pritržil obsodbi.¹⁰⁶ Razen tega je določil tudi že vse podrobnosti za izvršitev predlagane, pa ne še potrjene obsodbe. Zahteval je, da naj se umakne cesar na dan usmrtitve v Laxenburg in naj

¹⁰⁰ Ibid. l. c. št. 614.

¹⁰¹ »... che tutti siano rei di morte.« Ibid. l. c. št. 616.

¹⁰² Ibid. l. c. št. 618.

¹⁰³ Ibid. l. c. št. 619.

¹⁰⁴ Ibid. l. c. št. 620; nuncij imenuje sodbo večine »un horribil sentenza di morte...«

¹⁰⁵ Ibid. l. c. št. 621 in 622. — Uspomena, str. 117—118.

¹⁰⁶ Außführliche vnd Wahrhaftige Beschreibung, wie es mit denen Criminal-Prozessen Vnd darauff erfolgten Executionen Wider die drey Graffen Frantzen Nadaßdi, Peter von Zrin, Vnd Frantz Christophen Frangepan, eigentlich hergangen. Wien in Oesterreich, 1671, list 5—6.

⁹³ Ibid. l. c. št. 581.

⁹⁴ Ibid. l. c. št. 595.

⁹⁵ Nuncij poroča 22. februarja 1671 Vatikanu: »... che riguarda le cause criminali de' principali capi ribelli non vuole la S. M. che se ne rimetta il giudizio agli Ungheri, ma che vengano qui le medesime cause esaminate e decise, e che conforme alla reità de' sudetti ne sia formata e publicata parimente la sentenza in questa corte.« — Rački, l. c. št. 609.

⁹⁶ Ibid. l. c. št. 601.

⁹⁷ Ibid. l. c. št. 608.

⁹⁸ Ibid. l. c. št. 623.

⁹⁹ Beneški poslanik poroča svoji vladi dne 11. aprila, da je cesar osebno naročil Hoherju, ko je ta nekoč odhajal k politični konferenci: »non tralasciate di ritrovarvi alla lettura del processo del Nadasti, che mia intentione è, di terminar in pochi giorni.« Dvor da pričakuje z napetostjo sodbe. — Rački, l. c. št. 615.

ostane doma; ako pa gre iz hiše, naj se zastraži čim najbolj mogoče. Obsojence naj še enkrat zaslišijo, če je treba, s pomočjo muk in natezalnice, da ovadijo še ostale sokrivce. A večina je bila vendar zoper mučenje, ker bi se zavlekla usmritev, ž njo pa razdelitev posestev in izvršitev drugih dobrih načrtov na Ogrskem. Ujetniki si smejo »prosto voliti« izpovednike, a samo take, ki jih dopusti upostavljeno sodišče! Znancev in prijateljev ni puščati k njim, da bi se poslavljali. Na morišču smejo govoriti javno — a samo o zveličanju duše in druge pobožne reči; ako bi se pa doteknili državnih zadev, je to onemogočiti z bobnanjem.¹⁰⁷ In to, so rekli, da je »mila« obsodba.

Stvar ima pa drugo lice, ako pogledamo na zakulisno delo, ki se je vršilo istodobno; za vse odredbe res da nimamo neposrednih pismenih dokazil, posredno pa moremo dognati, da so se izvršile. Cesar je pisal že dne 22. aprila grofu Pöttingu, poslaniku na Španskem, da bo prihodnja redna pošta poročala o padlih glavah.¹⁰⁸ Takrat predlagana obsodba ni bila še potrjena. — Nekateri poročajo celo, da je poslal Leopold sodne akte fakultetam v Ingolstadt, Tübingen in Leipzig, da, celo komornemu sodišču v Speier, da se izjavijo o njih.¹⁰⁹ V tej obliki pa ta vest ni verjetna, ker za to ni bilo potrebnega časa; pač pa sklepamo iz tega, da so čutili na Dunaju potrebo, opravičiti pred javnostjo svoje postopanje. Dne 25. aprila je cesar potrdil smrtno obsodbo ter obenem odredil, da usmrtijo vse tri, Nádasdyja, Zrinskega in Frankopana isti dan, to je v četrtek, dne 30. aprila.¹¹⁰ Ta odlok je bil pa samo prazna formaliteta, kajti smrtna obsodba in tudi vse podrobnosti eksekucije so bile dogovorjene in določene že dokaj preje. Kajti prav dne 25. aprila poroča nuncij Vatikanu, da je

¹⁰⁷ Rački, l. c. št. 621.

¹⁰⁸ Mayer, A. Geschichte Oesterreichs, Wien 1901, II 195: »Obwolen ich sonst nicht gar böß bin, so muß ich es diesmal per forza sein und möchte es sich wohl schicken, daß man bei nächster Ordinari Post etwas von gestürzten Köpfen hören möchte.« — Prim. Uspomena, 86.

¹⁰⁹ Schlosser, F. Chr. Weltgeschichte², Leipzig 1873, XIII 280.

¹¹⁰ Rački, l. c. št. 624: »Und placet wie in ein und dem andern gerathen, ausser dass resoluert wordten: dass inermeldt drey rei auf ein Tag, als Konftigen Pfingstag den 30. Aprilis, der Nadasdi allhie, und beedte andere in Neustatt gerichtet... werden sollen.«

cesar potrdil smrtno sodbo in da krožijo tudi že letaki s portrétom Nádasdyjevim v bakrorezu, opremljenim s temi stih:¹¹¹

»Milt ist das Haus von Österreich,
Von dem nur hönig fliesset,
Durch Zwang gibt es aniezo streich,
Das schuldig bluet vergiesset;
Bist du auch nit, bekhenne frey,
In rosen nest gesessen,
Nadasti, dein Verratherei,
Thut dich selbst nieder pressen.

Ist mit dem Schwert von dem Leben zum Tod gericht worden den 30. April anno 1671.« Bakrorezec je moral začeti svoje delo, in ako je bil še tako marljiv, vsaj 10 dni preje, ker drugače ni bilo moč spraviti v javnost od te plošče posnetih in posušenih listov; torej je bilo vse določeno vsaj že 15. aprila, najbrže pa še pred. Dne 21. aprila je imel Leopold pač že izgotovljen uzorec tega letaka pred seboj; kajti vsebina njegovega pisma grofu Pöttingu (prim. op. 108) je idejno v skladu s stih; posebno značilen je izraz »Durch Zwang« v 3. stihu in »per forza« v pismu; to soglasje ni slučajno.

Dočim sta Zrinski in Frankopan še vedno upala, da bosta pomiloščena, se je zgrnil nad njima temni oblak. Dne 27. aprila sta se odpravila Abele in Molitor v Dunajsko Novo mesto, da javita ujetnikoma smrtno sodbo in odredita vse za njuno usmrtitev. Našla pa sta že vse pripravljeno; v meščanski orožarnici je bil že postavljen oder, nabavljeno je bilo črno sukno za pogrinjalo; rabelj je bil naročen iz Šopronja in prostor za grob že določen. To vse dokazuje, da je bila usmrtitev prej dogovorjena, kakor pa obsodba potrjena. — Drugi dan, 28. aprila, sta komisarja izpraševala Zrinskega o sokrivcih od 8. do 12. ure predpoludne, potem Frankopana od 12. do 2. ure. Kako malo da sta mislila ujetnika na smrt, kaže dejstvo, da je Frankopan prosil, naj ga skoraj osvobode, ker se je v tem letu ujetništva več kakor izpokoril.

Kmalu po kosilu je posetil kapucinski gvardijan Zrinskega in ga vprašal, kakšne novice da so prinesli gospodje z Dunaja. Ban mu je odgovoril, da so ga izpraševali samo o sokrivcih; drugega da ne vé nič. Menih mu je namignil, da bogve kako je s pomiloščenjem; treba se je vdati v božjo in cesarjevo voljo.¹¹²

(Konec.)

¹¹¹ Ibid. l. c. št. 626.

¹¹² Ausführliche vnd Wahrhaftige Beschreibung, list 15a.

Študija II.

Dr. Avgust Žigon.

(Dalje.)

2.

A da so Prešernu pa tudi naslednjega leta 1832 navzlic pripravam za resni stanovski izpit rojili še nadalje, tam v Celovcu, »španski problemi« po mislih, ter da so se mu razvili in zasukali celó v novo smer, priča nam veledragoceno vprašanje Prešernovo v pismu njegovem, ki ga je pisal Čopu dné 7. marca 1832 iz Celovca v Ljubljano:

»Schreibe mir welches *metrum* einer krainischen romantischen Tragedie am meisten conveniren würde: ob 4füßige *Trohaen* oder 5 vel 6füßige *Jamben*, und sollte man die erste Versgattung reimen, [wenn ja in welcher Ordnung]¹ oder assoniren, oder ungereimt lassen, dann ob die 5 und 6füßigen *Jamben* zu reimen wären, und ob sie eine fixe *Caesur* haben müßten. Lebe wohl und grüße *Castellionem*.«²

Drobno nam okence — to vprašanje — v življenje Prešernovega duhá, v delavnico Prešerna - u m e t n i k a ! A kakor je drobno, odpira našemu pogledu dalekosežno perspektivo.

Vsebina Prešernovega vprašanja — so neki gotovi problemi forme. Dozorela je bila Prešernu tam v njegovi celovški samotnosti neka nova (nam žal povsem neznana) snov, ki jo je nameraval izoblikovati, morda ponekoliko vsled vpliva celovškega gledišča,³ — v obliki tragedije:

»Einen Plan zu einer krainischen Tragödie hätte ich fertig. Der Stoff wird reich an Handlung und Verwicklungen seyn, ohne daß solche durch einen Intriganten herbeigeführt würden, jedoch dürfte er zu wenig tragisch befunden werden. Liebe wird das Hauptthema seyn. *Reminiscenzen* an Tragödien, oder auch Erzählungen werden schwerlich zu finden seyn. Sobald ich mit der Prüfung fertig bin, will ich zur Ausarbeitung schreiten. Lebe wohl und grüße den Bibliothekar.«⁴

Takó — Prešeren Kastelcu, dné 10. III. 1832, tri dni kesneje kakor Čopu. A preden se je lotil svoje za tragedijo, in sicer za romantiško tragedijo izmišljene snovi, ki jej je že izdelal načrt ter jo nameraval izoblikovati v verzih, je prišel p o e t v svojem pretehtávanju, kak verz naj si izbere, — k Čopu p o u m e t n i š k i svet! »Welches *metrum*?« — je bilo njegovo vprašanje!⁵

¹ Prešeren je oklenjene besede v svojem pismu spet črtal.

² Po izvirniku Prešernovem v arhivu ljubljanskega muzeja. Kar je tiskano v latinici, je v izvirniku pisano z gotico; poševni tisk pomeni v originalu z latinico pisane besede. (Levčevo objavo prim. v Lj. Zvonu 1888, str. 572).

³ O svojem obiskovanju celovškega gledišča poroča Prešeren sam Čopu v svojem pismu z dné 13. II. 1832. (Levec, Lj. Zvon 1888, str. 570/71).

⁴ Po izvirniku v arhivu ljubljanskega muzeja. (Objava: Fr. Levec, Lj. Zvon 1888, str. 573.)

⁵ Zanimivo ter naravnost značilno je, da piše Prešeren Kastelcu le o snovi, a Čopu pa le o umetniškem

Prešeren je torej — dozoreli snóvi i s k a l verza. Prevdarjal je, kakor sledi iz njegovega pisma, kateri in kakšen bi jej bil primeren. Nam je ta fakt zeló poučen; črno na belem imamo tu pred sabo enkrat iz lastnih Prešernovih ust zeló važen moment iz umetniške prakse Prešernove! In o verzu, ki si ga je nameraval izbrati, je prevdarjal nadalje do najstrožjih podrobnosti, — kakšne kvalitete neki ima: posebej kakšne in v kateri zaporednosti dotični verz svoje rime, ter li morda káko stalno, zakonito utrjeno cezuro.

Nameraval pa je Prešeren v pričujočem slučaju — »r o m a n t i š k o« tragedijo v slovenski besedi. Označil je s tem Čopu — svoj u m e t n i š k i problem.¹ Da je Prešernu tiste dni dozorela, dozdevno nenadoma, takó velika snov, — dejanja in zapletljajev bogata (kakor »Rozamunda«), in ljubezen v njej glavni tēma (kakor v »Rozamundi«)! — — zdi se mi faktično le organska razrast, le organsko stopnjevanje poslednje večje ustvaritve Prešernove: njegove »Rozamunde«, ki se Prešeren še v Celovcu ni mogel lóčiti od nje, ampak jo je še vedno prevdarjal v svojih mislih ter poslal o njej v neposredno poprejšnjem pisanju svojem 20. II. 1832 Čopu še zeló zanimiv, češ da le blagoglasnosti se tičoči popravek, rekši: »Turjaška« bodi, ne — »Radolška« moja prevzetna Rozamunda!² In kdo ve, ni li bila snov (»fabula«) tudi za »romantiško« tragedijo — iz sorodnega svetá: po znani tendenci romantike — iz d o m a č e zgodovine?³

problemu; Kastelcu nič o formi, Čopu nič o snovi, — ampak temu le o vprašanjih oblike! Ali nam ni Prešeren s tem označil oba moža po njunem obzorju ter njuno razmerje do umetnosti? — Zanimivo pa je tudi, da se Prešeren izraža 7. III. 1832 z nemško terminologijo; da so mu namreč verzi kakor Nemcem — »füßig«, ko pa Čopu kakor Romanom »syllbig«! Čopu imajo romanski verzi — le zloge, in le germanski — stopice!

¹ »R o m a n t i s c h e Trag(o)edie« je zeló važen pristavek v Prešernovem pismu. »Krainische Tragödie« — določa le obliko in pa tvarino; kot tvarino nameravane umetnine — slovenski jezik kot obliko njeno — obliko tragedije; »krainische romantische Tragödie« pa označa poleg tvarine (»krainische«) — že neki prav določen tip tiste oblike, ki jej pravimo »tragedija«: n o t r a n j o obliko (sestavo) in p a v n a n j o obliko (verz) po načinu, vzorcu, duhu in z i s t e m u, recimo »slogu« (izrecno da) neke gotove in določene literarne struje: tiste dni moderne in veljavne — romantike!

² Lj. Zvon 1888/571, ter tu sprej opomba 1.) na str. 159.

³ Opozorim naj tu, da ni zamenjavati te nameravane tragedije iz l. 1832 z nameravano novelo Prešernovo »Menih« iz l. 1836, ki govori o njej tudi Levec v »Zvonu« l. 1879, na str. 67: »hotel jo je kerstiti ‚Nuna‘ ali ‚Minih‘.« Odkod je imel Levec ta svoj podatek, nam žal ni povedal. Ali morda iz »Novic«? Tam je bil Bleiweis dné 5. junija 1861 (str. 186) natisnil radovedno vprašanje Antona Kosa-Cestnikovega (na koncu njegovega dopisa »Iz Hervaške

Vendar ne snov, ampak forma je vsebina vprašanja, ki ga je poslal Prešeren Čopu dne 7. III. 1832 v pismu, ker ni mogel — kakor bi to v Ljubljani! — ž njim osebno do Čopa, mojstra svojega. Bil je poet v zágati tam v Celovcu, da se ni mogel odločiti sam: naj bi li za nameravano »romantiško« umetnino-tragedijo volil — **španski** národní verz [»4-füßige Tro(c)haeen«: | — ∪ — ∪ — ∪ — ∪|], — verz osmerek, ki je bil dotlej (navaja ga v svojem vprašanju Prešeren Čopu na prvem mestu!) izoblikoval v njegovi obliki že štiri romance »po Ispanki Ihegi s' a fonanzami«, poslednjo izmed njih svojo »Turjashko Rosamundo«; ali pa naj bi li izbral **germanski** verz [»5-füßige Jamben«: | ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪|], — slavni »jambski deseterec« torej, znani verz nemške dramatike, Shakespearjev verz, ki ga Prešeren dotlej še ni uporabil v svoji umetnosti, a tudi kasneje le izjemoma, prvič v 2. gazeli ravno l. 1832 po svoji vrnitvi iz Celovca spet v Ljubljano; in slednjič naj li morda uvede v slovensko slovstvo — **francoski** verz [»vel 6-füßige Jamben«: | ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪|], »jambski dvanajsterec«, t. j. torej prosluli »klasični« francoski »aleksandrinec«, ki se ga je bilo oprijelo nemško slovstvo (celó Goethe) in pa tudi poljska poezija (Mickiewicz), ter ga je bil tudi Prešeren

30. maja. C-v.«) »Naj še dostavim današnjemu dopisu, kar mi je že dolgo na jeziku. V prijateljskem pismu, ktere ga je pisal ranjki Stanko Vraz iz Gradca 14. februarja 1837 v Podčetrtek gosp. dr. Kočevarju, se nahaja to-le: »Moj pobratim pevec Prešern Te lepo pozdravlja. On zdaj piše novelo M n i h a.' Ali bi se ne moglo zvedeti, kam je prešla omenjena novela?« In dr. Bleiweisa je ne vem kaj zmotilo, da je dodal pod črto za odgovor: »Ko je naš Prešern v Kranji umerl, je spise njegove spravil tadanji, sedaj že tudi davnej mertvi [† 22. IV. 1850] tehant kranjski, gospod Dagarin. Na prošnjo našo, naj nam izroči zupuščino slavnega pesnika, nam je dal pešico listkov, med kterimi pa ni bilo nič družega, kar že ni bilo natisnjeno, kakor tisti odlomek »Parizine«, ki smo ga že davnej natisniti dali, in pa poskušnje prevoda Anastazi Grünove kratke pesmice »Die Venetianer Trias«. Ali je bilo to vse, kar je Prešern zapustil, ne vemo. Dobili saj mi nismo nič družega. Vred. [ništvo].« Ali te ne spominja to vprašanje Kosovo poročila Ernestine Jelovškove v njenih »Spominih na očeta« (str. 4), češ, rekel da je dr. Prešeren nekoč sam njeni materi, »da namerava spisati roman o dogodkih pri dr. Chrobathu.« Levec sicer omenja na o. m. nekega vira, češ: »da je Prešeren pisal daljšo povest, to je znano iz njega pisem do Čelakovskega.« Pisal je Prešeren o tem Čelakovskemu res, toda le v enem samem pismu z dné 22. VIII. 1836, ko mu je pošiljal svoj natisnjeni »Kerft«: »Ich trage mich gegenwärtig mit einer Erzählung in dem Style der Zerrissenen herum.« (Lj. Zvon 1882/112). Vsled česar ga Čelakovsky še 4 leta kasneje vprašuje v svojem pismu z dné 3. VIII. 1840: »Was macht ferner die angedeutete Erzählung?« (Letopis Mat. Slov. 1875/162). — Imena povesti torej v teh pismih ni. Levec je moral imeti poleg teh še neki drugi vir za svoje ime; in označba: »Nuna« ali »Minih« priča, da najbrže neko ne prav trdno ustno izporočilo, ki mu je došlo bogvedi odkod. Ali je pa tisto Vrazovo pismo drju. Kočevarju z dne 14. II. 1837, ki ga navaja gori v »Novicah« Kos, morda še kje ohranjeno, — da dobimo iz njega vsaj avtentično besedilo Vrazovo! Kdor kaj vé, — ne bodi len ter prispevaj nam tu kaj iz svojega znanja.

sam dotlej ravno poprejšnje leto (1831) uporabil z ž e n s k o rimo (torej hiperkatalektično, na d številno s 13 zlogi — kakor Mickiewicz v svojih sonetih itd.) — v Zhebélizi III. dvakrat, v dveh svojih »Serlhenih«: v prvem verzu epigrama »V Ljubljani je dihur« in pa v obeh verzih »Postscriptuma« (»Naj mišli, kogar bi puflize té sadéle...«).¹ In če bi volil španski verz, ali naj ga v tragediji rima ali le asonira, ali pa naj ga pusti sploh brez vsakega rimanja, t. j. torej, da tudi brez asonance;² a če bi vsprejel germanski odnosno francoski jambski verz, naj ga li oblikuje z rimami, ter li s kakšno trdno, t. zv. »stalno« zarezo: z odmorom na gotovem, zakonito določenem mestu verza.

Vse to so sami problemi forme; in dozdevno nič družega ne kot le to. Toda, imel je Prešeren ob teh problemih na tehtnici svojega duhá pravzaprav drugo, vse bolj dalekosežno vprašanje: tehtno vprašanje o naši slovenski dramatiki, naj jo li osloni ob jug ali ob sever; naj li vsprejme romanski ali pa germanski princip; naj jej li pot odkáže za Calderonom ali recimo za Racinom, ali pa — kakor so jej Nemci — za Shakespearjem? Duh naše dramatike, ki nam jo je nameraval tu Prešeren započeti ter ustanoviti, je bil tu na tehtnici Prešernovi! Pa nič čudnega torej, da se je Prešeren zatekel, preden osodo naše dramatike odloči, k mojstru Čopu po kritiko in umetniški svet! Dokaz, kakó resno je bilo Prešernu njegovo pesniško in umetniško delo.

Bila je torej to velevažna faza v Prešernovi umetnosti, in s tem hkrati v vsem našem slovstvu, v naši slovstveni zgodovini. Prešeren je pretehtaval in prevdarjal tiste dni tam koncem mes. februarja in začetkom m. marca l. 1832, tam v Celovcu sam záse, daleč od Čopa, tik pred izpiti, velik problem našega domačega slovstva, naše domače kulture. In le žal, da ni Prešeren problema vsaj načél; da bi nam bil dal le rudiment, le sled tragedije, odločil bi nam bil s tem tudi na tem polju nešteto problemov, ki so nam še dandanes — problemi! Kasneje nam je Levstik ob Jurčičevem »Tuğomeru« odločil vprašanje takó, da je šel za Nemci, za Shakespearjem, za — severom! Prešernu pa je zaobrnila njegovo tu nameravano pot v drugo smer najbrže — »Julijina doba«; tista Julijina doba, ki se mu je bila ravno tik pred odhodom njegovim v Celovec pričela, l. 1831, kakor nam pričata »Dohtar« in pa »Prva ljubezen« v Zhebélizi III.! Zasukala je »Julijina doba« Prešerna spet v s u b j e k t i v n o smer, ki je bil ob »Rozamundi« svoji (in v svojih »Sonetih nesreče«) že povsem na poti v »o b j e k t i v n o s t« ter zató na poti preko epske smeri — v dramatiko!

Nič manj kot to perspektivo nam torej tja v takratno fazo Prešernovega razvoja in Prešernove umetnosti odpira zgoranje vprašanje Prešernovo! Toda, kaj je Prešernu odgovoril takrat Čop? Žal, odgovora Čopovega — ne poznamo, in ga najbrže (kakor vse kaže)

¹ Da bi Prešeren menil s svojo besedo »5 vel 6 füßige Jamben« ali prvič ali drugič morda italijanski »endecasillabo« z 11 zlogi, pač ni mogoče misliti. Tega italijanskega verza Prešeren v svojem zgornjem vprašanju sploh ne vzame v misel.

² Pripisal je bil tu Prešeren prvotno tudi vprašanje, kakó naj bi se vrstile rime, če izbere španski verz z rimami; pa je ta dostavek v pismu spet prečrtal. Zakaj?

ne bomo nikoli! Vemo le, da je Čop odgovoril Prešernu 13. III. 1832; in pri tem bomo najbrže tudi obstali.¹ Toda, slučaj nam je pa med Čopovimi papirji v zapuščini njegovi ohranil neko pisanje, nekak koncept brez podpisa, brez dneva in letnice, a zatrdno da pisanje izpod Čopovega peresa: štiri strani rokopisa, ki je zelo dragocen odlomek iz »učenosti« Čopove, fragment njegove poetike, — tiste poetike, ki je bila šola Prešernova; in ta fragment — kakor da je načrt odgovora prvi točki Peršernovega vprašanja: točki o španskem verzulu! Zato naj ga podam tu vsega, kakor leži pred mano, — posebej še, ker nam tu prispéva nekaj Čopovega tudi o decimi.

Im spanischen Drama gewöhnlich vorkommende Versarten

I.) Nationale:

Redondilla (mayor) achtsylbig (im Deutschen trochaisch) wird gebraucht:

1.^s) mit bloßer Assonanz (*asonancia*) d. h. so, daß die geraden Verse (2^r, 4^r, 6^r &c.) statt des vollkommen[en] Reimes nur die Vocale gleich haben, und zwar bey männlichen Versen nur die der letzten Sylbe, bey weiblichen die der zwey letzten Sylben. Die ungeraden Verse (1^r, 3^r, 5^r &c.) reimen aber gar nicht. Uibrigens geht dieselbe Assonanz |meistens| durch eine ganze, oft auch durch mehrere Scenen fort. So wird die *Redondilla* besonders zu Erzählungen im Drama gebraucht, u. heißt vorzugsweise *Romance*.

2.^{ens}) zu Quartillen (*quartillas, quartetas*), d. h. 4 Verse mit folgender Reimstellung:

$\begin{matrix} a \\ b \\ b \\ a. \end{matrix}$ | NB ganze Scenen werden in dieser Versart geschrieben —

3.^{ens}) zu Decimen (*Decimas, Espinetas*), d. i. 10 Verse mit folgender Reimstellung:

$\begin{matrix} a \\ b \\ b \\ a \\ a \\ c \\ c \\ d \\ d \\ c \end{matrix}$ | NB. geht ebenfalls durch ganze Scenen —

4.^{ens}) zu Glossen (*Glosas*) Die Glosse besteht gewöhnlich aus einer Quartille, die etwas Sinnreiches als Thema enthält, und 4 Decimen, in welchen dieses Thema paraphrasiert oder erklärt wird. Jede Decime aber muß mit einem Verse der vorangestellten Quartille ungezwungen schließen.

II. Italienische:

Der *Endecasilabo*, aus 11 Sylben bestehend, im Deutschen jambisch u — wird gebraucht

¹ Prim.: Carniola, IX., 1918, str. 33. — Poslej je pisal Čop Prešernu v Celovec le še dvakrat: 20./24. III. (ekspediral 27. III.), in pa 15. V. 1832, — če mu ni morda poleg tega pisal še vmes kakega pisma iz Dunaja, kjer je bil Čop tisto leto od 18. IV. do 4. V.!

1.^s) zu Oktaven (*Octavas*) d. i. 8 Verse [nach] |in| der bekannten Reimstellung:

$\begin{matrix} a \\ b \\ a \\ b \\ a \\ b \\ c \\ c \end{matrix}$ | NB. Gebraucht vorzüglich bey prächtigen Schilderungen.

2) zu Terzinen (*tercetos*) d. i. 3 Verse in folgender Reimstellung u. Verkettung

1te Terz. $\begin{matrix} a \\ b \\ a \end{matrix}$ |
2te Terz. $\begin{matrix} b \\ c \\ b \end{matrix}$ | NB. Wird besonders in ernstesten, feyerlichen Scenen gebraucht.
3te Terz. $\begin{matrix} c \\ d \\ c \end{matrix}$ |
&c. &c. ||

3.^{ens}) zu Sonetten, d. i. 14 Verse, |meistens| so gestellt —

$\begin{matrix} a \\ b \\ b \\ a \\ b \\ b \\ a \\ c \\ d \\ e \\ c \\ e \end{matrix}$ | NB Besonders gebraucht, um irgend einen großen od. sinnreichen Gedanken in einem schönen Bilde auszusprechen.
} oder sonst beliebig gemischt.

4.) zu Sylven (*Silvas*) Dieß ist eine beliebige Mischung eilf- u. siebensylbiger (im Deutschen jambischer) Verse. Auch die Reimstellung ist beliebig.

+ 5) zu Lyren (*Liras*). Sie bestehen aus 5 Versen folgender Massen gestellt u. gereimt:

1r 7sylbig a
2r 11sylb. b
3r 7sylb. a
4r 7sylb. b
5r 11sylb. b

Außer diesen Versarten findet man in span. Dramen manchmahl kürzere Verse u. nationale Liedchenformen.¹

Uiber die Assonanz spricht *Bourgoing* in seinem *Tableau de l'Espagne moderne*:

Un étranger pourroit assister pendant dix ans au spectacle espagnol sans se douter de l'existence de ces assonantes et de l'asservissement qui en résulte. Et après avoir été mis sur la voie de les reconnoitre, il a encore beaucoup de peine à en retrouver la trace, lorsqu'il les entend debiter sur la scene; mais ce qui lui est si difficile de saisir n'échappe pas un instant à un espagnol, quelque illettré qu'il soit. Dès le second vers d'une longue tirade d'assonantes, celui-ci a découvert qu'elle est la suite de voyelles finales dont le règne commence, il attend aux endroits marqués leur retour périodique, et un acteur ne tromperait pas impunément son attente; rare facilité, qui tient à l'organisation délicate des peuples du midi &c.²

¹ Tu konča tretja stran rokopisa. Očitno da nekoliko kesnejši pripis Čopov pa je francoski citat, ki še sledi na zadnji (četrti) strani pole: citat iz knjige, ki je v sodnjijskem zapisniku Čopove biblioteke z dné 19. VIII. 1835 — ni. Imeti je moral Čop torej to delo izposojeno najbrže iz kake knjižnice, in sicer najbrže iz lvovske vseučiliške.

² Do konca odstavka slove ta citat, ki ga je meni mogoče navesti le po 3. izdaji (*Tableau de l'Espagne moderne*, Par J. F. Bourgoing. A Paris 1803) iz vseučiliške knjižnice dunajske [I 226074, v treh zvezkih]; Čopov citat imamo tu

In deutschen Versen ist die Assonanz wegen der dumpfen Vocale, besonders wegen des beständigen, unangenehmen *e* freylich nicht leicht bemerkbar, bis man auf sie aufmerksam gemacht wird. Im Polnischen aber müßte sie sich viel besser ausnehmen.

Odlomek le, kakor še toliko Čopovega; žal pa, da jih ni še dosti enakih! Za podstavo je svoji razdelitvi vzel Čop v tem odlomku — *verz*, odnosno dva verza: nacionalni španski verz »trohejski osmerek«, in pa tuji italijanski verz »jambski enajsterec« (endecasillabo). Ali ne loči ravno takó tudi Prešeren v zgornjem svojem vprašanju verza po trohejskem in pa po jambsem ritmu?

Trohejski osmerek da uporablja španska poezija — *zasonanco* v romancah, ter — *zrimo* v kvartiljah, decimah in glosah.

Jambski enajsterec pa rabi — v (italijanskih) oktavah, tercinah, sonetih in (pomešanega z jambskim sedmercem) v »lirah«.

S tem Čopov odlomek konča. Le še prehod v drugi del imamo tam prav na koncu: omenjajoč krajše verze in pa nacionalne, pristno domače forme španske, ki nastopajo v »pesmicah«. Zdi se, da je nameraval Čop tu naštetih tudi še te, a prenehal sredi namere. Le na zadnji četrti strani, ki mu je ostala še vsa prazna, je dodal — (najbrže nekoliko kesneje) — k I. poglavju svojega koncepta, in sicer k točki 1., citat o španski asonanci iz XIII. poglavja Bourgoingove knjige, ki pa ni v njej nobenega govorjenja o drugih španskih pesniških oblikah, ampak le o tej sami kot neki izredni posebnosti španske literature.

Poglavje XIII. navedene knjige opisuje špansko gledišče, razpravlja o španski drami in komediji, ter preide ob teh tako-le k španski asonanci:

»Pesniške oblike so pri Španijolcih posebno raznolike. Njihov jezik, zelo gibek za inverzije (premembe besednega reda), zmore vse vrste verzov, ki so lastni modernim jezikom; enega pa imajo, ki mislim da je le njihova svojina. Njihove res rimane verze je izlahka razločiti z očesom in z ušesom, in ti se imenujejo *sozvočni* (*konsonantni*). Tist pa, ki jim pravijo *asonantni* (*prizvočni*), bi mu bili težko da ne nezaznatni, kogar ne bi z besedo opozorili nanje; in v teh verzih so pisani njihovi stari in moderni proizvodi za gledišče skorajda od konca do kraja.

Pričenjajo se [ti proizvodi za glediško uprizorjanje] po navadi s kolono (z redjó) resničnih verzov (*konsonantnih* = *sozvočnikov*), bodisi z zaporednimi rimami in z enakim številom stopic, bodisi s križema prepletenimi rimami ter z nenakó mero. Po enem, po dveh prizorih, včasih že po par

v II. zvezku, na str. 372/73: »...des peuples midí, et à la grande habitude qu'acquièrent de la déclamation, les hommes les plus obscurs et les plus grossiers? Car ils jouent en Espagne un rôle principal au théâtre. Leur membre et leur assiduité sont même une des circonstances qui redent sa réforme difficile.

kratkim govornim pride vrsta *asonantnih*, ki sledé precej nasploh do konca, k večjemu da se na nekaterih mestih zopet prikažejo *konsonantni* za prav malo časa. Ti *asonantni* [verz] pa so včasih prav dolga red (veriga) ritmiranih stavkov, podvrženih določeni razsežnosti. Njih vsakteri je en sam verz záse; toda *asonantni* verz (prizvočnik) se povrača samo v vsakem drugem in zanj ni treba prave rime. Zadošča že, da sta po zadnja dva vokala v njih vsakterem ista. Vzglede bo to razlago pojasnil bolj umljivo. Vzamem poljubnih deset verzov iz nekega španskega proizvoda.

Ya, Leonor estamos solas,
Salgan por la boca afuera
Tantos cuidados del alma
Como me afligen y cercan;
Y antes que de mis pesares
Intente, amiga, dar cuenta,
Es bien que pondere aora
Con admiracion discreta
Que siendo las dos amigas
Tanto, que enlaza y estrecha, etc.

Na prvi pogled kakor da v tej desetorici verzov ni rim. In res jih ni v prvem, tretjem, petem, sedmem in devetem, in jih tudi ne sme biti. Toda drugi, četrti, šesti, osmi in deseti so *asonantni* (prizvočni), ker ima vsak kot zadnja dva vokala *e* in *a*.

Tu je c¹ bi lahko zahajal deset let v špansko gledišče, ne da bi se zavedel eksistence teh *asonantnih* [verzov] in oblasti (sile), ki izhaja (poteka, izvira) iz njih. In ko ga je kdo na to napotil, da jih spozna, mu je še zelo težavno slediti jim, kadar jih sliši predavati na odru; a kar je njemu težava ujeti, ne uide ni za trenotek Špancu, če je še tako nepismen. Že pri drugem verzu kakega dolgega govora v *asonantnih* [verzih] si je razbral, kakšna je vsa red končnih vokalov, ki se zdaj prične njih vladarstvo; na prav določenem mestu pričakuje njih periodičnega povratka; in igralec mu ne bi (meni nič tebi nič) brez kazni ukanil tega njegovega pričakovanja; redka gibkost (dovzetnost), ki izvira iz tenkočutne kakóvosti južnih narodov [in pa iz velike privajenosti, ki jo pridobé iz deklamacije najbolj preprosti in najbolj neizobraženi ljudje. Zakaj ti igrajo v Španiji poglavitno vlogo v gledišču. Njih številnost in stalnost je celó ena izmed okolnosti, ki otežujejo njega preustroj.«

Ta odstavek je torej bil Čopu na misli ob tistem francoskem dostavku na koncu gorenjega fragmenta njegovega. Nov prispevek nam je ta francoski vir o Čopovi poučenosti v tem vprašanju, in nova priča, kakó je Čop, velik poznavalec in čestilec Calderona, visoko cenil in proučeval blagoglasno špansko formo — že tu: že — v svoji lvovski dobi.

(Dalje prihodnjič.)

¹ Od te besede naprej prične gorenji Čopov citat — ter gré do besede »južnih narodov«. Tu pa speljem besedilo še dalje prav do konca dotičnega stavka, da presadim s tem celo poglavje v našo poetiko.

Književnost.

Dr. Ivan Grafenauer: **Kratka zgodovina slovenskega slovstva II. Od marčne revolucije do naših dni.** Založila Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1919.

Z drugim delom »Kratke zgodovine« je zaključil dr. Grafenauer poljudno-znanstveno pisano delo, kateremu je bil nagib iniciativno drzen in časovno veaktualen. Preden je mogla kritika knjigo vsestransko pretresti, preučiti in presoditi, je postala »Kratka zgodovina«, rekli bi skoraj še mokra iz tiskarne, nujna pomožna učna knjiga. Zato bi znali biti najbolj hvaležni Grafenauerju učitelji slovenščine na naših srednjih šolah in maturanti v poletju 1919., ki so odgovarjali iz Grafenauerja. S stališča šole in pouka je seveda »Kratki zgodovini« nujen dodatek v obliki »slovstvene čitanke«, antologija slovenske pismenosti, ki bi, skrbno prirejena, šele določno pokazala didaktično bogato snovnost knjige (kot celega dela), smotrenost in pravilnost Grafenauerjevega prikazovanja slovstvenih pojavov in tako komentirala bibliografično kratke sestavke pri umetninah novejšega časa. Toda tudi kot delo zase, kot opis zgodovine slovenskega slovstva je »Kratka zgodovina« (zlasti V—IX) dobro došla ne le slovenskemu izobraženemu občinstvu, temveč še bolj Hrvatom in Srbom (urednikom jugoslovanskih lit. revij i. dr.), ki nam Slovencem v novi skupni domovini niso mogli takoj postreči s podobno knjigo svoje zgodovine, z zgodovino svoje kulture! Grafenauer je zasnoval »Kratko zgodovino« kot priznan slovenist, literarni zgodovinar in raziskovalec v zmislu realnega, pridnega slovenskega kulturnega delavca, ki organizirano dela potrebi in razmeram primerno. Podal je knjigo svojega značaja in znanja, knjigo brez vse subjektivnosti beletrističnega okusa in samosvojega sloga. »Kratka zgodovina« je v I. in II. delu stvarno poučna, snovna knjiga, drzen koncept (VIII. in IX. poglavje), v kolikor že ni izvleček iz mogočne »Zgodovine novejšega slovstva« (V, VI, VII). Problematično snov vsebujeta torej dve zadnji poglavji; doba nove romantike in realizma (1868—1895) in doba od literarnega prevrata do naših dni. To zadnje poglavje je sploh prvi pregled novejšega slovenskega slovstva v okvirju slovstvenozgodovinske knjige o Slovencih. Grafenauer pripoveduje in tolmači slovstveni razvoj pragmatičnozgodovinsko, trezno, didaktičnomirno in poljudno. Ne posluhuje se nobenih stilističnih pridobitev modernih esejistov in literarnozgodovinskih »slikarjev« s subjektivnodramatično, etično ali estetično normo (Scherer, Schmidt, Brückner, A. Novak i. dr.). Za spoznanje je soroden mirni skromnosti Hettnerjevi ali Jakubčevi, živo nasprotje je salonskogibkega Pri-

jatelja, radikalnomodernega, subtilnostrogega Glonarja, ki je deloma zrastel tudi po značaju iz Schönbacha in Čehov. Včasih se je zdelo, da hoče Grafenauer poljuditi Žigonove pridobitve. Od imenovanih Slovencev loči Grafenauerja neki v veliko obrnjen enciklopedično snujoč in zidajoč nagib, pri čemer ni ne eklektik in referator niti izrazit samosvoj kritičen duh. Kakor Murko je tudi G. izvrsten komentator razmerja slovenske književnosti do nemškega slovstva. V II. delu bi mogla biti ponekod stilizacija bolj primerna našemu okusu, bolj moderna, kar se tiče karakteristične označbe poedinih pesniških in pisateljskih osebnosti ali del. Mogla bi biti bolj sinterezistična, točnejša. Tako je n. pr. označba: »Lepa je elegija: Na Jenkovem grobu« (218) premalo značilna. Stavek: »... je dozorela prava lastna pesniška osebnost Gregorčičeva, kot nam govori iz cele vrste pesmi te dobe,« je vendarle samo beseda, ki ne označuje ni najmanj bistvenosti pesmi, katere je Grafenauer navedel za dvopičjem. Grafenauer sicer označuje pri raznih pripovednih delih vsebinski motiv, ponekod pa ne, n. pr. pri Jurčičevih Rokovnjačih. Z ozirom na Srbe in Hrvate, ki izraza ne razumejo, bi se to ne smelo zgoditi. Nepravilno je govoriti, da spominja Gregorčičeva »Njega ni« na narodno pesem. Narobe je res. Pesem je ponarodela. Mencingerjevo »Hojo na Triglav« označuje Grafenauer na enem mestu za klasično, na drugem (važnejšem) govori samo o »potopisu«, dasi je »Hoja« povest v okvirju Pikvikovcev, novela v okusu angleškega humorja in vpliva, bolj nego samo klasična redakcija nedozorele »Zlato pasir«. Nejasno je, govoriti o »srednjeveških motivih« pri Bohinjcu. Relacijo med vrednostjo pisateljev označuje G. deloma že z razdelitvijo snovi, v natančno, ostroizraženo sodbo o poedinih in mlajših si ne upa, temveč le bolj zunanje, bibliografično opisuje delovanje pisateljev. Nevarnost je v tem, da bo dobil srednje vrste pisatelj, ki je mnogo pisal, približno isto mero prostora zase, kakor mogočna, genialna moč, ki je po prvem delu umrla. To so male neznatne hibe Grafenauerjevega dela v II. delu. Ne morem pritrditi češkemu kritiku (Lj. Z. 1919, št. 7.), ki odklanja Grafenauerjevo knjigo, češ, da ni objektivna. Češki človek je tako živo vzrastel v češkem duhu v pietetnem čustvovanju husitizma, da nehote analogizira, čustvujoč slovensko protestantovstvo in Aškerčevo subjektivnost mišljenja, ki je bistveno za las isto, kar duh Macharjeve češke knjige. Nekako apodiktično odrekati akademiku, ki je slučajno veren katoličan, zmožnost objektivne sodbe, je skoroda že žurnalistično in žurnalističen odgovor bi se glasil: Ali ne bi smel in mogel z isto pravico kot Čeh o Grafenauerju dvomiti vsak ko katoliški Slovenec vzgojeni naš akademik o objektivnosti

čeških slovstvenih zgodovinarjev? In da imajo katoliški Slovenci, vkolikor ga poznajo n. pr. o Vrchlickega filozofiji svoje mnenje, kdo jim bo sodil? So stvari, o katerih ne bo obvladala nikoli ena teorija. In taka reč je tudi s slovensko protestantovsko dobo!

Dr. P. P.

Stritarjeva antologija. Uredil in uvod napisal dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani 1919. Izdala in založila Tiskovna zadruga.

V okusni obliki z naslovno dekoracijo J. Vavpotiča je izdala Tiskovna zadruga antologijo Stritarjevih pesmi z uvodom urednika pesmi dr. Ivana Prijatelja. Eno tretjino knjige zavzema uvod, ki je literarna razprava o Stritarjevi književnosti in sintetična ocenitev njegove pesniške osebnosti. Dr. Prijatelj je najspodobnejši in stilistično najverziranjši slovstveni estetičar Stritarjeve dobe. Svoj sloves si je ugotovil z eno najzanimivejših slovenskih knjig, z akademično, široko zasnovano monografijo o Kersnikovi dobi. Od te knjige se je preko Jurčiča do uvoda v izbor Stritarjevih pesmi znatno izpopolnil, poglobil v metodi in slogu, potem ko se je bil rutiniral do nekakega vélikega slovstvenozgodovinarskega sloga v kozmopolitičnozrelih študijah o slovenskem slovstvu v slovenskem, nemškem in srbskem jeziku. Prijatelj je v Stritarjevi dobi v snovnosti svojega naturela in je strokovnjak, ki bo s svojo metodo in svojim slogom ustvaril tradicijo v zideh bodočega slovenskega vseučilišča v Ljubljani. Ni ekzakten analitičar v zmislu starejše slovstvenozgodovinarske slavistike, je bolj sintetičen kritik v zmislu moderne filologije, estet, ki se je šolal v germanistih in romanistih, in ki je edini med slovenskimi literarnimi zgodovinarji praktično, kot prevajatelj tujih klasicitet študiral tajnost umetniškega sloga (Puškin). V uvodu v Stritarja sem opazil drznost nove slovenske znanstvene terminologije poleg nekake aristokratskozrelo izbrane tuje, ki tvori nekako izrazito osebnostno noto Prijateljevega pisateljskega značaja. Prijatelj je napisal v Uvodu nekaj končnoveljavnih definicij o Stritarju (Stritar je centralna postava slovenskega slovstva; širokost njegovega duha presega globokost njegovega talenta i. p.) in je zlasti v odstavku o Stritarjevi pesmi povedal pietetnomirno objektivno sodbo o Stritarju-pesniku, povdarivši dvakratno »ogorčenje« kot impulz »golobove« muze. Njegova karakterizacija je izčrpna, dasi je tesna. Našel bi se bil morda še pregnanten izraz za Stritarjev humor, za Stritarjevo naivnostno čuvstvovanje in recimo za njegov liberalni bon ton ali esprit. Presenetila me je naravnost klasičnotaktno izražena vzporeditev Stritarjevega idealizma z Rousseaujevim (65 sl.) in zrela akademska intelektualnost Prijateljeva, ki pusti govoriti o najrahljši točki Stritarjeve pesniške osebnosti pesnika samega in mu tako prihrani bridkost svoje sodbe, ki bi se glasila, da je Stritar kot pesnik kaj racionalen, hladen reflektivnik in prigodničar srednje vrste (str. 80 sl.). Govoreč o tujih vplivih pri Stritarju, je omenil Prijatelj najmočnejše in ni opozoril na vplive od strani časovnega slovstva (Monakovčani, nemški epigoni in formalisti), kateremu je lastna prav ista eklektika kakor Stritarju. Poučno bi bilo n. pr. navesti o ideologizmu pevca-trpina nekaj tujih paralel (Grillparzer: Der Abschied von Gastein) ali pa primeriti

filistrstvo Stritarjevih »misli« z Bodenstedtovo pivsko filozofijo, kakor n. pr. Grafenauer. Odločno potrebno bi bilo opozoriti na dejstvo, da je živel Stritar kot pesnik v miljeju literarne gostilne in dunajskega ozračja in da morda zato ni mogel za Jurčičem v domač realizem, kamor sta dospela Kersnik in Tavčar. Z ozirom na »dodatek« bi bilo omeniti, da je očividno v teh pesmih senilni kvietizem Gregorčičeve vrste (Le solnce, solnce), trudnost moža, »ki ga je utrudila zemeljska hoja« (str. 244). Glede metrične formalnosti bi zaslužila izrečne omenitve hiperkatakletika jambov v »Dunajskih sonetih«. Sicer pa je Prijateljeva slika vzornoplastična, sočna in prijetno drapirana v elegantni patos simbolizmov Prijateljevega okusa (»Košata lipa«, »jagnje«, »Rejenka«). Izbor pesmi je bogat. Deloma bi bila smela ena in druga brez škode izostati (Popotna 10. (str. 100), Konju (112 sl.), ki je v zadnji kitici višek naivne banalnosti); dalo bi se tudi kaj pristriči, n. pr. prav nujno pesem »Jesenska sreča« za zadnji dve kitici (str. 108). Nekaj tiskovnih napak (iz ne 140, sa 157, solce 246) je v vestnem berilu ostalo. Neumljiv je verz: ti vživaj, ne vživaj sad in cvet (106), brez škode bi se popravilo: Škrjanec vrte se v sinjo višavo (94) v vihteč se; »Bog sprimi, svetlo te jezero« v »Pozdravim, svetlo te jezero« (103); pero za peresom (108) v list za listom; ne davi mi rok v ne stiskaj mi rok i. dr.

Stritarjeva antologija bo zasebni in salonski knjižnici cenjen okras in slovenski srednji šoli dobrodošel tekst. Prijateljev uvod je in bo ostal eden najlepših literarnih študijev v slovenskem jeziku.

Dr. I. Pregelj.

F. S. Finžgar: **Veriga.** Ljudska zgodba v treh dejanjih. Nova knjižnica, II., Ljubljana 1919.

O »Verigi« bi se dala napisati zelo poučna študija, ki bi dokazala, da se pesnik ni zavedel dalekosežnosti atributa »ljudska zgodba«, zato, ker ta naslov ni za »Verigo« točen: zato ker je »Veriga« res dramatika in ker Finžgar sam kontradiktorično pove, da ni samo »zgodba in nič drugega«, temveč da je »za ogledalo postavljena«, to se pravi parabolčno-idejna tipika, kar mora biti vsaka življenja vredna dramatska, tragična umetnina. »Veriga« je elementarnolepa, a ni brez elementarnodramatičnih hib. Te hibe pa so zelo spretno prikrile in temeljijo v nekaki Finžgarjevi problematičnosti, v tisti kompromisnosti, ki se mu je očitala pri »Naši krvi« (Trseglav). Snovnost fabule (Romeo in Julija, Der Erbförster, G. Keller) je vzrastla Finžgarju neorgansko v načinu Cankarjevih determinističnih, parabolčnih dram (Kralj na Betajnovi) in pod rahlim vzdušjem ruske realitike (Moč teme, Na dnu): Veriga, (Izaijev besedni simbol) členek v členek, greh iz greha, oče pravdar — sin pravdar. To bi bila filozofija »Verige« v Cankarjevem zmislu. V realistu Finžgarju pa ni. Njegova veriga je dejanski corpus delicti in ne simbol in vendar konkretizacija v zmislu Cankarjeve komedijske grotesknosti (grešniki na niti!). Finžgar je torej nameroval gotovo sintezo realizma in simboličnega paraboliziranja. Ali mu je uspelo? Ni! Toda ustvaril je problem artizma, ki je zaslužil, da je izšel v »Novi knjižnici«, ki izdaja elementarno nove umetnine in problematičnosti slovenskega umetniškega stremljenja. Drama-

tično stopnjevanje spora je ustvaril Finžgar iz Meška in Vošnjaka (petelin, hruška, količki). Tudi poenta Primoževa smrti ni absolutno izvirna (Hauptmann: De Waber) in »krnica« me je spomnila »hudega brezna« ali recimo, brvi v Rosmersholmu, le žalibog da je ni Finžgar dovoljno eksponiral, kakor je pozabil eksponirati osebnostno »razodetje« Gorjkijskega Primoža (Na dnu) in izdelati čudovito hvaležno invencijo »čebeloljuba« v njem. Tako je tudi prelapidarno orisal razmerje Janeza in Micke (malo sta me spomnila na Jermana in njegovo zaročenko v »Hlapcih«), dasi je našel za Micko hvaležen motiv »otrok poglodiančkov« in skušal napraviti iz Janeza vsaj malo aktivnega moža z naivno braviduro, ko skoči v krnico. Katarzis v pravem tragičnem zmislu bi morala kavzalno in efektivno izvirati globlje, kakor pa iz komedijsko tipične iniciativnosti Alenine. Smrt Primoževa ni conclusio v zmislu premis, ker je slučajna; psiholog bo rekel, da je tudi nezadostna kot elementaren dogodek, ki bi potresel pač dušo Primoževih lastnih, ne pa sosedovih pravdarskostrastnih ljudi. Tehniko tragedije je Finžgar zunanje srečno uporabil, ni pa presodil snovi globlje. Viden je sicer karakterizirajoči akord (ura bije, »Bog nam daj srečno zadnjo uro«), drama raste, navidezno v višek in katastrofo, a le raste in ne pada. Ne pada! To je razvidno iz bistvenosti spora, ki raste (I. II. instanca) do katastrofe. Zato je seveda opravičen retardirajoči moment pred navideznim viškom. Sicer bi sodil samo pred katastrofo. »Veriga« se mi zdi zato v taki redakciji, kot je zdaj izšla, grandiozen umetniški osnutek tik pred zrelo polno obliko. Finžgar je v književnoklasični tesnosti krepkega karakterizirajočega dialoga vendar preveč suponiral kreaciji gledaliških igralcev, premalo eksponiral, premalo izličil potezne motive svojih lic in se tako okradel za velikopotezni gledališki uspeh na eni strani in dal na drugi strani diletantom pretežek tekst v roke. To se mu je zgodilo neprisiljeno naravno, ker je svoj predmet motril z dveh stališč: racionalizem (osnutek v kavzalnem eksponiranju in razpletku) realista je utonil v težnji po miljejnosti ozadja (parabolične, simbolnosti); šel je Finžgar neorgansko miselno pot iz zaključka v prvo premiso, to povdaril, a pozabil je pri tem na drugo, izpustil jo in tako obtičal in si pomagal s slučajnostjo »čudeža«, efektnosti, poente, ki ni kavzalno nujna. To je patologija tega Finžgarjevega dramatičnega dela, ki bo v tretji izdaji, popravljeno, nekaj tistega, kar si jaz mislim kot močno slovensko klasično tragedijo. Po svojih vrlinah, ki jih ima »Veriga« v obilici že zdaj, je ena najboljših sedanjih naših dramatičnih del.

Dr. I. Pregelj.

Gospodinjstvo. Druga izdaja. S. M. Lidv. Purgaj. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Cena vez. 16 K. »Zlata knjiga za slovensko ženstvo«, bi jaz naslovlila knjigo, ki sem jo natančno pregledala. V drugi izdaji nam je podala naša prva slovenska učiteljica gospodinjstva S. M. L. Purgaj že izborna knjigo, ki bi morala ležati odprta vsaj na teden po enkrat pred vsako slovensko gospodinjo. Mnogo novega nam nudi druga izdaja in kjer imajo prvo izdajo pri hiši, ne ravnajo potratno, če si nabavijo tudi drugo.

»Kolikor bolj napreduje naš narod, toliko živahneje se mora razvijati gospodinjstvo, ker brez tega ne more biti uspešnega napredka pri delu v domači hiši.« Te uvodne besede veljajo zlasti za naše Slovenke. Z velikimi koraki, da, skokoma napreduje naš narod. Ako ne bi korakalo vštric umno gospodinjstvo našega ženstva, bi bilo to v veliko škodo našemu narodu.

Naša vlada je to spoznala; gospodinjske šole se odpirajo, gospodinjski tečajji snujejo. Zanimanje za nje je tudi med slovenskim ženstvom vsestransko. A deset let bo minulo in niti polovica ukaželjnih mladenk ne bo deležna teh šol in tečajev. Nedostaja denarja, šol, učiteljic za gospodinjske šole v tolikem številu, kakor bi jih potrebovali za tisoče žen, deklet, mladenk. Marsikatera je že prekoračila starost učne dobe in z žalostjo spoznala, česa ji primanjkuje — gospodinjske naobrazbe —. Temu nedostatku odpomore knjiga, ki je v prvi vrsti namenjena za učno knjigo v gospodinjskih šolah. Vsaka žena, vsaka mladenka bo vesela te knjige, ako jo dobi kot božično ali godovno darilo. Učiteljice, ki jih zlasti zdaj nešteto prosijo za predavanja, najdejo v tej knjigi obilno lepe snovi za številna predavanja v izobraževalnih društvih.

Želim, da bi bila kmalu potrebna tretja izdaja. V tej bi pa rada pogrešala nauk o kapunjenju, ki je res trpinčenje živali le v svrhu dobička, kar ne pristoja krščanskim načelom. Tudi navodilo, kako iz raznih jagod pripravljamo vina in celo likêr, naj se črta v tretji izdaji. Ženstvo moramo mobilizirati na vsej črti za boj proti alkoholu tudi v gospodinjskih šolah, ne pa ga učiti, kako izdeluje likêrje, ki so le žganje s salonskim imenom. Ako stoji str. 275 v isti knjigi stavek: »Žganjepitje naj bi za vselej izginilo iz naših krajev«, naj stoji še zraven pripomba: »Pravtako naj izginejo likêrji iz naših salonov, zato se naj v gospodinjskih šolah nikjer ne učé izdelovanja tega žganja v gosposki suknji.« (Str. 126 in str. 275 sta si v protislovju.)

Zelo bi pa želela v tretji izdaji v poglavju o obleki lepo razpravo o narodni noši, kroje za narodno nošo in kratko navodilo, kako olepšamo dom z narodno vezenino.

Tudi poglavje o negovanju lepe materinščine in kako gôji gospodinja mило slovensko pesem v domači hiši, naj bi spopolnilo III. izdajo.

M. Štupca.

Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko. 1918. Uredniki: dr. Jos. Gruden, dr. Jos. Mantuani, dr. Gv. Sajovic. Str. 252. Z 22 podobami.

Usojeno je malim narodom, da ima njih znanstveno delovanje le malo prijateljev in da štejejo njih znanstveni listi le malo število naročnikov. Muz. društvo za Kranjsko se ponaša s samo 360 udi. Koliko bi jih lahko še imelo! Mnogi okraji ne štejejo niti enega uda. In vendar prinaša društveno glasilo članke, ki bi morali zanimati vsakega Slovenca. Letnina je znašala doslej le 6 K, šele z letom 1919 se je povišala na 10 K.

Letnik 1918. vsebuje, kakor običajno, zgodovinske in prirodopisne članke. Viktor Steska priobčuje lastni življenjepis slikarja Mateja Koželja iz Kamnika (1842 do 1917), ga izpopolnjuje in ocenjuje Koželjevo slikarsko delovanje (1—12). — Dr. Avgust Žigon objavlja »Nov prispevek o Čopu« (12—37). Pokojni Emil Gutmann je hranil zbirko Čopovih pisem, oziroma frag-

mentov in konceptov, ki so prišli v Gutmannove roke iz posmrtno zapuščine njegovega prijatelja Fr. Levstika. Zaznamovani so listi s črkami po abecedni vrsti od a do m, toda manjkajo listi a, f, g, h, l. Te pogrešane liste je pa dr. Žigon srečno našel v licejski knjižnici, kamor so spadali tudi vsi drugi listi, ki si jih je pa Levstik izposodil. Pisec podrobno dokazuje, da je vsa zbirka ena sama celota, ki jo je Levstik označil s črkami abecede, le črka a je obsmrtni list Prešernov. — Dr. Jos. Mantuani objavlja članek »Ob osvoboditvi in ujedinjenju« (117—121), ko je v vsem svojem poteku čudovita zgodovina jugoslovanskih rodov dobila še čudovitejši zaključek — zedinjenje in samostojnost. — Dr. Fr. Bučar priobčuje: Račun Fab. Kirchbergera u pogledu hrvatske i slovenske protest. tiskare u Urachu — Tübingenu za god. 1562/63 (135—145). — P. Robert Senn (37—43) govori o ustanoviteljih zatiškega samostana, meneč, da so bili iz rodu višnjanskih plemenitnikov. To mnenje je pa dr. Fr. Kos na drugem mestu že popravil. — Med krajšimi zapiski se nahajajo še razprave: P. Hugo Bren: Abbé Mart. Kuralt med l. 1815—1823, Stara izjava o naših frančiškanih (iz l. 1654.), Za zgodovino akademije ljubljanskih operozov; Viktor Steska: Kranjski zvonovi na Hrvatskem; Fr. Podkrajšek: Kam so prišle slike iz nekdanje bolniške cerkve sv. Križa na Dunajski cesti? Dr. Jos. Lesar: Peter Pavel Vergerij Starejši.

Letnik 1918 obiluje zlasti življenjepisov umrlih pisateljev in udov. Dr. Mantuani je popisal delovanje prof. Alf. Müllnerja, dr. M. vit. Wretschka, dr. Evg. Lampeta, Jan. Mervca, Karla Zotmana, prof. Fr. Rebola, prelata Jan. Flisa; Albin Seliškar: prirodopisca Jos. Stussinerja, dr. J. Šlebinger dr. Karla Kovača, Jos. Konst. Jirečka, Antona Trstenjaka, V. Steska M. Stanislavo Skvarča, P. Vincencij Kunstelj slavista P. Stanka Škrabca, Iv. Vrhovnik Frana Podkrajška, dr. Gvido Sajovic Kajetana Stranetzkega. — Nove knjige zgodov. vsebine ocenjujeta dr. Mantuani in dr. Debevec, dr. J. Šlebinger pa podaja bibliografijo za l. 1917 in 1918.

Tudi prirodopisni del obsega več razprav. Ferd. Seidl poroča (43—60) o zemeljskem potresu pri Brežicah in Krški vasi dne 29. jan. 1917; dr. Fr. Heritsch o okameninah iz gornjega karbona na Javorniku in Jesenicah (60—67); dr. J. Ponebšek nadaljuje svojo razpravo o naših ujedah (67—84, 158—176), popisujoč rjavega lunja, pepelastega splinca, lunja beloritca in dolgorepca; Seidl-Teppner razpravljata o diluvijskem jezeru pri Prečni na Dolenjskem; dr. Gv. Sajovic objavlja zapiske iz ptičjega življenja na Kranjskem v l. 1917—1918 in popisuje skalni podor v Kokrski dolini l. 1917.; Ljudevit Kuščer slika Frana Erjavca kot jamarja ali preiskovalca podzemeljskih jam ter prinaša donesek k jamski favni. O prirodopisnem slovstvu poročata dr. Jos. Mantuani in Anton Melik. — Vestnik nam sporoča o notranjem gibanju Muz. društva, ki bo z letom 1919. spremenilo ime v »Muzejsko društvo za Slovenijo« in društveno glasilo v »Glasnik Muz. dr. za Slovenijo«.

V. S.

Dr. R. N a c h t i g a l l: **Južno-slovansko-italijansko sporno vprašanje.** Izdala in založila Omladina. 1919. Str. 19.

Nasproti zgodovinarjem, ki trdijo, »da so Slovani izpodrinili romansko prebivalstvo ob Adriji, ki se je

vzdržalo le v nekaterih mestih« (dr. Gruden, Zgod. slov. nar. I, 16), dokazuje dr. Nachtigall, da ta trditev ni resnična (1). V Dalmaciji so bivali Iliri, a stara romanizacija prvotno ilirskih mest nima zveze z Italijani. Tu opazujemo še popolnoma svojevrstne, samostojne romanske jezike ali elemente, pa si jih more Italija prav tako malo svojiti kakor Francoze, Špance in Portugize (2). Italijani so se pričeli šele pozneje priseljevati. V Dalmaciji so se priselili prvi Benečani šele ok. l. 1000. Isto velja o Istri, kjer prebivajo Italijani le v mestih ob morski obali in se le umetno množe s priseljevanjem iz Italije. Trst so Benečani prvič napadli šele l. 1202. Vojne in kužne bolezni so razredčile prebivalstvo zahodne Istre tako, da so bili Benečani prisiljeni naseliti celò Hrvate iz pazinske okolice, iz Dalmacije, Bosne in Hercegovine (14). L. 1750. so se istrski Slovani pritožili, kako se Lahi naseljujejo na njihovi zemlji. Kakor v Dalmaciji, so Italijani tudi v Istri tuj priseljen narodni element, Slovani pa prvotno ljudstvo (15). Po etnografskem načelu, da daje kakemu teritoriju njegov narodni znak le stalno naseljeno z zemljo zvezano in zemljo obdelujoče kmetiško ljudstvo, je Istra vseskozi hrvatskoslovenska. Za Goriško govori že ime Gorica. Zahodna slovensko-romanska meja se jezikovno pravzaprav nikjer ne dotika pravih Italijanov, temveč le retoromanskih Furlanov (16). Rezijani bi se pa morali že iz znanstvenih razlogov priklopiti južnoslovenskemu narodu, ker je malokateri dialekt dosegel toliko slavo v znanstvenem svetu kakor rezijanščina, katere preiskovalec je zlasti bil J. Baudouin de Courtenay (17). Razprava torej kaže: 1. da Slovenci niso nikdar mejašili na prave Italijane, temveč le na Retoromane; 2. da se njih meja proti Italiji od časov priselitve ni več bistveno spremenila; 3. da so sedanji Italijani na slovenskohrvatskem ozemlju poznejši priseljenci (18).

V. S.

F r a n E r j a v e c: **Naša Istra.** V Ljubljani, 1919. Tiskala in založila Zvezna tiskarna. Str. 20.

Ko sega po Istri grabežljiva roka italijanskega imperijalizma, se zavedamo, da tvori Istra s Trstom in Gorico vred vogelni kamen naše nove države; sedaj spoznavamo, da je Istra ud našega telesa in da so Istrani kri naše krvi in oni del našega naroda, ki je ohranil našo besedo kljub trdemu boju z nerodovitno zemljo in z nasilnimi tujimi izkoriščevalci (str. 1). Pisatelj Naše Istre nas vodi po tužni Istri, nam razkazuje siromašne njive med kraškim kamenjem, zidane, neometane enonadstropne hiše brez kleti; govori o kmetijah in poljedelstvu in razlaga, zakaj hodijo moški v Ameriko in drugam. Kako bi mogla kamenita zemlja prerediti vse prebivalstvo? Delo na tem kršnem svetu je težko, znojno; gozdov je malo, izsekavanje neprevidno, živinoreja malo razvita; najbolje uspeva ovčjereja. Ribištvo bi nosilo še največ dobička, ko bi bilo organizirano. Ceste so zanemarjene. Vlada se ni menila za tiho in mirno ljudstvo. Trgovino je skoro vso prevzel Italijan. Zadnja leta se je pričelo tudi Istrijanom svitati. Pot k napredku jim je pokazal dr. Janez Ev. Krek. Nastajale so rajfajznovke, zadruge, kmetijska društva in druge gospodarske organizacije. Vse to pa je šele skromen začetek. Narodnostni problem in vsi drugi temu sorodni problemi so le vprašanje gospodarske osamosvojitve (10). Slovenski del

Istre je naprednejši od hrvatskega dela. Obrti skoro ni. Premogovnik je v Krapnju pri Labinu. V Istri je mnogo bavksita in marmorja, ki se pa le malo izrabljata. Tujski promet raste. Tretjina prebivalstva (po mestih) je laška, dve tretjini sta slovenski ali hrvatski. Vsled laškega vpliva je le malo šol. Rodoljubje krepko delujejo, da bi se v tem oziru stanje izboljšalo. — Tak je pogled na Istro, ki jo nam hočejo Italijani iztrgati; pisatelj pa pravi (20): »Od pamtiveka je bila naša ta tužna, a sveta, z znojem prepojena istrska zemlja; naše to lepo sinje morje in naše mora ostati na veke.« Da bi se ta želja obistinila!

V. S.

Albert Sič: **Narodne vezenine na Kranjskem**. I. in II. del. V Ljubljani, Kleinmayr & Bamberg, 1918.

Človeku, ki ljubi v resnici svoj narod in mu želi napredka in podviga v vsakem oziru, ki misli kulturno

Je-li to res naše? Saj so nam pripovedovali in zabičali, da je vse nemškega izvora, kar imamo. Res, tako so nas učili; pa ni treba verjeti vsega, kar se govori, tudi tedaj ne, ako se to celó natisne. Kar podaja prof. Sič, to je naše; dokaze podamo na drugem mestu.

Zbirka nudi dosedaj dva dela: 1. **Gorenjske vezenine**. Ta del obsega uvod in 17 listov s 121 vzorci. 2. **Belokranjske vezenine**; ta del vsebuje poleg uvoda 14 listov s 122 vzorci. — Vsi se ločijo po motivih, po slogu in po tehniki ter so izvedeni v barvah. Avtor se je držal ljudskega čuta, ki pozna za vezenje na perilu samo tri barve: rdečo, modro in črno. To se da podpreti dokumentarično in zasledovati najmanj 400 let nazaj. In že to samobrzdaje kaže, da je delo izvršil strokovnjak. Še bolj pa posameznosti. Sič je imel pred očmi dvojen smoter: poučiti svoje rojake, kaj je res narodno, in omogočiti posnemanje ter

uporabo starih načel v novem praktičnem življenju. Zato je opremil te vzorce z enotno razstavno mrežo, ki znači osnutek in votek podlage, na katero se veze; natisnjena je z modro barvo. Prvi del kaže širšo (2 mm), drugi ožjo (1 mm) mrežo. Ornament je izveden dosledno z rdečo ali pa z modro bojo, tako da je videti na prvi pogled, kako da je zasnovan in stiliziran, kako so urejeni vbodi. Da pokaže, kako učinkava ornament na perilu, je podal Sič v uvodu tudi nekaj celih kosov po fotografičnih snimkih; v prvem delu 1 prevlako za blazine, 1 prtič in 1 oplečnik; v drugem 1 otirač, 1 namizni prt in 1 oplečnik.

Zgodovinsko plat obrazloži uvod, ob kratkem, v lahko umljivih besedi. Pové

in se trudi zreti v bodočnost, preseda dnevno kričanje in zloraba sugestivne besede »narodno«, ko vidi, kdo da se je poslužuje ponajveč in »deluje« z njeno pomočjo — ne za narod sevé, ne za njegovo kulturo in blagostanje, ampak navadno le zató, da obrača pozornost nase. Zato živimo pri nas psevdonarodno življenje: v teoriji, obhodih, plesih, veselicah in teatralnih prireditvah. Večina ne čuti narodno v tem pomenu, da bi jo prepajalo to mišljenje res do dna srca in duše, ampak je navadno le na koncu jezika in na vnani plat oblike. Zato jemljemo tudi slovstvene proizvode, ki nosijo ostentativno na čelu pečat »narodno« — z neko rezervo v roke, v bojazni, da se nam vsiljuje spet kak nov »strokovnjak-vpijat«.

Pri publikaciji prof. Siča se pa tega ni bati, hvala Bogu! Njegove »Narodne vezenine na Kranjskem« so zares pošteno in strokovnjaško narodno delo — in to nas prijetno preseneti. Mož se je poprijel dela v najhujših odnošajih; ko so nas najbolj potiskali k tlem, ko so nam odrekli pravico do golega življenja, — kam še do narodnega obstanka! — takrat je začel objavljati naša narodno-kulturna dokazila. Narodna?

nam, odkodi izvirajo rastlinske, živalske, geometrične in umišljene konfiguracije, omenja stik z življenjskimi pojavi, kaže, kako so se preobrazevale in v kaki obliki da so se ustalile. Prav tako tolmači tudi tehniko in tipična imena posameznih elementov.

To delo je dovršil prof. Sič brez vzorcev, na katere bi se bil mogel nasloniti. Ustvaril je možnost, da pokaže naš narod vsemu kulturnemu svetu bogastvo in svojstvo lastnega čuta in pojmovanja ornamentalnih oblik; nihče ne bode mogel odslej dalje zamolčavati našega kulturnega dela v preteklih dobah. Vsak narodopisec bo moral priznati, da so ti ornamenta star zaklad, ne pa šele sedaj zanešen med Slovence; Sič nam je odprl s tem delom nova vrata v zbor kulturnih narodov, s katerimi se moremo kosati tudi na tem polju. A ne le to. Začrtal je svojim sodobnikom tudi praktično pot, po kateri jim bo mogoče dospeti do pomlajenja in negovanja narodne umetnosti. »Naša dolžnost pa je, da dvignemo te zaklade in z njimi poživimo ljubezen do nekdanje narodne umetnosti. To zahteva od nas čut spoštovanja do naših trudoljubivih prednic in ljubezen do našega naroda in naše kulture!«

— tako pravi Sič v uvodni prilogi »Narodnim vezeninam«. — Zato mu ne moremo biti dovolj hvaležni, da se je lotil tega zelo težavnega dela v še težavnih razmerah.

Tudi založništvo je storilo vse, da se je izvršila tudi tehnična stran kar je bilo mogoče točno in lepo; posebno prvi del učinkuje sijajno v tem pogledu. — Cena je jako nizka: sešit po 2 K, tako da bo stalo vse delo, ki je preračunjeno na 22 sešitkov, vkupe 44 K. Dosedaj je na prodaj 7 sešitkov.

Je-li treba opozarjati in bodriti k nabavi tega prvovrstnega narodnega, kulturnozgodovinskega in umetnoobrnega dela? Menimo da ne — in zato ne zapišem semkaj niti besedice v to svrhu. *Mantuani.*

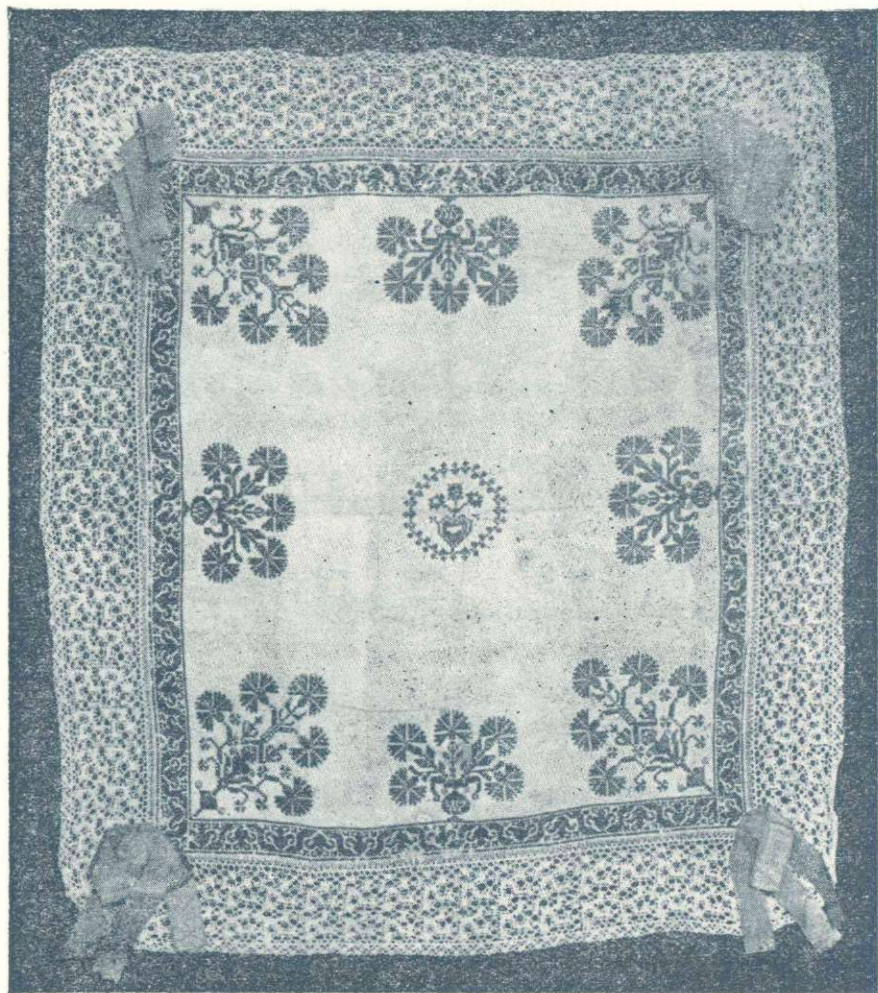
Albert Sič: O slovenskih narodnih nošah. V Ljubljani, 1919. Drobna knjižica z bogato vsebino je ponatis podlistkov, ki jih je priobčil pisatelj letos v »Slovenskem Narodu«. Namen mu je bil, »da se preprečijo nadaljne samovoljne kompozicije in samolastni izumi« (predgovor). Podlistke je preuredil in nekoliko izpopolnil. Tako je nastala lična in mična knjižica, ki ima v prvi vrsti praktični smoter, povedati sodobnim narodnjakom in narodnjakinjam, kaj je narodno, in varovati jih zmot. Vsebina je navzlic malemu prostoru (76 strani male osmerke) ne le bogata, ampak tudi raznovrstna, razdeljena v tri razpredelke: I. Ženska narodna noša. Obsega: 1. Slovenke iz Ljubljane in okolice ter z Gorenjske; 2. Bele Kranjice; 3. Štajerske Slovenke; 4. Slovenke na Ogrskem; 5. Koroške Slovenke; 6. Tržaške okoličanke; 7. Istrske Slovenke; 8. Beneške Slovenke. — II. Moška narodna noša (prav tako razporejena, kakor ženska). III. Podatki iz nekaterih starejših poročil (Liechtenstein, di Toppo, Valvasor, Linhart, Hacquet, Hoff, Vodnik, Korytko-Kordes, Eilec, Vraz, Langus). Besedilo je kratko, bistveno, jedrnato; vsakomu je lahko poučiti se vobče, kaj je narodno, kaj ne in kje da je noša doma. — Je dosedaj edina knjižica, ki se bavi pregledno s to stvarino. Priporočamo toplo. *M.*

Skrb za dojenčke. Pravkar je izšla v založbi Tiskovne zadruge času jako primerna brošura dr. Bogdana Derča: »Dojenček, njegova negovanje in prehrana«. Knjižica je pisana kot navodilo za vzgojo in prehrano dojenčka. Pisatelj razpravlja v njej o razvitku otroka, o ravnanju z novorojenčkom, hranitvi dojenčka, hrani doječe matere, o dojkah, o umetni hranitvi, o hranjenju s kravjim mlekom, o mešanem hranjenju ter o boleznih dojenčkov. Knjižico je spisal ljubljanski zdravnik strokovnjak za otroške bolezni, ki z vso vnemo zastopa mnenje, da mora vsaka mati sama dobiti svojega otroka. Svetovna vojna nam je pobrala na tisoče mladeničev in mož, pomanjkanje pa pomorilo mnogo mladine in starejših ljudi. Prebivalstvo Jugoslavije se je na ta način zelo zmanjšalo. Zato moramo skrbeti sedaj tembolj za svoj naraščaj, gledati na to, da kolikor mogoče znižamo umrljivost dojenčkov in skrbimo za njihovo zdravje in uspevanje. Iz teh vzrokov knjižico prav toplo priporočamo vsem materam, zlasti pa mladim, ki so tozadevnega pouka zelo željne.

Knjižica velja 3 K, s poštnino 3 K 30 vin. Naroča se pri Tiskovni zadruzi v Ljubljani, Sodna ulica 6.

XIV. izvestje škofijske gimnazije v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem l. 1918/19. Izdalo ravnateljstvo. Vsebina: šolska poročila za leto 1918/19. Navidez suhoparno, sama imena in številke; a če pregledujemo kroniko zavoda z njegovo žalostjo in radostjo, dalje: duhovite naloge, marljiva predavanja, vidimo, da je bilo v hiši polno življenja.

Izvestje državne gimnazije v Novem mestu o šolskem letu 1918/19. Novo mesto, 1919. Po 173 letih, odkar obstoji gimnazija v Novem mestu, prvič slovensko izvestje! Velevažen mejnik! V spominu bosta gotovo ostala mladini tudi oba govora, v letošnjem

Izvestju natisnjena: pozdravni govor ravnatelja Jos. Westra v dan 14. dec. 1918 ter prof. D. Majcna slavnostni govor o Vodnikovi akademiji.

Ivo Vojnović: Imperatrix. Misterija Ostrva Zaboravi u 5 pojava. Naslovni list izradio Jos. Kljaković. Zagreb. Izdanje »Književnog Juga«.

Misteriji (in ne misterij, kakor je označeno na reklamnem listku) dramatične Vojnovičeve novosti iz leta 1914. in znane iz obelodanjenja v letu 1918., pomenjajo gotov višek Vojnovičevega pesniškega izraza in gotove lastne manire. Če je že od »Dubrovačke trilogije« rasel v lirizem režijskomiljejnega orisa z očitno samozavedno tehnično nadržanostjo in v tem navidezno postranskem delu dramatične tehnike naravnost užival sebe v svojem aristokratskobaročnem slogu in okusu, je v »Carici« ta svoj slog še stopnjeval in postavil miljejnost režijskih orisov kot enakovreden element poleg dramatičnosti pesniškega dialoga. Pri teh sceničnih orisih in glosah ni Vojnoviću samo do tega, da bi izčrpno izrazil gotovo ekspresivnost plastike in scenične luči. Vojnović hoče pokazati z množico

bogatega eksotičnega rekvizitstva ves svoj okus, svoje umetniško gurmanstvo, ki je večje uživanju etrurskih vaz, seicenta, Tiepola itd., vse doli do vzdušja Klingingerjeve, Böcklinove in Meštrovićeve tehnike. Kakor njegovi slavni predniki XVII. stoletja je vzrastel tudi Vojnović pod rahlimi vplivi italijanskega sosodstva, razkošnega formalizma. V »Carici« se je zavedel predvsem kot tak v svoji snovnosti: v svetu tradicionalne imaginarnosti »Otoka Pozabljenja« nekake jugoslovanske Utopije in Arkadije obenem, katero je oblekel z bogastvom svojega marinističnoizkičenega sloga v barve in vonje alegoričnega vzdušja vse od tišine helenskostrogega sloga pa do ditiramske, olimpijske peanike južnega solnca z lovorjem in kulturnostjo cipres. Ustvaril je nekako opernosijajno razkošje »u punome uživanju prefinjene umjetničke intencije« (str. 61). V to ozadje, ki zavzema prostorno polovico knjige, je vglasil pesem svoje dramatične ideje s simbolno-alegoričnimi lici. Ta so ali posebljeni tipi idej, katere je Vojnović celo nekam tradicionalno ekspoziciral v načinu tipične imaginarnosti Daudet-jevih »Rois en Exil«, ali pa operna lica, statisti, koristi v nekakem Aishilovem slogu (Tri djevojke, Omladina). Kornj spev sam je ali ženska srbska rajalna pesem ali pa klasicizem Homerjevih spevov z rahlo romantičnim filozofizmom in vzdušjem Goethejanskega občutja (Materel). Sredi med vizionarnost je potisnil realizem, podobno kakor Dostojevski patologijo v realizem. (Inkvizitor — Kancelar). V licu »Carice Snova« (Žena — Majka — Osveta — Prošlost — Pravda) je jasno opaziti vidno rast poglobljenega filozofizma, ki se razodeva v nekaki »katharsi« in končno v prizoru antagonizma med Carico in macchiavellskim Kancelarjem v precej jasnem političnem programu (str. 123), s termini: plebiscit, ravnopravnost, samoodločba i. p., ki morda še niso stali v prvem osnutku leta 1914... Nekaj dramatične plastike diha »Stari Vrtlar« s koso, ki se v zmyslu herojstva žrtvuje bogovom. Manj določen je »Vilena k«. Zares dramatičen je edini »Kancelar«, ki pa stoji baročno nesoglasujoče sredi v liriki in simbolnosti vse dramske zgradbe. Ta ni v bistvu nič drugega, kakor slovesen rodoljuben ditiramb, kakoršne sta v podobnem občutju pisala pred Veliko vojsko Italijanom D'Annunzio in Francozom Rostand. Smeri svoje misli je označil Vojnović s tem, da je s trovrstnim tiskom izrazil važnost podčrtanih simboličnih besed (Amaranthus ruber [sanguineus] — Guillotina), aforističnih tem (Hristos zarobi ropstvo) in idejnotemeljnih lirskih naglasov (str. 71, 74), ki vsi skupaj tvorijo filozofijo in čustvenost teh »predvidjenja« Vojnovićevih. Vsebinsko ni povedal Vojnović nič drugega, kakor kar je pred njim Tolstoj v delih o »vojni in miru«. Povedal pa je to po svoje, v blesteči ritmiki svojega sloga, kjer se uveljavlja poleg domače pesmi vpliv zapadnih ekspresionistov in (skoro bi dejal) celo nekaj Župančiča. »Imperatrix« se mi zdi oblikovnopreciozna umetnina brez zrele harmoničnoenotne misli. Opaja a utruja, proži vprašanja, ki jim odgovor komaj diplomatskonejasno slutiti. Posamezna mesta (v I. in V. dejanju) so sijajna dramatika, drugo zopet tone v lirizmu Vojnovićevega ambicioznega glosatorstva in reminiscenčnosti (n. pr. ne najhujša o Macbetovih čarovnicah str. 92, 93), ki bi ji bilo treba malo komentarja podobno kakor je rabila »Trilogija« šest strani slo-

varčkovich. »Imperatrix« (ki bi imela v Cankarjevi »Lepi Vidi« sorodnico), je in bo ostala knjižna drama (kar Benellijevi spevi n. pr. niso ostali!), in bo kot taka dragocenost svoje vrste in kras jugoslovanskih salonov: nekak kozmopolitičen epilog k »Smrti Majke Jugovića«. Ta epilog bi bil kot prolog v Svetovno vojsko postal senzacija prve vrste. Tako pa je izšel žalibog le bolj samó kot subjektivnointimen pesnikov doživljaj, ki se odteguje pažnji in umevanju občinstva, vzbudivšega se v realnosti novih potreb in novega okusa.

Dr. I. Pregelj.

Vlaho Bukovac: »Moj život«. Za štampu priredio Božo Lovrić. Zagreb. Izdanje »Književnog juga«. Tisak nadbiskupske tiskare u Zagrebu. Knjižarska cena 8 K, za predplatnike »Knjiž. juga« 7 K.

Četrta publikacija, katero je izdala založba »Književnega juga« v Zagrebu, je lastni životopis jugoslovanskega umetnika profesorja na akademiji umetnosti v Pragi Vlaho Bukovca. Robinzonada ali Odiseja v jugoslovanski obleki ali kakor hočeš imenuj ta spis, bralga boš v eni sapi do konca ter boš z njim oplodil svojo dušo in srce, kakor bi bival na otoku srca. — Na »Otok srca«, newyorško poboljševalnico za mladoletne zločince, ga pošljejo ljudje brez srca, ko mu nenadoma umrje stric, ki je 11letnega dečka privel v Ameriko. »Otok srca« ni bilo mesto za dečka, ki je bil poln srca, cela njegova osebnost slična otoku srca, kamor so se zaman zaganjali valovi življenja. Naslovni list na knjigo je umetnik sam narisal. Narisal je nanj ladjo jadrnico na razburkanem morju. Ladja jadrnica, katero žene nadzemska sila, je za umetnika ideal morske vožnje, a obenem simbol neuničljivega umetnikovega idealizma. Enkrat je malo hibilo in jadrnica bi se bila prevrnila, ker je bila baje v trebuhu premalo založena, toda ladja umetnikovega idealizma ni nikdar omahnila, četudi mnogokrat ni bilo potrebnega balasta za želodec, ker je kot pravi umetnik večkrat pozabil na primum vivere ter mislil, da ima človek samo glavo in srce, srce, ki živi samo od ljubezni, od ljubezni do umetnosti, do domovine, do rodbine in prijateljev. Z eno besedo: splošni vtis knjige je roman umetniškega srca. — Posamezna poglavja boš pa v polni meri šele užival, ako se v duhu podaš v šolski atelier na akademiji umetnosti v Pragi. V globokem basu je končal profesor Bukovac korekturo — odmor — model skoči točno ob 6. uri raz podium, učenci obstopijo mojstra, učenec, ki si je izprosil od kolega cigareto, šibice pa ima sam, prižge mojstru cigareto, mojster salutira in začne poglavje o Parizu, poglavje o Ameriki, poglavje o Angleški, poglavje o Carigradu in najljubše poglavje o dalmatinskem solncu; poglavje o umetnosti, o Cabanelu in Meissonieru, poglavje o Salonu, o priznanjih in odlikovanjih; poglavje o kraljevih dvorih, o bajnih pojedinah in zlatih gradovih, poglavje o umetniški bedi, o nevarnostih na morju, o nevarnostih na suhem, o nevarnostih med lažnjivimi brati, poglavje o dobrih srcih in poglavje o grdih srcih. Vse to pa boš čul v tako hrvatski češčini, da se boš, ako si Čeh, ob njegovi češčini naučil hrvaščine. — Knjiga je torej v prvi vrsti draga vspominka njegovim učencem, ki bodo našli v njej dokumentirano to, kar so doživljali v krogu svojega ljubeznivega profesorja. — Knjiga je izrecno posvečena »ženi i djeci svojoj, gniježdu svome«, posve-

čena dalmatinskemu solncu, dalmatinskemu morju in milemu rojstnemu gnjezdu Cavtatu: »na more, gdje se v nestalnom modrom talasu ogledava moja mila, bijela varoš, moj rodjeni Cavtat«. Tako konča svojo knjigo. Posvečena je knjiga ljubezni do svojega naroda, ljubezni do vseh blagih duš, katere je srečal v Ameriki, Franciji, Angliji, Turčiji, Srbiji in Avstriji. Posvečena je knjiga z ljubeznijo do svoje strastno do smrti ljubljene umetnosti. V San Francisco ob Tihem Oceanu si jo je izbral za nevesto, prevozil Ameriko in Atlantski Ocean, da se je z njo zaročil v Parizu pri Cabanelu. Ob tej priliki uživa skoro ekstatično veselje in blaženost. Za to svojo izvoljenko prenaša z nezlomljeno voljo najnižkotnejša poniževanja, žalitve, prezire, krivice in surovosti. Ravno ta grdobija src je oplemenila njegovo srce, da se otroško veseli vsakega najmanjšega priznanja, da ne pozabi najmanjše usluge, da je postal samo srce, ker je skušal, kaj pomeni v praktičnem življenju človek brez srca. — Razdelil je umetnik knjigo svojega življenja v štiri dele. Prva knjiga od l. 1855 do 1876 obsega spomine detinstva, prvo pot v Ameriko, službo na morju in drugo pot v Ameriko. Druga knjiga od l. 1877 do 1882 obsega njegov razvoj v umetnika v Parizu. Tretja knjiga od l. 1882 do 1892 obsega umetniško delovanje po celi Evropi. Četrta knjiga od leta 1892. dalje obsega ustanovitev družinskega življenja in samostojne službe v Zagrebu in Pragi. Dodatek pa obsega imenik njegovih umetniških del. O njegovih umetniških nazorih in vzorih govori knjiga le mimogrede, ker to ni njen namen in je proti načelom umetnika praktilna. — Draga bo knjiga, kakor smo rekli, njegovim učencem, draga njegovi obitelji in prijateljem, zanimiva za umetnike in prijatelje umetnosti, poučna pa naši jugoslovanski mladini in umetniškemu naraščanju, ki bo videl v njej vzor skoro hiperidealnega mladega človeka, ki v nepopisnih življenjskih borbah z nezlomljeno voljo hiti in se bori za svoj življenjski ideal — za umetnost. Vsaka dijaška knjižnica naj bi imela to knjigo; takih avtobiografij nam je treba.

G. Porenta.

Sejfuddin Huseinagić (Fikret): **Domovina**. Dramska priča u dva čina (tri slike). Izvanredno izdanje Matice Hrvatske. Str. 91. 80.

To je tuže polna drama iz življenja bosanskih izseljencev v Turčiji.

Ko je zasedla Avstrija Bosno in Hercegovino, se je na tisoče mohamedanskih Srbohrvatov preselilo v Turčijo samo zato, da bi jim ne vladali tujeverci.

»... kad je vjera u opasnosti, pa onda... i žene bi morale ići otkrivene, i eto... kako bi se onda moglo ostate u Bosni?« (Osmanbeg, na str. 18).

Med drugimi se je preselil s svojo rodbino tudi bogat veleposestnik Osmanbeg in se nastanil v nekem mestecu Turčije, z mrzličnim podnebjem, kjer mu je kmalu nato umrla žena in ena hči; en sin je ležal doma težko bolan, druga dva sta pa tudi bolehal. Po smrti matere in sestre sili najstarejši sin Hakibeg vedno v očeta, naj se vrne v Bosno, v domovino. Osmanbeg pa tega niti slišati noče: »Ma bolan, kome da se vratim?! Zar da mi se dušmani smiju? Zar da idem natrag medju ove munafike (klevetnike)? Zar da se vratim, da mi tudjin — sudi? Ne, sine! Ja sam se svega toga napunio, ja sam zato i preselio ovamo« (str. 16).

On odda celó svojo poslednjo hčer Hajrijo nekemu tamošnjemu bogatemu, a zelo zločestemu Turku Ševkibegu za ženo. Ker je Hakibeg proti tej ženitvi, se maščuje Ševkibeg na ta način nad njim, da pregovori mestnega pašo, ki pošlje zato Hakibega k vojakom na daljno mejo države. Že čez kaka dva meseca po svatbi se Ševkibeg naveliča Hajrije, pri prvi priliki jo pretepa in spodi iz hiše. Na očetovo prošnjo in povelje paše vračajočega se Hakibega napadejo tik pred mestom podkupljeni tolovaji in ga smrtno ranijo. Vojaki ga prineso domov, kjer kmalu umrje. Pred smrtjo prosi še enkrat očeta:

»Ali, babo, zaklinjem te Bogom, uspomenom moje mile majke, svetom grudom naše domovine: Otidjite što prije odavle! Otidjite našem zavičaju! Pa kazujte, šta se ovdje zbiva, ispričajte, šta se s nama radi. Svakom našem bratu reci, babo, nek ne ide glavom preko svijeta, nek ne seli ni sad i — nikada. Svako čuvaj svoju domovinu.« (Str. 88.)

Še tisti dan umrje tudi drugi Osmanbegov sin Fehimbeg...

Ženo, eno hčer in dva sina je pokopal Osmanbeg na tujem, z eno hčerjo in le z enim sinom se vrača zdaj nazaj v Bosno, nazaj v domovino.

»Proklet bio, tko je ostavio!«

Drama je prav zanimivo napisana in čital sem jo z veseljem. Dejanja je mnogo, značaji posameznih oseb so fino očrtani do konca, kar priča o večšem dramaturgu. Tudi glavna misel — ljubezen do ožje domovine — je lepo provedena čez vso dramo; čimdalje h koncu tem jasnejša in izrazitejša je in tem več prostora ji je odmerjenega v vlogah ne samo glavnih, no i postranskih oseb, n. pr. Mehage, Suljage in Muhadžira; nazadnje izzveni v mogočnem, proroškem vzkriku:

»Proklet bio, tko dom ostavio!«

P. Radlin.

Antun Matasović: **Susreti**. Prvi dio. Piščeva naklada, Sarajevo 1919.

Matasović pripada najmlajši hrvatski pisateljski generaciji, nastopil je prvokrat pred širšo javnostjo. Kot akademik je sodeloval pri dijaškem listu »Luč« in se razvil v enega najboljših pripovednikov. Sedaj je profesor na trgovski akademiji v Sarajevu.

»Susreti« so nam znani delno izza »Luči« in obsegajo tri povesti (bolje skice): Korna, Kraljičin paž in Chant du printemps. — Ad maiora! motto celi zbirke, je hkrati tudi maksima vsake posamezne povesti in tista čer, ob kateri se razbijejo in razstajajo vsa tri »srečanja«: nje in njega, ki nosijo višje ideale, ideale socialnega dela, krščanske ljubezni in umetnosti ter lepote. Ad maiora nati sumus je glavna tendenca »Susreta« in klic praktičnega krščanstva.

Najboljša je skica Chant du printemps. S psihološko natančnostjo razglablja M. dve umetniški psihi: nje, plesalke, in njega, kiparja Iva, a zlasti nje, ki ji je geslo »Savršenstvo i vječnost«, da žrtvuje za ta svoj cilj tudi svojo umetnost in svoje življenje.

V Chant du printemps kakor tudi v drugih dveh povestih je pač premalo življenja, zavija se vse preveč v abstraktnost. — Korna je institutka, ki z doktrinarnim zanosom razklada svojo socialno ljubezen tako, da imamo občutek, da je Korna zavoljo dolgih poučnih razgovorov in ne nasprotno.

Spisi proizhajajo iz M-ove prve dobe pisateljevanja; kažejo le njegov pisateljski talent, ne pa dovršenega dela, ki bi si ga želeli. Premalo doživimo, preveč slišimo.

Matasović obeta več, nego nam nudi pričujoča zbirka prvencev, katerim bodo sledili še trije deli.

»Susreti« so zelo primerni tudi za sedanji materialistični čas in ne kažejo samo ad maiora, temveč tudi ad meliora!

A. K—rd—n.

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu. 1918. Knjiga 218. Cena K 4.

Dve znameniti študiji je prinesla ta knjiga: 1. O Branku Radičeviću (sp. dr. Tihomir Ostojić), str. 1—155, 2. o Juriju Matiju Šporerju (spisal dr. Fr. Ilešič), str. 156—222. — Branko Radičević je že nekoliko naš znanec. Letošnji Dom in Svet str. 91 ns. govori o njem. Napisal je v kratki dobi svojega življenja in pesnikovanja (1824—1853) 41 liričnih in 6 epskih pesmi. Vsebina pričujoče razprave je: a) Koliko je vplival na Branka Byron s svojimi pesnitvami, snovno vzetimi iz iztoka, t. j. Djaur, Abidska nevesta, Gosar (morski ropar) in Oblega Korinta, in b) podrobno se ocenjujeta epski pesnitvi Brankovi Gojko in Hajdukov grob, lirična Djački rastanak (glej Dom in Svet n. m.) ter Put, satira na književne razmere (slična v nekem oziru Prešernovi Novi pisariji). Končno c) obdeluje v rokopisu ostalo nedovršeno pesnitev Ludi Branko (doživljaji srbskega dijaka v avstrijskem velikem mestu, t. j. na Dunaju). Branko je ljubljenec srbske mladine še danes. Vsak Slovenec naj bi se seznanil z njim, preden poseti Sremske Karlovce. — Dne 2. maja l. 1848. so dijaki kirurški šole v Ljubljani prosili svoj profesorski zbor, naj bi deloval na to, da se osnuje v Ljubljani vseučilišče; dva dni pozneje so se o tem posvetovali profesorji bogoslovja, filozofije in kir. šole; dne 11. maja je že sestavljena dobro utemeljena peticija za vseučilišče v Ljubljani. Kdo je bil duša vsemu temu gibanju? Tedanji ravnatelj ljubljanske kir. šole Hrvat Jurij Matija Šporer (prim. tudi Polec-Senekovič, Vseuč. Zbornik). Popolno biografijo tega slavnega Ilirca nam podaja tukaj dr. Fr. Ilešič (v hrvatskem jeziku), in sicer v štirih poglavjih: I. Šporerov život (1795—1884), II. Šp. liječnički rad, III. Šp. kao beletristički pisac, IV. Općena karakteristika Djure Matije Šporera. Dr. Ilešičeva monografija je aktualna 1. za zgodovino ilirizma, 2. za zgodovino vseučilišča v Ljubljani in 3. za raziskavanje kulturnih razmer v stari Avstriji, zlasti pred l. 1848. Predniki Šporerjevi so bili seveda Nemci; ti so »dali« Hrvatom poleg Šporerja Stroßmajerja, Lisinskega, Veberja-Tkalčevića i. dr.

D.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XXIII. Urednik Dr. D. Boranić. U Zagrebu, 1918. Cijena 6 Kruna.

Zasluzna publikacija prinaša na 320 straneh mnogovrstnega narodopisnega gradiva raznih panog duševne in materijalne kulture. V prvem delu (Sitni prilozii) se bavi Juraj Božičević z nastavkom priče o vragu. Njegovo tolmačenje ni neverjetno. Slovenec dr. Ilešič podaja novih usporednic z vsebino Prešernove balade »Neiztrohnelo srce« in dve ruski inačici motiva, kako se stvari uničujejo med sabo, kakor ga imamo Slovenci v narodni pesmi: »Prišla je miška iz mišnice«. Ivan Milčetić priobčuje drobno črtico, kako krščujejo Hrvatje v Šopronjski županiji mladega junaka.

V drugem delu podaja Jos. Kotarski iz Lobora 56 pesem, 7 pripovedek, 3 šale, 47 ugank, razna nazaranja in prazne vere ter vrsto prislovic. Žal, da ne omenja pri tem niti slovstva, kjer je morebiti to že priobčeno, niti ne omenja inačic, ki jih morajo imeti taki proizvodi po raznih krajih. V tem pogledu so »Prilike iz stare hrvatske glagolske knjige«, ki jih je nabral R. Strohal, visoko nad njimi; pri vsaki »priliki« nam pové »bileška«, odkodi da je vzeto besedilo. Razen vsebinske vrednosti imajo te prilike tudi interesantno jezikovno plat. — Velike važnosti je Andro Jovičevićev članek »Narodno gospodarstvo u Crnoj Gori«, ker nas seznanja z načinom gospodarjenja naših črnogorskih bratov. Taki članki bi morali biti ilustrovani; pisatelj seveda vé, kako je to ali drugo orodje, ki je opisuje po autopsiji; drugače pa je to pri čitatelju. Posebno zanimiv je odstavek o čebelah; črnogorski čebelarji se poslužujejo nedvomno še prazgodovinskih metod. »Vjerovaña« iz Zaostroga v Dalmaciji od Stjepana Banovića so gotovo dobrodošlo gradivo, ki pa ni na višku znanstvene publikacije iz istega razloga, kakor članek Kotarskega. Zgodovinska črtica »Mjesto Boljun u Istri koncem 16. i početkom 17. vijeka«, ki jo je napisal R. Strohal, je vse hvale vredna. — Rubičeve »Narodne pjesme« (50) in Bučarjeve »Narodne pripovjedke« so dobro došlo gradivo, ki ga bo znanstveno šele obdelati. — Andrija Lindarića »Ženitba« na otoku Čresu je preprost a važen opis, dočim priobčuje Ante Liepopili po sodnih zapisnikih iz l. 1666 in 1736—1744 preiskave o »Volkodlakih« ter o prazni veri v dubrovniški okolici. — Juričević »Razgovori« iz Otoka v Slavoniji nam kažejo mično sliko o interesnih krogih hrvaškega kmeta in so za psihologijo velikega pomena. — »Mañi prinosi«: Kmetstvo (iz Zlatarja), Naizred (iz Bukovice v Dalmaciji in drugod) in koledarska pravila zaključujejo knjigo. Pri poslednjih zopet pogrešamo znanstvene globine, ki nam tolmači odsev vplivajočih kultur. Tako n. pr. pravi kmet v Konavli (Dalmacija): »Ako velo ne izveluje, maro će izvragovat« — to je v bistvu isto, kakor italijanski, bolj obrušeni: »Se gennajo non genniza e febbraio non febbriža, marzo genniza, febbriža e marziza«. Take vsporednice bi bilo omeniti.

M.—

30. IV. 1671. Spomen spis. Izdao odbor za proslavu Zrinskih i Frankopana u Osjeku. Uredio R. F. Magjer (1919).

Knjižica je lokalnega izvora in pretežno efemerne pomena, nekak tolmač prirediteljev ob priliki prevažanja ostankov leta 1671. usmrčenih hrvatskih velmožev, Petra Zrinskega in Fr. Krist. Frankopana. Zgodovinski obris, ki ga je priredil Milutin Mayer, je kratek posnetek iz velike publikacije Matice Hrvat-

ske: Posljedni Zrinski i Frankopani (1907). Tudi vse drugo je vzeto iz nje, izvzemši dve pesnitvi, vspored slavnosti in — anonce na str. 31 do konca.

M.

Svetozar Ćorović: U čelijama. Zagreb 1919. Izdala Matica Hrvatska. Cena 4 K. 8°. 130 strani.

Ta Ćorovićeva povest ali, po svojem miljeju, boljše pripovedka, ni po svoji fabuli in ne po svoji zgradbi taka, da bi človeka zadovoljila, dasi je v posameznih, drug od drugega ločenih prizorih zanimiva in kaže, da je pisatelj zmožen napisati boljše stvari. Fabula, v kolikor jo je mogoče izluščiti, je preprosta in se nagiblje kljub temu, da jo lahko smatramo za pripovedko, do neverjetnosti in naivnosti, ki ji ni v prid. Predstavlja nam življenje v nekem pravoslavnem samostanu (odtod ime »V celicah«): lokavega strica Igušana in dobričino o. Janjičijo, h kateremu pride k izpovedi mlada vdova tožit, da ne more vzeti mladca, ki ga ljubi, ker je mladeničev oče silno nasproten taki zvezi. Zato naprosi vdova otca Janjičijo, da naj ju poroči na tihem, ponoči, živela bosta pa še nadalje tiho vsak zase; otroka pa, ki se bo rodil, prineseta Janjičiju, naj stori ž njim kar hoče. Vse to se je zgodilo: Janjičije dobi nekoč otroka pod oknom; nihče ne ve, odkod je in čigav, razen njega, ki ga vzgaja. Slednjič se vzbudi v vdovici materina ljubezen, da pride ponj. O. Janjičije se je otroka tako privadil, da ga le težko vrne materi. To je ena stran fabule. V pripovedki nastopa tudi dijak — nebodigatreba Jevrem, s stalnim pridevkom »pasji sin« in vaška deklica Mara, ki se zaljubi v dijaka; na koncu se vzmeta. — Poleg nekaj karakterističnih stranskih prizorov je zanimiv jetični otec Melantija, in tip kuharice Jele. Značaji se ne razvijajo pred našimi očmi, osebe so skozi in skozi enake, deloma tudi precej zabrisane, nejasne; pripovedovanje nima trdne sredine, čitatelj težko združi niz dogodkov v celoto. Dijalogi so v splošnem premalo krepki, jezik jim ne pripomore do veljave. Besede, kot »pasji«, se preveč ponavljajo, kar umotvoru ni v prid.

France Bevk.

Mirko Jurkić: Iz Završja. Crte i priče iz zapadne Bosne. Ilustrirao Gabrijel Jurkić. U Zagrebu. Izdala »Matica Hrvatska« 1917.

Niso baš globoki problemi ki jih obravnava Mirko Jurkić v pričujoči knjigi: Dekle, ki zapusti fanta in vsled tega povzroči pobjo; starka Grda, ki je izgubila deco in se ji zato blede; mlada vdovica Stoja, ki se vsled ljubezni do svojih otrok noče drugič poročiti; mladi Vid Vidović, ki divja s svojim utrujenim konjem brez usmiljenja preko pokrajine; divji sin bosanske šume Brnjaš, ki ga dekleta ne marajo, pa si z nasilnostjo krči pot do solnca; samotni Bore, ki se v kljub hudi bolezni iz bolnice napoti domov, pa v snegu obnemore in zmrzne; problem matere, ki se ne more spoprijazniti z mislijo, da ona v hiši ni več prva pri

sinu, marveč mlada snaha... To so »problemi«; vmes pa se vrstijo od časa do časa mikavni opisi semintja prvotno-divje bosanske pokrajine z nedoglednimi gozdovi, ki jih vznemirjata medved in volk. Tehnika je popolnoma priprosta, začetniška, pripovedovanje razvlečeno in večkrat dolgočasno. Jezik je pa vsekakor bogata pristna bosanščina, polna dijalektizmov s številnimi turcizmi; kakih 500 jih je pisatelj sam raztolmačil na koncu knjige v »Tumaču nekih manje poznatih reči i fraza«. Umetniško torej knjiga ne znači dosti, pač pa je zajemljiva v folklorističnem oziru.

Poudariti je še treba pravopisno anarhijo, ki vlada v knjigi. Sedaj, ko bi bilo treba posamezne razlike zabrisati in delati na zedinjenju, se zdi skrajno pogrešno uvajati še nove novotarije, da bo zmešnjava tem večja. Tako najdete v knjigi oblike kot n. pr.: našo, prepo, otpo (13), pogledo (15), dvaes (20), pito, otišo, mogo, kidiso (29), némo (37), drugoč pa zopet gledao (47), otpuhnuo (30), torej brez stalnega principa.

Navesti bi se dalo še vse polno primerov, vendar pa že ti zadosti označujejo, v kako jezikovno anarhijo bi utegnili pripeljati Hrvate taka samovoljnost, če bodo še celo tako visoko stoječe korporacije kot »Matica Hrvatska« omogočale jezikovni separatizem.

Mazovec.

V oceno smo prejeli: Dr. Izidor Cankar: Spoti. Nova Založba. (O knjigi prihodnjič.) — V. Bežek: Občno ukoslovje z umoslovnim uvodom. I. snopič. Šolska Matica. — H. Schreiner: Pedagoški letopis za l. 1916, 1917, 1918. Šolska Matica. — Načrt preustrojitve šolstva in narodne vzgoje. (Priloga Učit. T.). — Petar Grgec: Jugoslavenski Argonauti. U Zagrebu. — Dr. P. Brežnik: Francoska slovnica. Cena 8 K. Jugoslovanska knjigarna. — Pajk-Kržišnik: Zemljepis za srednje šole. I. del. Cena 5 K. Jugoslovanska knjigarna. — Jos. Skrbinšek: Nová Brána Jazyků. Jihoslovánština. (Drobna knjižica prinaša Meškovo »Poglavje o Mimici«, Hrvata Tomića »Gostoprim« in Srba M. Miličevića »Talir« v izvorniku in dobesednem prevodu. Takó se Čeh urno privadi jugoslovánščini.) Cena 1 K. — Dr. Stříbrný: S. Gregorčič. V Praze. 1918. — Dragiša V. Vasić: Karakter i mentalitet jednog pokolenja. Novi Sad 1919. (V cirilici.) — St. Wyspianski: Boleslav Smjeli. Drama u 3 čina. Pohrvatil Jul. Benešić. Matica Hrvatska. (Izredno izdanje.) — Davorin Volavšek: Ročni zemljevid kraljestva SHS. Cena 5 K. Ljubljana. Bamberg.

K slikam. Uvodno humoristično vinjeto (»Sršenovo gnezdo«) je naslikal g. Fr. Kralj, ki je baš dovršil slikarsko akademijo na Dunaju. Istotako sliko »Žetev«. — Gospod Marko Rašica, profesor risanja v Zagrebu, je čitateljem Dom in Sveta znan iz raznih ocen v prejšnjih letnikih in iz razstav v Ljubljani. — »Pinijev gaj«: zlasti je v Italiji slaven pinijev gaj pri Raveni, ki ga omenja Dante v današnjem spevu D. C., vv. 19, 20.

